

“Hoe de Bakfiets aankwam in Spangen”

Een kwalitatief onderzoek naar de invloed van gentrification op gevoelens van misplaatstheid
bij de oude bewoners

Salomé G.C. Aussen

287261

Erasmus Universiteit Rotterdam

Masterscriptie Sociologie, Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid

Juli 2010

Begeleider: Dr. Erik Snel

Voorkant:

Afbeelding Hand Michelangelo:

<http://www.fonteinhattem.nl/site/images/nieuws/Michelangelo.jpg>

Afbeelding Bakfiets www.dekinderfietsspecialist.nl/.../3van12.jpg

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	4	5. Resultaten.....	46
1. Inleiding.....	5	5.1 Deelvraag 1 Nieuwe Bewoners.....	49
2. Theoretisch Kader.....	8	5.1.1 Klushuis en Nieuwbouwbewoners.....	49
2.1 Gentrification.....	11	5.1.2 Gevolgen en Passen.....	50
2.1.1 Indicatoren	11	5.1.3 Contact.....	51
2.1.2 Oorzaken.....	12	5.1.4 Antwoord Deelvraag 1.....	52
2.2 Gevoelens van Misplaatsheid.....	15	5.2 Deelvraag 2 Veranderingen.....	54
2.2.1 Displacement.....	15	5.2.1 Fysieke en Economische	54
2.2.2 Displacement?.....	17	5.2.2 Veiligheid.....	56
2.2.3 Displacement!.....	19	5.2.3 Sociale Veranderingen.....	57
2.3 Groepen.....	21	5.2.4 Gevoelens en Passen.....	59
2.3.1 Typologie van Reijndorp.....	21	5.2.5 Antwoord Deelvraag 2.....	61
2.3.2 Relatieve deprivatie.....	23	5.3 Deelvraag 3 Displacement.....	63
2.3.3 Ingroup versus Outgroup.....	24	5.3.1 Verhuisgeneigdheid.....	63
2.3.4 Groepen en Revanchisme.....	25	5.3.2 Vertrek Buurtgenoten.....	64
3. Methodologie.....	28	5.3.3 De Wijk Begrijpen.....	65
3.1 Diepte-interviews.....	28	5.3.4 Verschillende Vormen Displacement.....	66
3.2 Selectie.....	28	5.3.5 Antwoord Deelvraag 3.....	67
3.3 Oude Bewoners.....	29	5.4 Deelvraag 4 Relatieve Deprivatie.....	69
3.4 Werving.....	30	5.4.1 Eigen Situatie.....	69
3.5 Analysemethode.....	31	5.4.2 Antwoord Deelvraag 4.....	70
3.5.1 Interviews.....	31	5.5 Deelvraag 5 Groepen.....	72
3.5.2 Codes.....	31	5.5.1 Onderscheiden Groepen.....	72
3.5.3 Analyse.....	33	5.5.2 Eigen Groep.....	73
4. Onderzoeksveld.....	34	5.5.3 Antwoord Deelvraag 5.....	74
4.1 Rotterdam.....	34	6. Conclusie.....	77
4.2 Spangen in de Jaren Tien.....	35	7. Discussie en Aanbevelingen.....	80
4.3 Spangen in de Jaren Zestig.....	35	8. Literatuurlijst.....	82
4.4 Spangen in de Jaren Negentig.....	36	Bijlage 1 Itemlijst	
4.5 Spangen in de Jaren Nul.....	38	Bijlage 2 Respondenten	
4.6 Gentrification in Spangen.....	38		

*“Voor de niet-sociologen onder ons:
er is wat wetenschappelijk gegons
als rijke sukkels in een hoerenbuurt gaan wonen om solidair te wezen
de hoeren niet alleen duurder worden, maar ook ingewikkelde boeken gaan lezen”
Sint, December 2009*

Er is veel gebeurd sinds die uitspraak van de Goedheiligman. Het is klaar... Mijn eerste levenswerk, waarbij ik mezelf heb ondergedompeld om bijna niet meer boven te komen. Ik ben met de neus op de feiten gedrukt, want waar ik dacht zo'n kameleon te zijn, bleek dat mijn respondenten heus wel wisten wat voor vlees ze in de kuip hadden... Ik werd met gemak geschaard onder de bakfietsmensen... Ai... En hoewel ik geroepen heb om Marx en na het lezen van dit onderzoek wordt vast duidelijk waarom, ben ik trots, en vooral heel blij dat dit onderwerp op mijn pad kwam. Want dit zijn de werelden waarin ik me wil bevinden, dit zijn de dimensies waarover ik wil nadenken. En dat weet ik nu zeker.

En dan de mensen die bedankt moeten worden, heel veel mensen moeten

bedankt worden. Allereerst iedereen die heeft geluisterd als mijn hoofd overliep van alleen maar gentrification en die geweldige mensen die ik sprak. Erik Snel en Justus Uitermark, voor hun begeleiding. Mijn respondenten vanwege hun gastvrijheid en enthousiasme. Fense en Quirine, mijn new bff's, omdat ik zonder hun relativering en gezelligheid heel eenzaam was geworden tijdens dit onderzoek. Jos, Sophie en Jolien. Hugo Post voor zijn interesse en confronterende commentaar. Linda en mijn vader vanwege alle inzichten en hulp, mijn moeder voor de mental support en natuurlijk Sanne... omdat ik mocht schelden...

Salomé Aussen
Juli 2010

1. Inleiding

Gentrification is tegelijkertijd een fysiek, economisch, sociaal en cultureel fenomeen (Hamnett, 1991), waarbij de middenklasse of hogere inkomensgroepen een buurt ‘binnenvallen’ en woningen, dusdanig opknappen dat ze voldoen aan de eisen van de middenklasse. Hierdoor zou een van oorsprong arbeiderswijk getransformeerd kunnen worden tot een middenklasse buurt met de daarbij behorende huizenprijzen en faciliteiten. Zo ook in Spangen, Rotterdam.

Naast een ‘spontaan’ en bottom-up proces van gentrification, waarbij middenklassers er zelf voor kiezen zich in een bepaalde wijk te vestigen, zijn in Nederland veel beleidsmakers bezig met het ‘creëren’ van een top-down gentrification in achtergestelde buurten (Uitermark, Duyvendak & Kleinhans, 2007), waarbij via herstructurering voornamelijk sociale woningbouw wordt afgebroken om plaats te maken voor de middenklassers en panden dusdanig worden gerenoveerd dat zij voldoen aan hun eisen. Inwoners met hogere inkomsten zorgen voor hogere belastinginkomsten voor de wijk en de gestegen koopkracht binnen de wijk is gunstig voor het aantal ondernemers in de wijk (Smith, 1979). De stad zou als het ware heroverd moeten worden door de middenklasse en de vraag is dan ook of dit een verdringing van de arbeidersklasse tot

gevolg heeft. Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007) geven redenen aan, benoemd vanuit overheden, ten gunste van de oude bewoners van een gentrificerende wijk. Dit zijn vaak bewoners met een lagere sociaal economische positie. De leefbaarheid in de wijk zou verbeteren en ook zou vanwege het contact tussen de nieuwe en de oude bewoners het sociaal kapitaal van de oude bewoners stijgen, waardoor hun kansen beter worden en zij kunnen stijgen op de sociale ladder. Er zijn al enige onderzoeken gedaan in Nederland (Foley, 1980; Kleinhans et al., 2007) naar in hoeverre het contact tussen verschillende bewoners wordt gestimuleerd door ‘sociale mixing’¹. Hier komt regelmatig uit naar voren dat dit vrijwel niet het geval is.

In literatuur over gentrification (Lees, 2003; Slater, 2009; Philips, 2002) wordt vaak gesproken over ‘displacement’, enerzijds in de letterlijke zin, namelijk het feit dat vanwege de intrede van middenklassers in van oorsprong arbeiderswijken, oude bewoners gedwongen worden te vertrekken uit dergelijke buurten. Anderzijds in de mentale zin. Namelijk dat de mensen die nog wel in de buurten blijven wonen, te maken

¹ Sociale mixing duidt hier het proces waarbij middenklassers, vanwege hun nabijheid tot bewoners uit een andere klasse, contacten leggen die een vergroting van het sociaal kapitaal van de bewoners uit de ‘lagere’ klassen tot gevolg zou hebben.

kunnen krijgen met relatieve deprivatie, aversie tegen de nieuwe bewoners (Philips, 2002) en wellicht het gevoel dat de wijk niet meer van hen is (Marcuse, 1986).

En dan Spangen... Spangen, een wijk waarin bewoners letterlijk gevochten hebben om te zorgen dat junks er weg bleven. Spangen, dat een gelijknamige televisieserie overhield aan haar slechte naam. Een wijk waar gentrification gestimuleerd wordt. In eerste instantie geen gek idee wellicht. Afgaande op het imago dat de wijk heeft, zou het wel een boost kunnen gebruiken. Dus cijfermatig lijkt het verstandig om de wijk te verbeteren... Cijfermatig, maar wat gebeurt er met de oude bewoners, die gevochten hebben, de bewoners die na alle ellende hun wijk niet wilden of konden verlaten. Wat gebeurt er met hen? Ontstaat daar een strijd tussen de armen die soms generaties lang in Spangen woonden en 'die bakfietsers' die eens even cultureel verantwoord komen doen in de wijk. En als die strijd gevoerd wordt, hoe gebeurt dit dan? Dit was mijn ingang. Voelen de oude bewoners zich nog wel thuis in de wijk? Dit waren mijn vragen. Zo ongenueanceerd. En na enige nuancering kwam het tot de probleemstelling waar in dit onderzoek een antwoord op gegeven zal worden:

In hoeverre leidt gentrification in Spangen tot gevoelens van misplaatstheid bij de oude bewoners?

De nadruk vanuit de overheid ligt vooral op de positieve gevolgen van gentrification. De nadelen zouden niet opwegen tegen de voordelen. Het is dan ook van belang om te kijken hoe de oude bewoners de gentrification ervaren. Uit onderzoeken, voornamelijk uitgevoerd in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk (Atkinson, 2002), blijkt meerdere malen dat er meer nadelen voor de oude bewoners zouden zijn dan voordelen. In Nederland en dus Rotterdam zijn deze gevolgen nog te weinig bekend. En aangezien het fenomeen klushuis, een uiting van gentrification, nog lang niet zijn plafond heeft bereikt, is het noodzakelijk om de effecten hiervan op tijd in kaart te brengen. Daarnaast zal een belangrijk aspect binnen dit onderzoek zijn, of verschillende groepen oude bewoners verschillende gevoelens van misplaatstheid ervaren. Er zal dan ook gekeken worden naar ervaringen van eventuele verschillende gemeenschappen die binnen de groep oude bewoners te onderscheiden zijn.

Aan de hand van de volgende deelvragen zal geprobeerd worden een antwoord op de probleemstelling te vinden:

Deelvraag 1: Hoe is de houding van de verschillende oude bewoners ten opzichte van de nieuwe bewoners?

Deelvraag 2: Wat voor veranderingen nemen de verschillende oude bewoners waar?

Deelvraag 3: Worden de verschillende vormen van displacement ervaren en op welke manier?

Deelvraag 4: Is er sprake van relatieve deprivatie bij de oude bewoners vanwege de komst van de nieuwe bewoners?

Deelvraag 5: Zijn er verschillende collectieve ideeën en ervaringen te onderscheiden wat betreft gentrification en gevoelens van misplaatstheid onder de oude bewoners?

In wat volgt zal eerst uitgeweid worden over

de verschillende concepten die in dit onderzoek gebruikt worden. Dan zal ingegaan worden over de vorm van dit onderzoek. Daarna zal het onderzoeksveld belicht worden: Rotterdam en Spangen. Aan de hand van de resultaten zal antwoord gegeven worden op de verschillende deelvragen. Vervolgens wordt in de conclusie antwoord gegeven op de probleemstelling. Tot slot worden er enkele aanbevelingen gedaan voor eventueel verder onderzoek.

2. Theoretisch Kader

In dit onderzoek zal een aantal concepten van belang zijn bij het vinden van een antwoord op de probleemstelling en deelvragen:

In hoeverre leidt gentrification in Spangen tot gevoelens van misplaatstheid bij de oude bewoners?

In de probleemstelling worden de begrippen ‘gentrification’ (2.1) en ‘gevoelens van misplaatstheid’ (2.2) genoemd. Er zal verder ingegaan worden op deze twee concepten. Een derde notie die een rol speelt in dit onderzoek en bij het vinden van een antwoord op de vraag zijn ‘verschillende collectieve ervaringen en ideeën’ (2.3), omdat het vermoeden bestaat dat ‘oude bewoners’, niet een eenduidig begrip is. Er wordt daarom gezocht naar verschillende collectieven waaruit de groep ‘oude bewoners’ is opgebouwd, met ieder hun eigen visie en eigen ervaringen.

Voordat uitgeweid zal worden over de concepten die het meest van belang zijn in dit onderzoek, wordt gekeken hoe de ruimte van de wijk inhoud krijgt. Herstructurering met als doel het aantrekken van middenklasse suggereert dat ‘de wijk’ een ruimte is waar fysieke veranderingen invloed kunnen hebben op sociale omstandigheden. Een artikel dat hierbij van belang is, is het

artikel van Reinders (2006) “Thinking Space through Culture, Etnografie van de Stedelijke Ruimte”. Hij combineert in dit artikel verschillende theorieën die een goede basis vormen voor dit onderzoek. Reinders (2006) spreekt over een geplande en een alledaagse ruimte. Een geplande ruimte: de ‘harde stad’, welke het veld is van de architect, de gemeente en de stedenbouwkundige. En een alledaagse ruimte: de ruimte van de bewoners, de ruimte die gevuld wordt met interpretaties, de ‘zachte stad’. Reinders bespreekt een aantal stromingen in stedelijk onderzoek waarbij de aandacht is verschoven van de materiële fysieke ruimte naar de representatie, interpretatie, narratieve constructie en culturele definiëring van ruimte (Reinders, 2006: 116). Hij legt de nadruk op de sociale constructie van ruimte.

Reinders legt in zijn artikel uit dat er een wisselwerking bestaat tussen mensen en de ruimte waarin zij leven. Een stad wordt vaak bedacht en gecreëerd vanuit een idee om de mensen die er komen te beïnvloeden. Dit gebeurt ook in Rotterdam zoals te lezen zal zijn in hoofdstuk 4. Meer dan eens is het echter niet exact de vooraf bedachte beïnvloeding die ook daadwerkelijk van een ruimte uitgaat. Er is altijd sprake van een bepaalde invloed van een fysieke ruimte op de mensen binnen, langs of buiten die ruimte. Ruimte als determinant. “Zo wordt

(...) de huidige stedelijke herstructurering van de naoorlogse stadswijken in Nederland sterk bepaald door de gedachte dat sociale problemen van achterstand en uitsluiting door middel van fysieke ingrepen zijn uit te bannen” (Reinders, 2006: 120). Reinders stelt echter dat gebruikers van ruimte zich niet zomaar laten sturen en dat zij de “tweede stadsarchitecten zijn die door middel van culturele praktijken de stedelijke ruimte gebruiken om hun sociale bestaan vorm te geven... In deze zachte stad transformeren zij hun leefomgeving tot een cultureel domein.” (ibid.).

Reinders noemt enkele dichotomieën van ruimte (ruimte/plaats, absolute/relatieve ruimte, reële/mentale ruimte enzovoort). Sonnenfeld (in Reinders, 2006: 121) herkent een patroon in dergelijke dichotomieën van locatie (dichotomy of location). Namelijk dat naast de als concreet beschouwde fysieke omgeving, ook subjectieve dimensies een cruciale rol spelen in het gebruik en de perceptie van ruimte (ibid.). De fysieke ruimte, of materiële ruimte lijkt hierbij een onproblematisch, absoluut en rigide fenomeen, terwijl Reinders oppert dat juist die ruimte nooit neutraal kan zijn, omdat hij gecreëerd is door mensen. Hij stelt dan ook dat de geplande en de alledaagse ruimten niet lijnrecht tegenover elkaar staan maar in onderlinge wisselwerking gezien moeten worden. Reinders legt

vervolgens de verdeling van ruimte van Lefebvre uit omdat hij “met dit conceptuele onderscheid een epistemologische basis [leverde], waarin ruimte wordt opgevat als een actief door professionals, bewoners en betrokken gebruikers bepaald bestanddeel in zowel de productie van ruimte, als het verzet tegen een bepaalde sociaal-ruimtelijke orde” (Reinders, 2006: 123).

Reinders spreekt verder over hoe de etnografie verschillende strategieën aantoonst “waarmee mensen hun omgeving benutten om zich aan politieke, sociale en economische realiteiten aan te passen en deze zelf vorm te geven. Het kan ook verschillende manieren aangeven waarop mensen ruimte tot een cultureel domein transformeren (idem: 128). DeCerteau spreekt in dit kader ook over een ‘lived space’ en hij legt volgens Reinders de nadruk op “het narratieve aspect van ruimtelijke tactieken, de productie van ruimte door middel van architectuur, het sociaal gebruik van ruimte, de associatieve effecten en symbolische betekenissen die mensen een plaats toedichten” (ibid.). Dit ligt ook ten grondslag aan het begrip ‘belonging’, “waar mensen een creatieve dialoog aangaan met hun omgeving, en hoe zij deze door middel van geritualiseerde handelingen creëren, toe-eigenen en tot thuis maken.” (ibid.). Reinders noemt het jammer dat de geplande en de alledaagse ruimte vaak als gescheiden

werelden worden gezien. Omdat er dan “voorbijgegaan [wordt] aan de manier waarop ook de geplande ruimte in alledaagse processen wordt vormgegeven [en de] (...) mogelijkheden daarvan in planning aan het oog onttrokken zijn.” (idem: 130)

Wat Reinders tracht aan te tonen in zijn artikel, is dat in het bepalen van ruimte een belangrijk deel is weggelegd voor de

interpretaties van de gebruikers van die ruimte. Om de effecten van gentrification te onderzoeken is het dan ook van belang om te kijken en met name te luisteren naar de verhalen, ervaringen en gesprekken van oude bewoners, om een beeld te krijgen van die zachte stad die ontstaat en aan het ontstaan is, in dit geval in de wijk Spangen.

2.1 Gentrification

De term gentrification werd voor het eerst geïntroduceerd door Ruth Glass, een Marxistische socioloog die met haar term wijst op de new urban gentry², de nieuwe stedelijke middenklasse. Zij beschrijft het als een complex waarbij fysieke verbeteringen een rol spelen, maar ook de huizenvoorraad, de verandering van huurhuizen naar koophuizen, toenemende huizenprijzen en de verplaatsing en verdrijving (displacement zie hoofdstuk 2.2) van de arbeidersklasse door een nieuwe middenklasse (Glass in Hamnett, 2003: 2401). Zij spreekt over de gentrification in Londen:

“One by one, many of the working-class quarters of London have been invaded by the middle classes- upper and lower. Shabby, modest mews and cottages have been taken over, when their leases have expired, and have become elegant, expensive residences.... Once this process of “gentrification” starts in a district it goes on rapidly until all or most of the original working-class occupiers are displaced and the whole social character of the district is changed” (Glass in Smith, 1996: 33)

Neil Smith (1979: 539) geeft aan dat gentrification volgens hem geen beweging is van mensen, maar van kapitaal:

“Whether gentrification is a fundamental restructuring of urban space depends not on where new inhabitants come from but on how much productive capital returns to the area from the suburbs.”

De definitie die in dit onderzoek gebruikt zal worden is van Smith en Williams (1986: 1). *“the rehabilitation of working-class and derelict housing and the consequent transformation of an area into a middle-class neighbourhood”*. Zij voegen hieraan toe dat gentrification niet enkel een residentiële ontwikkeling betreft, maar dat ook sprake is van een commerciële ontwikkeling. Bedrijven die zich meer en meer vestigen in een (onder andere daardoor) gentrificerende wijk. Arbeidersklasse zal in het vervolg van dit onderzoek gebruikt worden als directe vertaling uit het Engels, “Working Class”. Gedoeld wordt op mensen met een lage sociaal-economische positie, waarbij mensen die *niet* werken zeker niet uitgesloten worden.

2.1.1 Indicatoren

Hamnett (1991) benadrukt dat gentrification een proces is, waarbij fysieke, economische, sociale en culturele veranderingen een rol spelen.

“Simultaneously a physical, economic, social and cultural phenomenon gentrification commonly involves the

² Gentry [ˈdʒɛntri] 1 voorname stand (*lager dan de adel*); 2(*min*) heren, heerschappen (Engels-Nederland; Wolters; 1997)

invasion by middle-class or higher-income groups of previously working class neighbourhoods or multi-occupied "twilight areas" and the replacement or displacement of many of the original occupants. It involves the physical renovation or rehabilitation of what was frequently a highly deteriorated housing stock and its upgrading to meet the requirements of its new owners. In the process, housing in the areas affected, both renovated and unrenovated, undergoes a significant price appreciation. Such a process of neighbourhood transition commonly involves a degree of tenure transformation from renting to owning." (Hamnett in Hamnett, 1991; 175)

David Ley (2003: 2540) geeft aan dat er een relatie bestaat tussen de aanwezigheid van artiesten, of kunstenaars en de opkomst van gentrification.

"The relationship between artists and gentrification is not inevitable but it is frequent (...). In the four largest Canadian cities, the presence of artists in a census tract has been one of the strongest statistical predictors of subsequent gentrification in that tract (Ley, 1996). A similar result emerged from a study by the National Endowment for the Arts that also identified the links between the

Naar aanleiding van de genoemde definities van gentrification en de aanvullingen hierop, kan een aantal

indicatoren voor gentrification genoemd worden. Een eerste indicator van gentrification in een wijk zou zijn dat de arbeiderklasse (deels) wordt vervangen door een middenklasse, waarbij bewoners met een lagere sociaal economische status vervangen worden door bewoners met een hogere sociaal economische status. Dit zou betekenen dat in een gegentrificeerde wijk een relatief hogere stijging is van een aantal zaken, dan in de deelgemeente, de stad of het land. Zaken als opleidingsniveau, inkomen, aandeel koophuizen, woningwaarde en huur. Ook zou dit betekenen dat er een afname is van het aantal gezinnen met lage inkomens of afhankelijkheid van sociale voorzieningen. Afgeleid van de notie van Smith (1979) over de toestroom van kapitaal zouden een veranderend winkelaanbod en de toestroom van bedrijven ook indicatoren kunnen zijn. Tot slot veronderstelt Ley dat er meer mensen uit de creatieve klasse in de gegentrificeerde of getrificerende wijk (komen) wonen. Ook zouden fysieke veranderingen in de omgeving waarneembaar moeten zijn. Omdat vanuit zowel de overheden, de nieuwe bewoners en de aangetrokken ondernemingen investeringen gedaan zouden kunnen worden die fysieke verbeteringen tot gevolg kunnen hebben.

2.1.2 Oorzaken

In dit onderzoek zal enkel gekeken worden naar de gevolgen van gentrification. Toch is het van belang om aandacht te schenken aan de oorzaken. In de literatuur worden vier oorzaken beschreven. Hamnett (2003) beschrijft er drie.

Een eerste verklaring voor gentrification wordt gezocht in de veranderende voorkeuren van een gedeelte van de middenklasse. Deze veranderende voorkeuren hebben tot gevolg dat een gedeelte van de middenklasse niet langer in de suburbs, buitenwijken, wil wonen, maar in de binnenstad. Hieraan voegt Hamnett toe dat veranderde gender-relaties ook een rol hebben gespeeld omdat veel gezinnen nu twee verdienend zijn geworden. De genoemde verklaringen zijn verklaringen vanuit de vraagzijde, er zijn veranderingen opgetreden in de behoefte van de middenklasse, hun eisen zijn veranderd.

De tweede verklaring die geboden wordt door Hamnett (2003: 2402) beargumenteert dat de wortels van gentrification liggen in de veranderende economische structuur van grote steden. Veel grote steden hebben qua economie hun industriële karakter verloren en zijn zich gaan richten op het verlenen van diensten, een diensteneconomie. Vanwege deze verschuiving is het karakter van de werkende bevolking veranderd van overwegend arbeidersklasse naar meer middenklasse (managers, professionals, witte boorden

enzovoort). Dit verklaart ook de veranderde voorkeuren zoals beschreven in de eerste verklaring.

Een derde verklaring is een verklaring vanuit de aanbodzijde. Smith (1987) verklaart gentrification namelijk vanuit een sterk groeiende 'rent-gap'. Smith beschrijft dat een stuk grond een eigen inherente waarde heeft onafhankelijk van de feitelijke marktprijs. Het 'rent-gap' is dan ook het verschil tussen deze potentiële waarde van land en gebouwen in de stad en de prijs die ontstaat op de markt. Gentrification is volgens hem een beweging van kapitaal en niet van mensen. Hij beargumenteert dat de kloof tussen de mogelijke waarde van een plek in de binnenstad en de huizenprijzen op die plekken steeds groter wordt. De huizen takelen af, terwijl een plek in de binnenstad steeds meer waard wordt. Hierdoor wordt het investeren in de stad (bijv. opknappen van een huis) steeds lucratiever, wat volgens hem dan ook de reden voor de opkomst van gentrification.

Bovengenoemde verklaringen zijn verklaringen vanuit een markt-gestuurde gentrification, waarbij een bepaalde vraag vanuit een deel van de maatschappij zorgt voor veranderingen die leiden tot gentrification. Deze oorzaken worden voornamelijk gevonden in onderzoeken binnen de VS en Groot-Brittannië. In Nederland verloopt dit proces volgens

Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007) anders. Een vierde verklaring voor de oorzaak van gentrification ligt dan ook in een overheidsgestuurde gentrification. Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007) tonen in hun onderzoek aan dat gentrification in de Nederlandse perifere wijken van steden veelvuldig voorkomt. Niet vanwege de behoefte van lokale overheden aan hogere belastinginkomsten of vanwege de veranderende woonpreferenties van de middenklasse, maar omdat de overheid sociale orde probeert te genereren in achterstandswijken. Zij doet dit door sociale woningbouwverenigingen en particulieren aan te moedigen te investeren in de bouw van middenklasse woningen voor de verkoop in die wijken. Dit wordt ‘stedelijke

herstructurering’ genoemd. Stedelijke herstructurering heeft als doel om economische aantrekkingskracht en leefbaarheid in achterstandswijken te creëren en te genereren. Met leefbare wijken worden gebalanceerde wijken bedoeld, met lage criminaliteit en een aanzienlijk aandeel middenklasse-huishoudens (Uitermark, Duyvendak & Kleinhans, 2007: 125).

Samenvattend kan gezegd worden dat er vier indicatoren voor gentrification. Er treden in een gentrificerende wijk fysieke, sociale, economische en culturele veranderingen op. In dit onderzoek wordt onderzocht of de oude bewoners deze veranderingen waarnemen en hoe zij dit ervaren.

2.2 Gevoelens van Misplaatstheid

Gentrification is voornamelijk buiten Nederland en eigenlijk zelfs buiten Europa onderzocht. Atkinson (2002) heeft uit 114 studies over gentrification binnen de Westerse wereld, de beschreven of onderzochte voor- en nadelen geëxtraheerd. Zoals te lezen in tabel zijn er veel contradictoire uitspraken gedaan als het gaat om de effecten op buurtniveau. Aangezien

te onderzoeken wat de gevolgen zijn van gentrification in Rotterdam. In de eerste twee negatieve uitkomsten zoals besproken door Atkinson (zie tabel 2.1), wordt gesproken over displacement: de mate waarin oude bewoners verdrongen worden uit de gegentrificeerde buurten of zich niet meer thuisvoelen in de veranderende buurt. In de

Tabel 2.1

Positive	Negative
	Displacement through rent/price increases 1
	Secondary psychological costs of displacement 2
Stabilisation of declining areas	Community resentment and conflict 3
Increased property values	Loss of affordable housing
Reduced vacancy rates	Unsustainable speculative property price increases
	Homelessness 4
Increased local fiscal revenues	Greater take of local spending through lobbying/articulatory 5
Encouragement and increased viability of further development	Commercial/industrial displacement. 6
Reduction of suburban sprawl	Increased cost and changes to local services 7
	Displacement and housing demand pressures on surrounding poor areas 8
Increased social mix	Loss of social diversity (from socially disparate to rich ghettos) 9
Decreased crime	Increased crime 10
Rehabilitation of property both with and without state sponsorship	Under-occupancy and population loss to gentrified areas 11
Even if gentrification is a problem it is small compared to the issue of: - Urban decline - Abandonment of inner cities	Gentrification has been a destructive and divisive process that has been aided by capital disinvestment to the detriment of poorer groups in cities. 12

Bron: Atkinson, 2002: p. 7

111 van de 114 onderzoeken die door Atkinson zijn bekeken niet in Europa zijn uitgevoerd, is het niet geheel duidelijk wat de Nederlandse situatie is als het gaat om gentrification. Het is dan ook interessant om

‘gevoelens van misplaatstheid’. Dit omdat binnen dit onderzoek in feite alleen op zoek wordt gegaan naar een bepaalde *ervaren* mate van displacement en niet de feitelijke gegevens van bijvoorbeeld verhuismobiliteit of huurverhogingen.

2.2.1 Displacement

Marcuse (1986: 153) schrijft over abandonment, gentrification en displacement. Gentrification zou hogere inkomenshuishoudens aantrekken vanuit andere gebieden in de stad, waardoor de vraag afneemt in andere gebieden en abandonment kan plaatsvinden. Ook zou de

gentrification ervoor zorgen dat lage-inkomenshuishoudens verdrongen (displaced) worden en dat de druk op de huizenmarkt en huurprijzen wordt opgevoerd. De definitie van displacement die gebruikt wordt door Marcuse is van Grier en Grier. Zij beschrijven displacement als volgt (Grier & Grier in Palen & London, 1984: 79):

“Displacement occurs when any household is forced to move from its residence by conditions which affect the dwelling or its immediate surrounding, and which:

- 1. Are beyond the household’s reasonable ability to control or prevent*
- 2. Occur despite the household’s having met all previously-imposed conditions of occupancy; and*
- 3. Make continued occupancy by the household impossible, hazardous, or unaffordable”*

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen *fysieke* en *economische* displacement. Bij fysieke oorzaken van displacement gaat het om huizen die dermate vervallen zijn dat het niet langer mogelijk is om er te wonen. Economische oorzaken zijn bijvoorbeeld wanneer de huurprijs verhoogd wordt waardoor de huurder dit niet langer op kan brengen. Naast feitelijk gedwongen vertrek uit de buurt onderscheidt Marcuse (1986: 156-157) vier andere soorten displacement.

- ‘Last Resident Displacement’, waarmee geduid wordt op het vertrek van de laatste bewoners in een huis. Dit kan vanuit economische overwegingen zijn (hogere huur) of vanuit fysieke overwegingen (bijvoorbeeld een treiterende huisbaas).
- ‘Chain Displacement’. Hierbij wordt niet enkel gekeken naar huizen die leeg komen en hogere inkomen herbergen, maar naar huishoudens die al eerder gedwongen werden (economisch of fysiek) een huis te verlaten vanwege gentrification.
- Bij ‘Exclusionary Displacement’ wordt bedoeld dat huishoudens die binnen het profiel passen van de wijk vóór de gentrification, na de gentrification geweerd worden. Hetzij vanwege de hoge kosten, hetzij vanwege afwijzingen van huisbazen.
- ‘Displacement pressure’. Marcuse merkt op dat displacement niet alleen mensen raakt die feitelijk uit de buurt moeten vertrekken, maar ook bewoners die de druk voelen om te verhuizen omdat vrienden en bekenden hen al voor zijn gegaan, zij zich niet langer thuisvoelen in de wijk, of omdat de winkels en publieke voorzieningen dusdanig zijn veranderd dat zij er geen gebruik meer van kunnen of willen maken. ‘Displacement pressure’ betekent dus dat bewoners zich niet meer thuisvoelen in de veranderende buurt. Er is sprake van een subjectieve angst voor displacement, al dan niet gebaseerd op de realiteit. Dit wordt in

dit onderzoek 'gevoelens van misplaatstheid' genoemd.

Marcuse (idem: 164) legt in zijn artikel uit dat het moeilijk is om displacement als gevolg van gentrification te meten, maar aangezien in het onderzoek naar Spangen enkel gekeken zal worden naar de ervaringen van de oude bewoners die nog in de wijk wonen, zijn de problemen die Marcuse beschrijft niet aan de orde. Marcuse bekritiseert bestaande onderzoeken naar displacement omdat zij geen rekening houden met de categorieën displacement pressure en exclusionary displacement. Dit zou een onvolledig beeld van displacement geven. Marcuse stelt dat er vaker sprake zou zijn van displacement dan verondersteld werd en Marcuse staat dan ook kritisch tegenover gentrification.

In dit onderzoek wordt alleen gekeken naar displacement pressure. De gevoelens van misplaatstheid. De factoren die tot gevolg hebben dat een oude bewoner zich niet langer thuis of op zijn plaats voelt. Marcuse geeft in zijn artikel aan dat displacement pressure voor een groot gedeelte gevoeld wordt door de werkelijkheid, of in ieder geval de manier waarop de werkelijkheid ervaren en geïnterpreteerd wordt door de oude bewoners. Een werkelijkheid waarin sprake zou kunnen zijn van de feitelijke verdringing van de oude bewoners. Dit is in overeenstemming met het Thomas

theorema: "*If men define situations as real, they are real in their consequences.*" (Schnabel, 2003: 7) Of er sprake is van feitelijke displacement, is niet het belangrijkste om de gevoelens van misplaatstheid, de displacement pressure, van de oude bewoners te onderzoeken. Als zij het idee hebben dat bepaalde vormen van displacement voor komen, zal dit effect hebben op hun gedrag en waardering van de wijk. Het onderscheid dat Marcuse aanbrengt tussen fysieke en economische displacement is van belang om de gevoelens van misplaatstheid en de oorsprong hiervan te onderzoeken. Dit wordt dan ook meegenomen in de analyse.

Om een volledig beeld te krijgen van de gevoelens van misplaatstheid, zal gevraagd moeten worden naar hoe de oude bewoners de verschillende vormen van displacement, die Marcuse beschrijft, ervaren.

2.2.2 Displacement?

Verschillende auteurs stellen dat gentrification niet per se tot displacement leidt. Dit blijkt ook uit wat Lance Freeman aangeeft in zijn onderzoek. Namelijk dat de oude bewoners de gentrification verkiezen boven het verval van de wijk en het wegblijven van officiële instanties. Freeman deed zijn onderzoek in Harlem en Clinton Hill, Brooklyn, beiden gebieden in New York, VS. Hij concludeert daaruit dat er

weinig nadelen van gentrification ondervonden worden door de oude bewoners van de genoemde gebieden.

Ook Hamnett (2003) meent dat gentrification niet tot veel displacement leidt. Hoewel hij stelt dat dit in bepaalde gevallen aan de orde zal zijn, stelt hij ook dat de afname van de arbeidersklasse in binnensteden het gevolg is van de afname van de gehele arbeidersklasse in Londen. Er zou sprake zijn van sociale mobiliteit (naast sterfte, pensioen en migratie), welke tot gevolg heeft dat de middenklasse groter wordt en de arbeidersklasse kleiner wordt (idem: 2419). Hij stelt dat de displacement, die statistisch gezien te herkennen is, gedeeltelijk bestaat uit 'replacement', vervanging. De afname van de arbeidersklasse of particuliere huurhuizen kan niet enkel in de schoenen geschoven worden van displacement vanwege gentrification. Hamnett stelt dat ook gekeken moet worden naar replacement als gevolg van 'a long term process of occupational and housing tenure changes' (idem: 2422).

Uit een onderzoek van Kleinhans (2005: 228) blijkt dat de mensen die, na herstructurering, gedwongen hebben moeten verhuizen, soms een stap vooruit maakten in hun wooncarrière. Vanwege een urgentiestatus en aantrekkelijke herhuisvestings-mogelijkheden, is het label *displaced* volgens Kleinhans niet van toepassing op alle gedwongen vertrekkers.

Uit onderzoek van Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007), blijkt dat gentrification en de daarmee gepaard gaande displacement niet enkel als nadelig wordt beschouwd door de oude bewoners. Hoewel de doelen van stedelijke herstructurering vaak conflicteren met de belangen van bewoners, blijkt toch uit hun onderzoek dat de weerstand van huurders tegen gentrification gering is. Bewoners zouden grotendeels het discours accepteren waarbij gentrification gelijk wordt gesteld aan buurtverbetering. In Hoogvliet waren zowel de bewoners uit de arbeidsklasse als de meer welvarenden het eens met het woningbeleid waarbij groepen bewoners die geassocieerd werden met wanorde verdreven werden uit de buurt (idem: 138). Interessant hier is dat de oude bewoners in Hoogvliet helemaal niet ontevreden waren met de herstructurering. De vraag is alleen wie er dan verdreven of displaced werd. Dit komt overeen met de bevindingen van Freeman. Verder stellen de auteurs wel dat de vanuit de overheid geleide stedelijke herstructurering, gentrification, haar tol eist. De sloop van sociale woningbouw heeft ervoor gezorgd dat veel bewoners ergens anders gehuisvest moeten worden. Een ander problematisch aspect is dat de komst van middenklassers in een bepaalde wijk niet per definitie zorgt voor meer sociale cohesie, iets wat wel vaak verondersteld wordt. Sterker nog, contact tussen lage en hoge inkomenshuishoudens en

tussen huurders en kopers in geherstructureerde wijken is overwegend oppervlakkig en kan zelfs vijandig zijn (idem: 129). De komst van meer welvarende huizeigenaren zou de mentale en sociale afstand tussen bewoners in een wijk doen laten toenemen, terwijl beleidsmakers deze strategie poneren als enige oplossing voor stedelijke problemen. De onderzoekers stellen dat voor de betrokken partijen in een dergelijke wijk, woningbouwverenigingen en lokale overheden, sociale cohesie en economische voordelen wel belangrijk zijn. Echter, het creëren van een wijk met een stabiele sociale orde is voor hen het meest van belang. De voorstanders van gentrification en de gentrifiers zien geen nadelen van de gentrification, terwijl professionals in de wijk en sociale woningbouwbezoekers hun twijfels uiten over de sociale effecten van gentrification (idem: 130). Uitermark, Duyvendak en Kleinhans menen dat het proces van herstructurering de collectieve identiteiten en identificaties ondermijnt die andere oplossingen voor stedelijke problemen hadden kunnen genereren (ibid.).

2.2.3 Displacement!

Slater (2009) staat kritisch tegenover gentrification en hij geeft aan dat steeds vaker enkel de positieve kanten van gentrification worden benadrukt. Slater definieert gentrification als de transformatie

van een arbeidersklasse of leegstaand gebied van een stad tot een gebied voor middenklasse huishoudens (Lees et al. in Slater, 2009: 294). Voor displacement gebruikt hij de definitie van Chester Hartman et al. De term beschrijft wat er gebeurt wanneer krachten van buiten het huishouden, het leven daar onmogelijk, gevaarlijk of onbetaalbaar maken (Hartman et al in Slater, 2009: 296). Met een quote van Hartman et al. (idem: 302) toont hij aan wat verzwegen wordt door mensen die de baten van gentrification blijven benadrukken.

‘Moving people involuntarily from their homes or neighbourhoods is wrong. Regardless of whether it results from government or private market action, forced displacement is characteristically a case of people without the economic and political power to resist being pushed out by people with greater resources and power, people who think they have a “better” use for a certain building, piece of land, or neighborhood. The pushers benefit. The pushees do not. [It is also] fundamentally wrong to allow removal of housing units from the low-moderate income stock, for any purpose, without requiring at least a one-for-one replacement. Demolition, conversion, or “upgrade” rehab of vacant private or publicly owned lower-rent housing should be just as vigorously

opposed as when those units are occupied.’

Slater (2009) pleit ervoor dat de conceptuele duidelijkheid, die Marcuse verzorgt met zijn typen displacement, meer gebruikt wordt in onderzoek. Ook zet Slater zijn vraagtekens bij de uitkomsten van Freeman, waarbij de oude bewoners gentrification verkiezen boven het wegblijven van instanties. De voornaamste vraag die hij stelt, is waarom de overheid zich pas kan bemoeien met een dergelijke wijk, wanneer er middenklassers wonen. De oude bewoners geven inderdaad de positieve kanten van de gentrification aan omdat alles beter is dan wat het was. Dit legitimeert volgens Slater de gentrification en displacement niet. Nu is Slater erg normatief en diskwalificeert hij veel van de literatuur omdat het te positief zou zijn. Dit is niet de insteek van het onderzoek in Spangen, desalniettemin is het van belang om verder te kijken dan naar wat aan de oppervlakte speelt. Waar Hamnett over het uitblijven van displacement spreekt, geeft Slater aan dat ook veranderende voorzieningen in de wijk kunnen leiden tot displacement pressure. Als de patatzaak op de hoek ineens enkel nog dure ‘hors d’oeuvres’ verkoopt, om te voldoen aan de vraag van de gentrifiers, zou dit voorbij kunnen gaan aan de behoeften van de oude bewoners. Dergelijke veranderingen, die niet

bedoeld zijn voor de oude bewoner, kunnen ervoor zorgen dat hij of zij zich niet meer op zijn plek voelt. Gevoelens van misplaatstheid. Slater wijst op het belang om dit mee te nemen in onderzoek en uiteindelijk beleid en dat is dan ook wat in dit onderzoek gebeurt.

Naar aanleiding van dit hoofdstuk kan gezegd worden dat waar enkele auteurs stellen dat het allemaal wel meevalt met de invloed van gentrification op de oude bewoners of zelfs dat het positief ervaren wordt, andere auteurs juist zeggen dat gentrification van grote invloed is en leidt tot displacement en gevoelens van misplaatstheid. Er zal in dit onderzoek gekeken worden naar ervaringen van de bewoners van Spangen die hier langer dan tien jaar wonen, de oude bewoners. Hebben zij het idee dat ze weggepest worden, of niet langer gewenst zijn in de buurt of in hun huis? Hebben zij het gevoel dat de overheid enkel ingrijpt vanwege de komst van de gentrifiers en dat dit niet voor hen zelf bedoeld is? Wat betekent het dat andere mensen zijn vertrokken of moesten vertrekken? Hebben zij het gevoel dat de wijk niet langer aan hen toebehoort? Wat betekent dit alles voor ze en in hoeverre leidt het tot gevoelens van misplaatstheid?

2.3 Groepen

In dit hoofdstuk zal dieper ingegaan worden op de manier waarop verschillende groepen, of collectieven zich in een wijk manifesteren. In dit onderzoek wordt gezocht naar eventuele gevoelens van misplaatstheid bij de oude bewoners van Spangen. In een onderzoek van Blokland (2009) in Little Italy, bleek dat de groep ‘oude bewoners’ bestond uit verschillende collectieven die hun eigen ideeën en ervaringen hadden over en met de gentrification in hun wijk. Uit haar onderzoek naar de verhalen van de verschillende groepen die zich in de wijk bevinden, bleek dat de oude bewoners (de Italianen), de zwarte gemeenschap en de gentrifiers, symbolische representaties (verhalen, interpretaties en invullingen) hebben over ‘hun’ buurt die sterk van elkaar verschillen maar binnen de groep wel gemeenschappelijk te noemen zijn. Er is sprake van een sterk wij versus zij gevoel. Vanuit dit perspectief wordt in dit onderzoek ook gezocht naar verschillende collectieven waar de groep oude bewoners uit opgebouwd zou kunnen zijn. Wellicht namelijk dat het ene collectief wel gevoelens van misplaatstheid ervaart, terwijl het andere dit niet doet.

2.3.1 Typologie van Reijndorp

Verondersteld wordt dat een wijk als Spangen niet uit eenzelfde groep

mensen bestaat. Om te onderzoeken uit welke groepen de wijk is opgebouwd, wordt gebruik gemaakt van de typologie van Reijndorp (2004). Reijndorp (2004: 14) onderscheidt drie groepen bewoners in een stad. De oorspronkelijke stedelingen, de nieuwe stedelingen en de migranten. Volgens Reijndorp delen de verschillende stedelingen een ‘voorkeur voor een stedelijke levenswijze’. Het verschilt per groep echter daar waar het gaat om de beleving en interpretatie van deze stedelijke levenswijze. “een oorspronkelijke stedelijkheid die haar wortels vindt in het straatleven in de volksbuurt, met een open familieleven, grote sociale betrokkenheid én controle, naast een nieuwe stedelijkheid waarin juist diversiteit openheid en anonimiteit voorop staan. De immigrantenstedelijkheid lijkt een combinatie van die twee, en enerzijds te bestaan uit de netwerken die op buurtniveau ontstaan en anderzijds uit de anonimiteit en de tolerante omgeving die de stad biedt.” (Reijndorp in de Waal, 2005: 3)

De groep oorspronkelijke stedelingen zou bestaan uit autochtone Nederlanders die vaak generaties lang in een bepaalde wijk wonen. Reijndorp stelt dat zij de wijk hebben zien veranderen van een volkse homogene wijk naar een multiculturele wijk, waar ze een minderheid vormen. (idem: 3). Naast de achterblijvers die hun wijk niet hebben

kunnen verlaten, die vaak het idee hebben dat zij stil zijn blijven staan terwijl anderen vooruitkomen (idem: 4), zijn er ook oorspronkelijke stedelingen die bewust zijn gebleven. Reijndorp zegt hierbij dat voor hen de gezelligheid en levendigheid een rol spelen in hun keuze. Een ‘uitermate alledaagse stedelijkheid’ (ibid.). Reijndorp introduceert hier ook Loflands begrip ‘parochiaal domein’, relaties in een woonbuurt, of “de sfeer tussen het privé-domein van de eigen woning en het publieke domein van het centrum van de stad”, Reijndorp stelt dat het “parochiaal domein bestaat uit de eigen straat, waar bewoners elkaar kennen en waar omgangsvormen overeenkomen. Omgangsvormen die gedeeld worden met gelijkgezinde anderen. Vreemdelingen zijn daar in beperkte mate welkom, zolang ze zich aanpassen aan de heersende sfeer of zich afzijdig houden” (ibid.). Precies dit parochiale domein is wat de laatste jaren veranderd is. Groepen zijn erbij gekomen, migranten en nieuwe stedelingen, groepen die zich niet aan de geldende omgangsvormen houden. En groepen die zich eigenlijk niet aanpassen aan de heersende sfeer of zich afzijdig houden, wellicht ook omdat ze ondertussen in de meerderheid zijn. Reijndorp onderscheidt drie reacties vanuit de oorspronkelijke stedelingen op deze ontwikkelingen (ibid.).

- “Het is onze wereld niet meer”
- “Onze buurt is ons afgenomen”

- “Zoveel is er niet veranderd”

De groep migranten is in de jaren zeventig in verschillende stedelijke wijken terechtgekomen. Reijndorp verwerpt de veronderstelling dat wanneer deze groep een economisch gunstiger positie krijgt, dat zij de stadswijken ook zullen verlaten voor buitenwijken. Toch herkent hij ook dat dit misschien verandert. Voor veel immigranten is de oriëntatie lange tijd gericht geweest op het land van herkomst en de gedachte dat ze terug zouden keren naar dat land. Reijndorp stelt (idem: 6) dat het omslagpunt in hun oriëntatie ligt in het besef dat hun toekomst in Nederland ligt. Reijndorp vergelijkt dit met de situatie uit de volkswijk in de jaren vijftig, waar “een sociale wisseling van perspectief gepaard [ging] met een culturele omslag, die toentertijd leidde tot afscheid nemen van het volkse milieu. Destijds hield dat ook een vertrek uit de buurt in. Sinds de jaren zeventig is die vanzelfsprekende combinatie weliswaar doorbroken, maar het zou kunnen dat sommige immigranten die noodzaak opnieuw voelen vanwege een concentratie van bepaalde groepen in hun woonbuurt.” (Reijndorp, 2004: 100). Deze nieuwe oriëntatie leidt ook tot een nieuw levensontwerp (idem: 101). Waarbij nieuwe patronen moeten worden uitgevonden. Reijndorp stelt dat de stedelijkheid van de migrantengroep een merkwaardige menging is van traditie en moderniteit. “Ze hebben het beeld van de wijken waar ze wonen sterk

bepaald met hun eigen voorzieningen (...) tegelijkertijd blijken ze een opmerkelijke voorkeur te hebben voor de moderne stad.” (Reijndorp in de Waal, 2005: 7). Een aantal migranten uit het onderzoek van Reijndorp geeft aan dat het contact met Hollanders is verslechterd in de laatste tien jaar, in kwaliteit en kwantiteit. Een aantal oorspronkelijke en nieuwe stedelingen geeft aan dat ze zich soms bedreigd voelen vanwege de harde straatcultuur van de migrantenjongeren. En dat dit zorgt voor een behoefte om hun kinderen en de migrantenkinderen op welke manier dan ook te scheiden. (ibid.)

De ‘nieuwe stedelingen’ zouden vanaf de jaren tachtig onderscheiden worden. Termen als: yuppen, jong, hoog opgeleid, vaak zonder kinderen, hoog besteedbaar inkomen, nieuwe middenklasse, professionele klasse. Dit zijn allerlei benamingen die gebruikt zouden zijn om de groep te duiden. Volgens Reijndorp (idem: 5) is de groep niet eenduidig. Leefstijl zou zeer belangrijk zijn voor deze groep. “De nadruk op leefstijl lijkt op het eerste gezicht vooral bedoeld om zich als individu te onderscheiden, maar blijkt bij nader inzien veel meer gericht te zijn op het scheppen van een leefwereld die met gelijkgestemden wordt gedeeld.” (ibid.). “Nieuwe stedelingen vinden zaken als vrijheid, anonimiteit en diversiteit aantrekkelijke eigenschappen van de stad. Het is een uitgesproken ‘culturele

stedelijkheid’, en tegelijkertijd ook een abstracte stedelijkheid, ‘die los staat van een concrete stad. Het is de stedelijkheid van de stedenreizen. (...) Die globale stedelijkheid is en wordt voor een belangrijk deel door deze groep geproduceerd.” (idem: 5). Verscheidenheid is volgens Reijndorp belangrijk voor de nieuwe stedelingen, maar ‘binnen die verscheidenheid zoeken ze wel graag elkaar op: publiek en parochiaal domein vormen een wankel evenwicht. Aan de ene kant is er de uitgesproken voorkeur voor sociale differentiatie, aan de andere kant valt er een groeiende voorkeur te constateren voor de herkenbaarheid van de eigen wereld binnen die sociale bescheidenheid.’(ibid.). De term nieuwe stedeling is vaak ook van toepassing op de blanke middenklassers die tijdens het proces van gentrification aangetrokken worden tot een bepaalde wijk.

2.3.2 Relatieve Deprivatie

Door de komst van andere groepen en in het geval van de gentifiers, groepen die ‘het beter hebben’, kan er sprake zijn van relatieve deprivatie onder de oude bewoners. Relatieve deprivatie is een gevoel van onvrede of onrecht dat ontstaat als een individu zijn eigen situatie als onverdiend percipieert, in vergelijking met anderen (Thienpont, 1999: 17). Relatieve deprivatie verwijst naar het feit dat subjectieve tevredenheid niet zozeer bepaald wordt door

de objectieve situatie waarin een individu zich bevindt, alswel door de relatieve positie van dit individu ten opzichte van relevante anderen waarmee hij of zij zich vergelijkt (Boen, n.d.). Relatieve deprivatie kan evenzo van invloed zijn op het leefplezier in de wijk Spangen. Ook zou het van invloed kunnen zijn op de displacement pressure, zoals eerder beschreven, waarbij de oude bewoners zich niet langer op hun plek voelen in de wijk. Hier zal in dit onderzoek ook naar gekeken worden. Er worden twee vormen van relatieve deprivatie onderscheiden. Persoonlijke relatieve deprivatie en 'fraternal' deprivatie. Persoonlijke relatieve deprivatie komt voort uit een interpersoonlijk vergelijking. Terwijl bij fraternal deprivatie de eigen groep met andere groepen wordt vergeleken (Thienpont, 1999: 17). Ook dit onderscheid is van belang voor het onderzoeken van gevoelens van misplaatstheid. Als er sprake is van relatieve deprivatie, op welke manier manifesteert deze zich?

2.3.3 Ingroup versus Outgroup

Bovendien is het van belang om te weten hoe verschillende groepen zich bewegen ten opzichte van elkaar. Elias en Scotson (1994) beschrijven hoe mensen die generaties lang al ergens wonen, reageren op nieuwkomers en zich superieur voelen aan die nieuwkomers. Dit doen zij aan de hand van een onderzoek in Winston Parva. Wat zij

beschrijven heeft betrekking op groepen die qua inkomen, opleidingsniveau en etniciteit gelijk zijn. Ze beschrijven hoe verbazingwekkend het is dat de ene groep de behoefte voelt om de ander als inferieur te behandelen en het voor elkaar krijgt dit te doen. Waarbij de nieuwe groep zich tot op zekere hoogte inferieur voelt. Elias en Scotson leggen uit dat dit in Winston Parva voor een groot gedeelte kwam doordat binnen de groep oude bewoners een grote mate van sociale cohesie was (Elias en Scotson, 1994: xix), terwijl de nieuwkomers niet alleen vreemden waren van de oude bewoners, maar ook van elkaar. Uitsluiten en stigmatiseren van de nieuwkomers was een middel van de oude bewoners om de eigen identiteit te behouden, superieur te blijven en de ander op zijn plek te houden. De sterkere cohesie binnen de groep oude bewoners maakte het mogelijk om posities bij instituties in de wijk binnen de groep te verdelen en de nieuwkomers derhalve uit te sluiten. Elias en Scotson schrijven dat een groep de ander alleen effectief kan stigmatiseren zolang het de macht in handen heeft, waarvan de gestigmatiseerde groep uitgesloten is (idem: xx). Zolang dat het geval is, kan het stigma van collectieve schande (disgrace) dat vast zit aan de nieuwkomers, vast blijven zitten. De macht om te stigmatiseren, neemt af of verdwijnt zelfs, wanneer een groep niet langer de mogelijkheid heeft om de voornaamste

machtsbronnen die aanwezig zijn in die maatschappij te monopoliseren en in te zetten om de nieuwkomers uit te sluiten. Zodra de machtsmachtsverhoudingen onduidelijk worden of vervagen, zullen de nieuwkomers 'wraak nemen'. Ze zullen overgaan tot counter-stigmatisering. Dit hebben de afro-Amerikanen in Amerika gedaan, mensen die slachtoffer waren van de Europese onderdrukking in Afrika, maar ook de industriële arbeiders in Europa. (ibid.).

Elias en Scotson geven verschillende voorbeelden van oude bewoners en nieuwkomers, die allemaal onder een ander kopje verklaard worden. Als nieuwkomers met een andere huidskleur komen, is er sprake van racisme. Bij nieuwkomers vanuit een andere economische klasse, is sprake van een klasse probleem (idem: 157). Toch zijn de problemen die de kop op doen vergelijkbaar met het geval in Winston Parva. De oude bewoners voelen zich bedreigd door de nieuwkomers. In alle gevallen moeten de nieuwkomers buigen om hun positie te verbeteren en de oude bewoners moeten buigen om hun positie te behouden. De nieuwkomers balen van de inferieure status die ze krijgen opgelegd en proberen hier van af te komen. De oude bewoners proberen hun superieure status te behouden, welke door de nieuwkomers bedreigd worden. De nieuwkomers hebben in eerste instantie vaak wel de intentie om zich te gedragen als gelijk aan de oude bewoners.

Deze op hun beurt 'vallen echter aan' en dat doen ze volgens Elias en Scotson vrijwel altijd met dezelfde wapens, namelijk vernederende roddels, stigmatiserende overtuigingen over de hele groep gebaseerd op observaties van hun meest vervelende secties, neerbuigende codewoorden en voor zover dat mogelijk is, uitsluiting van alle mogelijkheden tot macht (idem: 158).

De theorie van Elias en Scotson kan op twee manieren gebruikt worden. Enerzijds is het interessant wat gebeurt met de oude bewoners, als de nieuwe bewoners juist meer macht in handen hebben en het hun moraal lijkt te zijn die aangenomen moet worden. Hetgeen het geval is bij de middenklasse-gentrifiers in een revanchistische stad. Reageren de oude bewoners dan net zo fel als zij in Winston Parva deden om hun eigen identiteit te beschermen? Anderzijds is het interessant om te kijken of het onderscheid waar naar gezocht wordt tussen de oude bewoners ook te herkennen is aan de hand van nieuwkomers en oude bewoners. En of de oude bewoners dan ook dezelfde wapens gebruiken als Elias en Scotson beschrijven. Op welke manieren onderscheiden de oude bewoners verschillende groepen en hoe verhouden de groepen zich tot elkaar in de ogen van de verschillende oude bewoners?

2.3.4 Groepen en Revanchisme

Tot slot is de omgeving waarin de groepen zich bevinden van belang om de

manifestatie van verschillende groepen te begrijpen. In het boek 'The new urban frontier' legt Smith (1996) uit dat gentrification in Amerika drijft op revanchisme. *"The revanchist city represents a reaction to an urbanism defined by recurrent waves of unremitting danger and brutality fuelled by venal and uncontrolled passion. It is a place, in fact, where the reproduction of social relations has gone stupifyingly wrong (...), but where the response is a virulent reassertion of many of the same oppressions and prescriptions that created the problem in the first place. (...) The revanchist city of the 1990s, however, is more about the rediscovery of enemies within."* (Smith, 1996: 212). De kern van de analyse van Smith is dat de stad door de middenklasse 'terugveroverd' wordt op de gemarginaliseerden. Smith veronderstelt dat de scheidslijnen binnen de revanchistische stad scherper zullen worden vanwege gentrification. Dit is interessant voor het onderzoek in Spangen. Welke scheidslijnen verscherpen? In Rotterdam zou ook sprake zijn van revanchisme. Als hier vanuit gegaan zou worden dan is het van extra belang om op zoek te gaan naar die scheidslijnen. En of de oude bewoners ook ervaren dat vanwege de gentrification spanningen zijn ontstaan tussen verschillende groepen.

Eenzijds met de gentrifiers, maar ook zeker tussen migranten en autochtonen.

Uitermark en Duyvendak (2005) beschrijven de term vanuit de basisgedachte dat de stad is weggekaapt van de nette blanke middenklasse door marginale groepen zoals werklozen, bijstandmoeders, dealers en zwervers. Revanchisme in zijn puurste vorm is de veronderstelling dat de normen en waarden, interesses en culturele codes van de middenklasse een natuurlijk en universeel gegeven zijn, het enige juiste. Daarnaast worden gemarginaliseerden gezien als onverbeterlijk. Uitermark en Duyvendak (2005) vinden ook sporen van revanchisme in Rotterdam. Echter, in Rotterdam zouden gemarginaliseerde groepen niet enkel worden uitgesloten, maar er zou meer gezocht worden naar manieren om ze te disciplineren. Er ontstaat mentale segregatie in Rotterdam omdat de autochtone bevolking grote culturele verschillen zou ervaren met allochtonen. Volgens Uitermark en Duyvendak heeft een deel van de autochtone bevolking het gevoel dat de stad is ingenomen door de 'ander' en daarom roepen ze om een schoonmaak van de stad. In Rotterdam resulteert mentale segregatie, in tegenstelling tot in de artikelen van Smith, niet tot fysieke segregatie omdat sociale mixing in Rotterdam nog steeds als oplossing voor veel problemen wordt gezien. De nadruk in het revanchisme in Rotterdam zou liggen in het idee om de stad terug te

veroveren op de migranten, 'de buitenlanders'. Smith geeft aan dat scheidslijnen in een revanchistische stad versterkt worden door gentrification. De stellingname dat revanchisme in Rotterdam enkel gericht is op migranten wordt in dit onderzoek niet per se aangenomen. Echter, mocht dit (gedeeltelijk) juist zijn, dan is het ook interessant of in een gegentrificeerde wijk in Rotterdam, in dit onderzoek dus Spangen, de verhoudingen tussen allochtonen en autochtonen op gespannen voet (komen te) staan.

Afsluitend aan dit hoofdstuk kan gezegd worden dat er gezocht zal worden naar de verschillende collectieven binnen de groep oude bewoners, onder andere op basis van verschillende ervaringen en ideeën over

gentrification in Spangen en de gevoelens van misplaatstheid die daar mee gepaard zouden kunnen gaan. Naar aanleiding van de typologie van Reijndorp zal in ieder geval gekeken worden naar de interpretaties van migranten en oorspronkelijke stedelingen. Gebruik makend van de theorie van Elias en Scotson zal bekeken worden hoe de komst van de nieuwe groepen, enerzijds de migranten en in een andere fase de nieuwe stedelingen en gentrifiers, wordt ervaren. Ook zal gekeken worden naar gevoelens van relatieve deprivatie die gepaard zouden kunnen gaan met de komst van de nieuwe middenklasse in de wijk. Tot slot wordt bekeken hoe de verhoudingen zijn tussen de migranten en de oorspronkelijke stedelingen, sinds de gentrification vanwege het revanchistische beleid in Rotterdam.

3. Methodologie

Dit onderzoek is kwalitatief van aard, dat wil zeggen een cyclisch-iteratief proces, waarbij de kennis die opgedaan is tijdens het afnemen van de interviews steeds leidt tot aanvullingen en aanpassingen van het theoretisch kader, de vragen die worden gesteld en de ingangen die worden gekozen. In wat volgt zal uitgebreid worden over de methode en analyse.

3.1 Diepte-interviews

Vanwege de aard van de probleemstelling, is gekozen voor halfgestructureerde diepte-interviews. Er wordt gezocht naar betekenisgeving en ervaringen, niet zozeer naar de feitelijke veranderingen in de wijk. Watvoor veranderingen hebben de oude bewoners in Spangen ervaren en wat heeft dit voor hen betekend, voor hen en hun gevoelens van misplaatstheid?

Diepte-interviews hebben een aantal voordelen. Het is mogelijk om dieper op bepaalde onderwerpen in te gaan die van tevoren niet waren voorzien. Omdat sprake is van een open probleemstelling waarbij de antwoorden van te voren niet geheel gecategoriseerd konden worden, is het belangrijk geweest om de inbreng van de respondent zo open mogelijk te laten. Hierdoor zijn meerdere gemeenschappelijkheden naar voren gekomen onder de respondenten die

voorafgaand aan het onderzoek niet ingecalculeerd waren of konden worden. Omdat twaalf van de negentien interviews bij de mensen thuis zijn afgenomen, was het mogelijk om een 'kijkje' thuis te nemen. Een bepaalde familiariteit kon worden gecreëerd, waardoor respondenten meer op hun gemak waren en wellicht meer vrijuit konden spreken, zeker daar waar het ging om onderwerpen als bepaalde groepen in de wijk of de komst van allochtonen. De overige zeven interviews zijn afgenomen op andere door de respondenten aangewezen plekken.

De diepte-interviews zijn afgenomen aan de hand van een uitgebreide itemlijst (zie bijlage 1). Hierop stond aangegeven waar de respondent in ieder geval naar gevraagd moest worden. Aan de hand van een aantal open vragen werd de respondent gevraagd naar veranderingen in de wijk, eventuele gevoelens van misplaatstheid, de gentrifiers en verschillende groepen in de wijk.

De interviews duurden gemiddeld 30 minuten. Het kortste interview was 8 minuten, het langste interview was 90 minuten.

3.2 Selectie

Voorafgaand aan het onderzoek werd bepaald dat er ongeveer 20 interviews afgenomen moesten worden. Dit bleek in de praktijk ook terecht te zijn, aangezien

theoretische saturatie (Flick, 2009) optrad: volgende gesprekken wierpen geen nieuw licht op de situatie. Gezien het feit dat 19 interviews meegenomen zijn in de analyse, en dat er sprake is van een kwalitatief onderzoek, kan niet gesproken worden van een representatieve steekproef. Wel kan gezegd worden dat op basis van de theorie die gebruikt is en de probleemstelling, alle cases relevant zijn. Dit is mede omdat er gebruik gemaakt is van purposive sampling (idem: 112), een doelgerichte selectie van respondenten die voldeden aan de criteria. Ze woonden langer dan tien jaar in Spangen en ze behoorden tot een van de typen van Reijndorp, hetzij ‘migrant’, hetzij ‘oorspronkelijke stedeling’ en eventueel ‘nieuwe stedeling’. Bewoners uit de klushuizen of nieuwbouwwoningen, die voldeden aan deze criteria, werden toch buiten beschouwing gelaten, daar de aard van het onderzoek dit niet toeliet. Het antwoord van een bewoner uit het Wallisblok op een vraag als ‘Hoe is het contact met de mensen uit de Klushuizen’ zou informatie opleveren die niet bruikbaar is voor dit onderzoek. Of ze nu wel of geen contact hebben, het gaat uiteindelijk om de beleving van de oude bewoners die hier niet specifiek een onderdeel van uitmaken. Om die reden is respondent SP02 niet meegenomen in de analyse. Wel toont de aanwezigheid van deze respondent aan dat de groep oude bewoners opgebouwd is uit veel verschillende typen.

De respondenten zijn ingedeeld naar de typologie van buurtbewoners van Reijndorp als ‘oorspronkelijke stedeling’, ‘migrant’ of eventueel ‘nieuwe stedeling’.

3.3 Oude Bewoners

In dit onderzoek wordt op zoek gegaan naar de eventuele gevoelens van misplaatstheid van de oude bewoners in Spangen. Met ‘oude bewoners’ wordt bedoeld: bewoners die langer dan tien jaar in Spangen wonen. Er is gekozen voor de afbakening van tien jaar, omdat in deze periode de meeste ontwikkelingen op het gebied van gentrification hebben plaatsgevonden. Nu is het zo dat ook al eerder nieuwbouwwoningen zijn verkocht, maar toch is één decennium als enige grens aangehouden. Dit werd een goed tijdsbestek bevonden om de ervaren veranderingen in kaart te brengen. Respondenten zouden mogelijk geen eenduidig tijdsbesef hebben (Merkelbach, 1989: 545). Daar tien jaar geleden de millenniumwissel juist had plaatsgevonden bleek dit een gunstig referentiepunt om naar te vragen. Omdat in het onderzoek op zoek gegaan is naar verschillende groepen oude bewoners, was het noodzakelijk niet enkel in contact te komen met ‘oorspronkelijke stedelingen’ zoals beschreven in de typologie van Reijndorp (2004), maar ook ‘migranten’ moesten meegenomen worden in de analyse.

Tien van de negentien respondenten zijn Niet-Westerse allochtonen ³(tabel 3.1)

Tabel 3.1 Respondenten en Typologie

	Migrant	Oorspronkelijke Stedeling	Nieuwe Stedeling	Totaal
Man	5	1	1	7
Vrouw	5	7	0	12
Totaal	10	9	1	19

Verder zijn er twaalf vrouwen in de analyse meegenomen en zeven mannen. Variërend in leeftijd tussen de 20 en 85 jaar oud, met een gemiddelde leeftijd van 53 jaar (tabel 3.2).

Tabel 3.2 Respondenten en Leeftijd

	< 50	> 50	Totaal
Man	4	3	7
Vrouw	3	9	12
Totaal	7	12	19

3.4 Werving

Er is op verschillende wijzen gezocht naar respondenten. De eerste weg is via de netwerksite ‘Hyves’ geweest. Op deze website is een oproep gedaan naar mensen die langer dan tien jaar in Spangen woonden om in een interview te praten over de veranderingen van de afgelopen tien jaar. Hierop kwamen veel reacties, helaas veelal van mensen die

niet meer in Spangen woonden, maar daar vroeger hadden gewoond en vanuit een zeker sentiment lid waren geworden van de Spangen Hyves. Twaalf hyvers gaven te kennen dat zij niet langer in Spangen woonden. Eén daarvan gaf een reden:

“Dat is al in '99 geweest... (...)Toendertijd werd het in Spangen erger en erger met de overlast.”

De site bood zeer interessante inzichten over de wijk. Pagina’s vol met foto’s van het Spangen van vroeger. Verhalen over vroeger. Een boel nostalgie. Een voorbeeld hiervan is de poll (Afbeelding 3.2). Op de vraag “Is Spangen verbeterd ten opzichte van pakweg 20 jaar geleden?”, antwoordde 41,8% “konden we maar 20 jaar terug”.

De respondenten zijn uiteindelijk op verschillende manieren gevonden. Via het eigen netwerk, via de netwerksite hyves en door mensen aan te spreken op straat. De respondenten zullen worden geïntroduceerd in Hoofdstuk 5.

Afbeelding 3.2

bron: dewijkspangen.hyves.nl/polls

³ Personen waarvan ten minste één ouder in het buitenland is geboren, met als herkomstgroepering een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije (CBS; 2010).

3.5 Analysemethode

3.5.1 Interviews

Alle afgenomen interviews zijn digitaal opgenomen. De interviews zijn woordelijk uitgeschreven, getranscribeerd. De transcripten zijn vervolgens gecodeerd aan de hand van een codetabel (Tabel 3.3), door mijzelf en door Quirine Renleo. Een tweede codeur waarborgt de consistentie van het onderzoek. Daarnaast is zij hier de aangewezen persoon voor geweest, omdat zij dezelfde codelijst gebruikt voor haar onderzoek in Bospolder/Tussendijken.

3.5.2 Codes

De codes die vallen binnen de categorie *veranderingen*, tonen voor een deel aan in hoeverre de respondenten gentrification ervaren. Schoon, heel en veilig zijn de drie peilers van de gemeente Rotterdam waarmee bedoeld wordt dat de straten schoon moeten zijn, de omgeving niet kapot, vernield of verrot en de buurt veilig. Door Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007) wordt verondersteld dat gentrification niet zozeer een doel is, maar een middel

Rotterdam campagne voert met de slogan 'Rotterdam MOET schoon, heel en veilig', wordt dit ook meegenomen in de analyse (code 1, 2 en 3). Daarnaast is gevraagd naar veranderingen in het aanbod van winkels en voorzieningen in Spangen. Tijdens het proces van gentrification kan het zo zijn dat

Tabel 3.3

Code	Onderwerp	
1	Schoon	VERANDERINGEN
2	Heel	
3	Veilig	
4	Winkels en voorzieningen	
5	Gevoelens over de wijk	
6	Past u in de wijk	
7	Contact met buurtgenoten nu en 10 jaar geleden	
9	Verhuisgeneigdheid	DISPLACEMENT
10	Economische druk van boven	
11	Fysieke druk van boven	
12	Displacement Pressure	
13	Exclusionary Displacement	
14	Chain Displacement	
15	Omschrijving nieuwe bewoners	NIEUWE BEWONER
16	Gevolgen van komst nieuwe bewoners	
17	Passen deze bewoners in de wijk?	
18	Contact met nieuwe bewoners	
19	Sociaal kapitaal	
20a	Onderscheiden Groepen	GROEPEN
20b	Contact binnen groep	
20c	Contact tussen groepen	
20d	Relatieve Deprivatie	
21	Revanchisme	

vanuit de overheid om de wijken te controleren. En aangezien de gemeente

het winkel en voorzieningen aanbod verandert ten gunste van de nieuwe

bewoners, de gentrifiers, zonder aan te sluiten op de wensen van de oude bewoners (Marcuse, 1986). Dit zou kunnen leiden tot gevoelens van misplaatstheid. Om die reden zijn de ervaringen van de respondenten ten aanzien van winkels en voorzieningen meegenomen (code 4). Ook is in de interviews gevraagd naar veranderingen wat betreft het contact met buurtbewoners in de laatste tien jaar. Als dit veranderd is vanwege de gentrification kan dat eveneens van invloed zijn op gevoelens van misplaatstheid (code 7). Daarnaast zijn de gevoelens over de wijk meegenomen in de analyse (code 5): hoe prettig en thuis de respondenten zich voelen in de wijk sinds het begin van de gentrification. Ditzelfde geldt voor code 6 waarin gekeken wordt naar of de respondent het gevoel heeft dat hij of zij nog past in de wijk. Deze codes zijn onderscheiden aan de hand van de theorie van Marcuse (idem: 156-157) over displacement pressure.

De codes die vallen onder de categorie *displacement* zijn verder geëxtraheerd uit de theorie van Marcuse (ibid.). Daar dit onderzoek op zoek is naar gevoelens van misplaatstheid onder de oude bewoners, is geen rekening gehouden met feitelijke displacement, cijfers over verhuisgeneigdheid, of verhuismobiliteit. Er is wel gevraagd naar de ervaringen van de respondenten hiermee. Code 9 geeft aan of de respondent ooit of nu de behoefte heeft om te verhuizen uit Spangen en waarom. Uit

de antwoorden hierop zou kunnen blijken dat er sprake is van gevoelens van misplaatstheid die hebben geleid tot een behoefte om te verhuizen. Code 10 en 11 geven aan of de respondent het gevoel heeft of er ooit is geprobeerd dan wel via huurverhogingen, dan wel op andere manieren, om de respondent uit zijn of haar huis te 'jagen'. Code 12, Displacement pressure geeft aan of de respondent heeft ervaren dat er veel buurtgenoten zijn vertrokken en wat deze redenen voor vertrek voor betekenis hebben gehad voor de respondent. Betekenis die het woongenot van de respondent al dan niet heeft beïnvloed. Ook zijn hier uitspraken bij betrokken die van invloed kunnen zijn op eventuele gevoelens van misplaatstheid die vooraf niet voorzien waren. Tot slot is gevraagd of de respondent mensen kende die in de wijk hadden willen wonen, maar dit om een bepaalde reden niet konden, exclusionary displacement, en wat dit betekende voor de respondent (code 13). En er is gevraagd naar verschillende verhuizingen van directe burens, chain displacement, en wat dit heeft betekend voor de respondent (code 14). Het gaat bij deze codes om de ervaringen van de respondenten en de gevoelens van misplaatstheid die hiermee verband kunnen houden.

De categorie 'Nieuwe Bewoners' bevat de codes aangaande de ervaringen met gentrifiers. Er is gevraagd naar een omschrijving van zowel de bewoners uit de

klushuizen als de bewoners uit de nieuwbouwwoningen (code 15). Daarnaast is er gevraagd naar de gevolgen van de komst van deze bewoners voor het leven van de respondenten (code 16). Ook is bekeken of de respondenten vinden dat de bewoners in de wijk passen (code 17) en tot slot is er gevraagd of er contact is tussen de respondenten en bewoners uit de nieuwbouw- of klushuizen (code 18). Het al dan niet uitblijven van contact zou van invloed kunnen zijn op de gevoelens van misplaatstheid.

Vervolgens is de respondenten gevraagd of zij verschillende *groepen* in de wijk onderscheiden, met als doel de verschillende soorten oude bewoners te vinden (code 20a). Daarnaast is er gevraagd naar het contact binnen de groepen (code 20b) en contact tussen de verschillende groepen (code 20c). Aan de hand hiervan is gekeken of er naast de groepen ‘oorspronkelijke stedeling’ en ‘migrant’ nog andere groepen te definiëren zijn die eventueel meegenomen zouden moeten worden in de analyse. Tot slot is er gevraagd naar de beoordeling van de eigen positie ten

opzichte van de positie van andere mensen in de wijk, op het gebied van inkomen, opleidingsniveau en wat de respondent daar nog meer aan toe zou voegen, om te kijken of er sprake is van persoonlijke relatieve deprivatie (code 20d). Mits de respondent zichzelf tot een bepaalde groep schaarde, is ook gevraagd naar de positie van die groep in vergelijking met de andere groepen in de wijk, fraternal deprivation.

Revanchisme en Sociaal Kapitaal: De codes aangaande revanchisme en sociaal kapitaal zijn niet meegenomen in de analyse.

3.5.3 Analyse

De gecodeerde tekstfragmenten zijn vervolgens op verschillende manieren geordend. Alle tekstfragmenten met overeenkomende code zijn gerangschikt op basis van vergelijkbare antwoorden. Vervolgens is onderzocht of de aannames die gedaan zijn aangaande de groepen ‘oorspronkelijke stedeling’ en ‘migrant’ ook teruggevonden zijn in de antwoorden. Daarnaast is een vergelijking gemaakt op basis van geslacht en leeftijd.

4. Onderzoeksveld

Afbeelding 4.1 Spangen

bron: Google Maps

Spangen, een wijk in Rotterdam. Precies om die reden is het dan ook noodzakelijk om de situatie, het politieke klimaat en staat van gentrification, van Rotterdam uit leggen om een beter begrip te krijgen van gentrification in Spangen.

4.1 Rotterdam

Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007) betogen in hun onderzoek aan dat overheidsgepaste gentrification als een stedelijke strategie in de Nederlandse perifere wijken van steden veelvuldig voorkomt, omdat de overheid sociale orde zou proberen te genereren in achterstandswijken (Uitermark e.a., 2007: 125). In Nederland zijn de economische redenen voor gentrification niet alleen toepasbaar om de vanuit de overheid gestimuleerde gentrification te verklaren volgens Uitermark e.a. (2007). Dit zou voor een gedeelte gevolg zijn van het feit dat in Nederland gemeenten en deelgemeenten hun

grootste inkomen verkrijgen vanuit de centrale overheid en niet uitsluitend, zoals in bijvoorbeeld de Verenigde Staten, afhankelijk zijn van de lokale belastinginkomsten. De auteurs gaan daarom op zoek naar institutionele en overheidsdimensies die een verklaring kunnen bieden. Omdat de Nederlandse overheid zou streven naar de creatie van sociale orde op plaatsen waar de overheid grip verloren heeft op het sociale leven, ontwikkelen de auteurs een theoretisch kader met de nadruk op de operationele doelen van overheidsorganen en hun institutionele partners. Zij tonen aan dat de aftakeling van wijken de invloed van deze actoren negatief beïnvloedt en dat het dienen van de middenklasse door middel van gentrification niet het doel is, maar een middel om de controle op achterstandswijken terug te krijgen (idem: 127).

Lange tijd was de stad Rotterdam een sociaaldemocratisch bolwerk met veel

sociale woningbouw. In de jaren negentig kwam beleid waar sociale mixing en de verkoop van sociale woningbouw centraal stond. In 2002 kwam er onder andere vanwege de opkomst van 'Leefbaar Rotterdam' een meer assertieve en agressievere aanpak waarbij veel koophuizen gebouwd werden en sociale woningbouw afgebroken werd. Gewilde huishoudens moesten aangetrokken worden in probleemgebieden volgens de gemeente Rotterdam (Gemeente Rotterdam in Uitermark, Duyvendak en Kleinhans, 2007: 129). Hiermee wordt het verband tussen koophuizen en leefbaarheid versterkt en gepolitiseerd. De Partij van de arbeid, die later weer de grootste werd in Rotterdam heeft dit beleid overgenomen. Gentrification zou ook volgens hen moeten toenemen. Daarnaast zouden grote investeringen moeten worden gedaan in het bouwen van huizen die voldoen aan de eisen van de nieuwe middenklasse, om de kwaliteit van leven te verbeteren (Uitermark, Duyvendak en Kleinhans, 2007: 129).

4.2 Spangen in de Jaren Tien

Spangen is gebouwd en ontwikkeld vanaf 1913 in gemeente-eigendom (Steenhuis, 2009: 6), hier werd de eerste planmatige woningbouw op grote schaal gerealiseerd. Er was destijds streng toezicht op wie in de wijk kon komen wonen. 'Spangen was bij uitstek een 'rode wijk', waar voornamelijk beter

gesitueerde en redelijk geschoolde arbeiders woonden.' (ibid.). In de loop van de jaren twintig kwamen er bewoners bij uit de stadskern, die vermoedelijk tot de arme ongeschoolde arbeidersbevolking behoorden. Deze bewoners waren onder andere afkomstig uit de toen afgebroken delen oudere bebouwing bij de Westzeedijk (ibid.). In Spangen werkten woningbouwinspectrices die beslisten wie in aanmerking kwamen voor een woning en zij legden huisbezoeken af aan woningen met 'slechte woonzeden'. Ze hielden nauw contact met huisartsen en buurtwerk en zorgden ervoor dat de buurtbewoners omringd waren met een team van hulpverleners (idem: 7). Als beddengoed ter verdelging van ongedierte moest worden verbrand, werd bemiddeld bij het verkrijgen van nieuw beddengoed. En als gezinnen te groot werden voor het huis waarin zij woonden werd ook hier een passende oplossing voor gezocht (ibid.).

4.3 Spangen in de Jaren Zestig

In de jaren zestig, die zich kenmerkten door volledige werkgelegenheid, stabiele verhoudingen tussen werkgevers en werknemers en snel stijgende inkomens, veranderde veel in vooroorlogse wijken zoals Spangen (Burgers en Engbersen, 2001: 252). Wat voor de oorlog nog werd gezien als ruime wijk, werd nu gezien als dichtbebouwd woonmilieu. Sociale mobiliteit leidde tot suburbanisatie. De

plaatsen in de wijk die hierdoor vrijkwamen, werden vervuld door allochtonen. Enerzijds waren dit gastarbeiders, voornamelijk Turken en Marokkanen, die hun gezinnen over lieten komen. Anderzijds waren dit Surinamers en Antillianen die van rijksgenoten, landgenoten werden (ibid.). De komst van de migranten werd door de zittende bevolking gezien als teken van verval en versterkte de trek naar buiten (idem: 253). Wat volgde in de jaren tachtig was een periode van stadsvernieuwing (Steenhuis, 2009: 10). Woningen werden opnieuw geïsoleerd, soms werden de oppervlakten van de woningen vergroot, en soms was sprake van een geheel nieuwe indeling van de woning (ibid.). Maar ook deze stadsvernieuwing kon het proces van suburbanisatie niet tegengaan (Burgers en Engbersen, 2001: 253). De bewoners die in de wijk bleven, werden vaak het slachtoffer van nieuwe werkprocessen, als automatisering, en raakten werkloos of werden afgekeurd. Spangen “verloederde” (ibid.). Engbersen en Burgers (2001) stellen het volgende: “om het hoofd te bieden aan de zich wijzigende leefomgeving, ontwikkelden [de achterblijvers] verschillende strategieën van distinctie, in het bijzonder het ontlopen van ongewenste wijkbewoners (...), het construeren van sociale hiërarchieën en het aanwijzen van zondebokken.” (255). Zij deden dit volgens dezelfde auteurs via de mechanismen van reinheid en gevaar van

Douglas. Dit houdt in dat de gevestigde groepen die hun positie bedreigd zien worden door de nieuwkomers, reageren door de nieuwkomers te classificeren als onrein, vies en asociaal (idem: 254).

4.4 Spangen in de Jaren Negentig

Er kwamen problemen in Spangen. Enerzijds was er sprake van een stagnerende grootschalige herstructurering waardoor sprake was van veel leegstand in de wijk. De woningcorporaties stopten met regulier onderhoud in afwachting van deze herstructurering (Post, 2010). Daarnaast zorgde de tippelzone aan de Keileweg ervoor dat prostituees die 's nachts op de Keileweg tippelden, meer dan eens overdag, wanneer de zone gesloten was, hun dag door kwamen brengen in Spangen. Huisjesmelkers, drugspanen, junks, drugstoeristen, naalden op straat, allemaal zaken die aan de orde van de dag waren. In het hoofdstuk over Rotterdam werd al het idee gedeponereerd van revanchisme. Naast het revanchisme vanuit de middenklasse heeft Spangen een interessante geschiedenis daar waar het gaat om het ‘terugnemen van de wijk’. Een boegbeeld in deze strijd is mevrouw Annie Verdoold. Zij en anderen in de wijk wilden de wijk terugveroveren op de drugsdealers en gebruikers die zich in de wijk bevonden en het straatbeeld overheersten. Verdoold en haar medestanders staken drugspanen in brand, timmerden ze dicht en lieten auto's

met Franse kentekens die drugtoeristen vervoerden niet langer hun wijk in. Dit deden zij net zolang totdat ze de aandacht van de Rotterdamse gemeente voldoende hadden weten te trekken en er wat gedaan werd aan de ‘onhoudbare’ situatie (Trouw, 1998). Het gaat hier niet per se om een middenklasse die de wijk terugverovert. Verdoold woonde lange tijd met haar man en kind in een tweekamer appartement, waar de salontafel ’s nachts verplaatst moest worden om te kunnen slapen. De acties van Verdoold wijzen op een behoefte vanuit de samenleving, en niet alleen de middenklasse, op herovering. De gemeente nam de zorgen van Verdoold en consorten over en besloot te handelen tegen de drugdealers. Repressief beleid om de wijk terug te krijgen in handen van de bewoners, uit de handen van dealers en gebruikers. Het was in dit geval dus niet specifiek gericht op herovering op migranten. Dit speelde in de jaren negentig, dus de vraag is natuurlijk wat hiervan overblijft in het tweede decennium van de 21^e eeuw.

Het fenomeen hierboven beschreven zou geschaard kunnen worden onder het kopje ‘sociale herovering’. Engbersen, Snel en Weltevrede (2005) zeggen hier het volgende over: “Vooral veel achterstandsbuurten kennen hardnekkige en omvangrijke problemen (grote doorstroming, lage inkomens, slechte huisvesting), waardoor die buurten zonder gerichte

aandacht en ondersteuning moeilijk op eigen kracht de probleemspiralen kunnen doorbreken. In dit soort buurten past een strategie van ‘sociale herovering’ – dat wil zeggen: een massieve inzet van alle betrokkenen om de leefbaarheid te verbeteren – alvorens er weer een eigen sociaal kapitaal kan worden opgebouwd, zodat er in de buurt voldoende veerkracht en initiatief kan zijn om problemen te voorkomen en aan te pakken” (Engbersen e.a. 2005: 5). Verder in hetzelfde artikel zeggen de auteurs ook dat “Sociale herovering staat voor sociale en fysieke interventies gericht op (1) vergroten van de leefbaarheid en veiligheid in de publieke ruimte; (2) het realiseren van een meer evenwichtige samenlevingsopbouw, en (3) het formuleren van gemeenschappelijke competenties en gedragsregels om het alledaagse verkeer tussen bewoners te bevorderen.” (19). Gesteld zou kunnen worden dat er sterke overeenkomsten zijn met revanchisme. Het opleggen van de middenklasse-moraal wordt hier niet met naam en toenaam vermeld, maar ‘het vergroten van de leefbaarheid en veiligheid’ raakt hier toch wel aan. Het verschil zou te vinden kunnen zijn in het idee dat bij revanchisme de roep komt vanuit de gemeente en de middenklasse. Terwijl in het geval van sociale herovering de roep ook kan komen vanuit andere delen van de samenleving.

4.5 Spangen in de Jaren Nul

Het Wallisblok is een huizenblok in Spangen dat gebouwd is rond 1930. Het was een sterk vervallen huizenblok met 75 relatief kleine woningen, met vier woonlagen. Het gebied rond het Wallisblok had last van drugsoverlast, huisjesmelkers en vervuiling. Het was een Rotterdamse hotspot (Boonstra, 2003). Vanwege de interessante architectonische trekken van het Wallisblok, vond men het zonde om de panden verder te laten vervallen. De gemeente wilde met het blok kopers trekken die in gezamenlijk overleg het hele blok aanpakten. Een gedachte hierbij is dat huiseigenaren meer betrokken zijn bij de buurt dan huurders. De nieuwe bewoners van het Wallisblok moesten een kopersvereniging vormen die als particulier opdrachtgever zou dienen. Ook moesten ze gezamenlijk het grote kluswerk laten doen door eenzelfde aannemer. De huizen moesten een half jaar na de oplevering verbouwd zijn en de nieuwe bewoners moesten er minimaal twee jaar lang zelf wonen. In 2005 is het Wallisblok daadwerkelijk van start gegaan. Dit was het eerste Klushuizenblok in Rotterdam en Nederland. Anno nu worden “onder de naam ‘De nieuwe burens’ of ‘De Blauwe Vos’ appartementen samengevoegd of casco opgeleverd, terwijl langs de Schieoevers grote nieuwe appartementenblokken zijn en worden gebouwd.” Wat betreft de

Afbeelding 4.2 Wallisblok

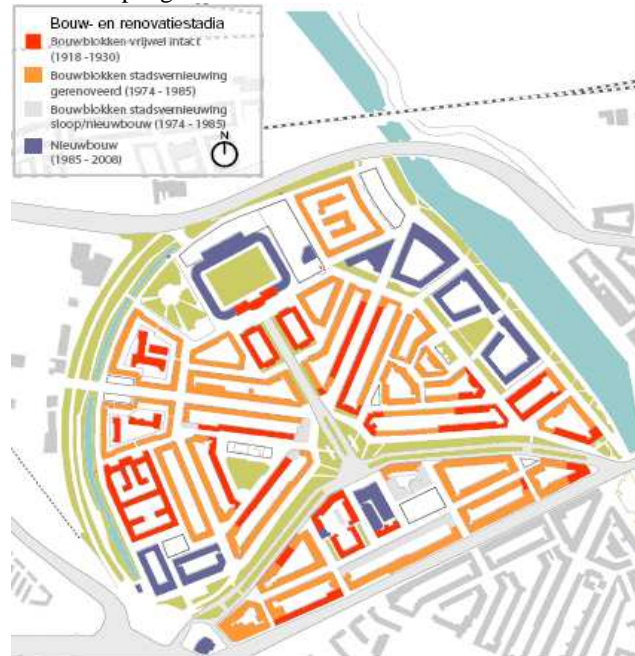
woningvoorraad kan er gezegd worden dat sprake is van gentrification in Spangen.

4.6 Gentrification in Spangen

Naar aanleiding van de literatuur kan gezegd worden dat in Nederland veel gentrification gemeentelijk gestuurd plaatsvindt. De start van het Wallisblok, in 2005, is een belangrijk onderdeel van de gentrification in Spangen. Voornamelijk vanwege de aard van het project, namelijk het aantrekken van middenklassers in een wijk. Vanuit de verschillende theorieën is een aantal indicatoren voor gentrification geëxtraheerd. Een stijging van het gemiddelde inkomen, stijging van de gemiddelde woningwaarde en een stijging van het gemiddelde opleidingsniveau in de wijk. Behalve te kijken naar het project, het Wallisblok, welke deze indicatoren tot doel heeft gehad, is het van belang om te zien of er inderdaad sprake is van gentrification. Wat betreft de

woningopbouw is dit het geval. Naast het Wallisblok, zijn er klushuizen in de Vosmaerstraat opgeleverd en wat ‘losse’

Afbeelding 4.3 De verschillende Bouw- en Renovatiestadia in Spangen

bron: “Spangen-Rotterdam cultuurhistorische analyse” Steenhuis; 2009; p. 36

klushuizen door de wijk heen. Daarnaast is de laatste 25 jaren veel nieuw gebouwd. Dit is ook te zien op afbeelding 4.3.

Uit tabel 4.1 blijkt dat het gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden in Spangen met 22 procent gestegen is, terwijl in Rotterdam sprake is geweest van een stijging van 15 procent.

Daarnaast toont tabel 4.2 aan dat waar in Rotterdam een daling is geweest van 2 procentpunt van het aantal huishoudens onder de armoedegrens, in Spangen sprake is geweest van een daling van 11 procentpunt in een periode van zes jaar.

Uit tabel 4.3 komt naar voren dat in 1996 40%, minder dan de helft van de huishoudens in Spangen, hun inkomsten verwierf uit loon of winst, terwijl dat in 2008 61% was, meer dan de helft. Er is hier sprake van een stijging van 21 procentpunt. In Rotterdam is in dezelfde periode een stijging geweest van 13 procentpunt.

Ook tabel 4.4 toont aan dat de bewoners van Spangen ten opzichte van Rotterdam als geheel relatief welvarender zijn geworden. Dit is vooral te zien aan de daling van het percentages in de categorie ‘lage huishoudinkomens’ van 73% in 2002 naar 66% in 2007 ten opzichte van resp. 52% en 51% in Rotterdam. Daarnaast is er een relatief sterkere stijging in de groep ‘midden’ van 23% in 2002 naar 30% in 2007 ten opzichte van resp. 34% en 34% in Rotterdam. Het aandeel hoge inkomens in Spangen is en blijft gering.

Tabel 4.5 toont de ontwikkeling van de gemiddelde woningwaarde in Spangen, Delfshaven, Rotterdam en Nederland. Waar de woningwaarde in Rotterdam in het geheel met 81% is gestegen, is in Spangen een stijging geweest van 94%. De woningwaarde in Spangen is dus sterker gestegen dan gemiddeld in de stad.

Tot slot is gekeken naar de verschillen in opleidingsniveau tussen 1999 en 2009. Er is gebruik gemaakt van vijfjaarsgemiddelden daar te weinig mensen uit Spangen hebben gereageerd op de

omnibusenquête. Op deze manier kan geen exacte conclusie getrokken worden, maar toch kan voorzichtig gesteld worden dat het gemiddelde opleidingsniveau van de bewoners van Spangen relatief sterker is gestegen dan gemiddeld in Rotterdam. Wel telt Spangen nog altijd zeer veel laag opgeleide bewoners.

Concluderend kan gezegd worden dat behalve de veronderstelling dat vanwege het Wallisblok sprake is van gentrification in Spangen, ook de genoemde indicatoren van gentrification te herkennen zijn in Spangen. Exacte vergelijkingen van de verschillende jaren kunnen niet gemaakt worden. Toch kan voorzichtig gesteld worden dat er sprake is van gentrification in Spangen.

Tabel 4.1 Gemiddeld Besteedbaar Inkomen per Huishouden

	Huishouden Inkomen ² 2003 ²	Idem in 2004 ²	Idem in 2005 ²	Idem in 2006 ²	Idem in ² 2007 ²	Aantal Huishoudens 1-1-'08
Spangen	13.700	13.800	14.400	15.400	16.700	3.780
Index	100	101	105	112	122	
Delfshaven	15.400	15.400	16.000	16.800	18.100	30.260
Index	100	100	104	109	118	
Rotterdam	18.200	18.200	18.800	19.600	21.000	268.460
Index	100	100	103	108	115	
Nederland	20.800	20.500	20.800	21.500	22.900	6.876.170
Index	100	99	100	103	110	

*²) Gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. Door verschillen in methodologie mogen de precieze hoogte van inkomen uit het RIO van 2007 en die van eerdere jaren niet zonder meer worden vergeleken.
bron: Feitenkaart Inkomensgegevens; 2007

Tabel 4.2 Aantal Huishoudens Onder de Armoedegrens

	Onder armoede grens % 2002*	Idem in 2003*	Idem in 2004*	Idem in 2005*	Idem in 2006*	Idem in 2007*	Aantal Onder armoede grens 2007	Aantal Huishoudens ³ 1-1-'08
Spangen	34%	32%	30%	31%	29%	23%	830	3.620
Delfshaven	25%	24%	25%	25%	25%	20%	5.910	28.870
Rotterdam	15%	15%	16%	17%	16%	13%	35.120	260.650
Nederland	8%	9%	9%	10%	9%	7%	500.330	6.759.980

*³) Exclusief huishoudens met niet het hele jaar inkomen en huishoudens die afhankelijk zijn van studiefinanciering
bron: Feitenkaart Inkomensgegevens; 2007

Tabel 4.3 Ontwikking van het aantal huishoudens met loon of winst als belangrijkste inkomensbron

	Loon of Winst % 1996*	Idem in 1998*	Idem in 2000*	Idem in 2002*	Idem in 2003*	Idem in 2004*	Idem in 2005*	Idem in 2006*	Idem in 2007*	Aantal Huishoudens 1-1-'08
Spangen	40%	46%	49%	52%	51%	54%	56%	56%	61%	3.780
Delfshaven	48%	53%	56%	60%	59%	59%	59%	60%	63%	30.260
Rotterdam	48%	51%	54%	58%	58%	57%	58%	58%	61%	268.460
Nederland	60%	62%	62%	66%	65%	64%	64%	65%	65%	6.876.170

*Door verschillen in methodologie mogen de precieze hoogten van inkomen uit het RIO van 2007 en die van eerdere jaren niet zonder meer worden vergeleken.

bron: Feitenkaart Inkomensgegevens; 2007

Tabel 4.4 Lage, Midden en Hoge Huishoudinkomens

	Aantal Huishoudens 1-1-'08	Laag□: Onderste 40%	Midden□: Middelste 40%	Hoog□: Bovenste 20%
Spangen 2002*	4.230	73%	23%	4%
2005*	3.580	72%	25%	3%
2007*	3.780	66%	30%	4%
Delfshaven 2002	32.390	63%	28%	8%
2005*	29.940	64%	28%	8%
2007*	30.260	62%	29%	10%
Rotterdam 2002	279.330	52%	34%	15%
2005*	268.100	51%	34%	15%
2007*	268.460	51%	34%	15%
Nederland 2002	6.718.630	40%	40%	20%
2005*	6.753.350	40%	40%	20%
2007*	6.876.170	40%	40%	20%

*□) Gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. Door verschillen in methodologie mogen de precieze hoogten van inkomen uit het RIO van 2007 en die van eerdere jaren niet zonder meer worden vergeleken.

bron: Feitenkaart Inkomensgegevens; 2007, 2005 en 2002

Tabel 4.5 Gemiddelde Woningwaarde

	Gemiddelde Woningwaarde	Idem in 2004	Idem in 2005	Idem in 2006	Idem in 2007
Spangen	53.000	53.000	90.000	86.000	103.000
Index	100	100	170	162	194
Delfshaven	61.000	63.000	108.000	113.000	118.000
Index	100	103	177	185	193
Rotterdam	83.000	85.000	137.000	137.000	150.000
Index	100	102	165	165	181
Nederland	131.000	134.000	202.000	201.000	217.000
Index	100	102	154	153	166

bron: Kerncijfers Wijken en Buurten; CBS; 2010

Tabel 4.6 Vijfjaarsgemiddelden Opleidingsniveau

		1999-2003	2000-2004	2001-2005	2002-2006	2003-2007	2004-2007	2005-2009
Spangen	Laag	90%	89%	83%	79%	77%	76%	65%
Delfshaven	Laag	69%	68%	65%	63%	63%	61%	56%
Rotterdam	Laag	64%	64%	62%	60%	58%	56%	53%
Spangen	Midden	51%	52%	59%	61%	59%	57%	64%
Delfshaven	Midden	44%	43%	45%	46%	46%	46%	48%
Rotterdam	Midden	53%	53%	53%	54%	54%	54%	55%
Spangen	Hoog	26%	25%	25%	27%	30%	34%	38%
Delfshaven	Hoog	53%	56%	57%	58%	58%	60%	63%
Rotterdam	Hoog	50%	50%	52%	53%	55%	56%	59%

bron: omnibusenquête COS, diverse jaren

5. Resultaten

Voorafgaand aan het onderzoek in Spangen ben ik door de wijk gaan rijden. Om te kijken hoe benaderbaar mensen zouden zijn, om de sfeer te proeven en bovenal, om nu eens met eigen ogen te zien wat het Wallisblok was en wat ik zou merken van het verleden met alle drugs en hoeren. Mijn eerste tocht door Spangen leverde een heel kort gesprekje op met een oudere man, vermoedelijk van Marokkaanse afkomst. Ik vroeg hem mij de weg te wijzen naar het Wallisblok. De keurige man was allerm minst verrast dat hij werd aangesproken en was vriendelijk bereid om mij te helpen met wat ik nodig had. Hij wist het niet precies maar vermoedde dat het aan de andere kant van Spangen was want hij had er eigenlijk nog nooit echt van gehoord. Wat bleek... We stonden ervoor.

Ik ging mensen aanspreken op straat. Twee Marokkaanse dames hadden wel heel even tijd voor mij, niet te lang, want ze zaten er al zo lang. Wederom geen blijk van verbazing toen ik ze aansprak. Na enig overleg tussen beiden in het Marokkaans, wat ik niet verstond, werden ze het erover eens dat de wijk in positieve zin was veranderd. Ze hadden geen last meer van junks en het was schoner op straat. Op de vraag of ze contact hadden met mensen uit de klushuizen, konden ze geen antwoord geven. Ze hadden nog nooit gehoord van klushuizen. We zaten er zo'n 100 meter

vandaan, de gevels waren te zien vanaf de plek waar we zaten. Ook toen ik het aanwees, ging er geen belletje rinkelen.

Bij wijkcentrum Spiekman heb ik zeker 10 mensen aangesproken. Een half uur, dat duurde te lang. Geen tijd. Een wat oudere man die shaggies stond te roken buiten, had al helemaal geen zin om weer geïnterviewd te worden, want hij was al zo vaak 'met z'n kop op tv gekomen' en ze kwamen hem iedere week wel vragen of hij wilde helpen. Daar had hij geen zin meer in. 'Niet omdat jij het ben hoor meissie...'. Allemaal vriendelijk, allemaal lief, maar helaas geen respons. De eigenaresse van snackbar Spangen kwam niet uit de wijk en ik kon het wel daarnaast proberen bij het karaokecafe maar dat was van d'r zus dus dat had ook geen zin.

Ook ging ik langs bij de kapper, het was feest want ze bestonden die dag precies 100 jaar. De twee aanwezige dames vonden het dan ook buitengewoon interessant waar ik mee bezig was en ze wilden me graag helpen, maar helaas, zij waren jaren geleden al verhuisd naar Capelle a/d IJssel. Dit waren allemaal pogingen die mislukten.

Bij de respondenten die ik wel vond, werd ik vriendelijk ontvangen. Het leek hen ook niet vreemd om zomaar iemand over de vloer te hebben, die ze misschien één keer aan de telefoon hadden

gesproken, of een keer op straat hadden ontmoet. Ik begreep van meerdere respondenten dat het al de ronde deed dat er een meisje voor school bezig was en mensen wilde interviewen. Kennelijk gonsde ik zo hier en daar door de wijk. Dit bleek ook wel tijdens een telefoongesprek van een van mijn respondenten dat gehouden werd toen ik binnenkwam: “Ja, maar ik moet nou ophangen, want dat meissie is hier van dat gesprek ... Ja daar was ze gister...”.

De eerste respondent die zich aanbood was Jet⁴ (SP01). Een 39-jarige alleenstaande vrouw. Het interview vond plaats bij haar thuis. In het gezelschap van een enorme verzameling raskatten, hebben wij een gesprek gehad over haar jeugd, de veranderingen in Spangen en de grote aanwezigheid van allochtone gezinnen. Jet had weinig contact in de wijk, maar zij had hier ook geen behoefte aan.

De tweede respondent diende zich aan via mijn eigen netwerk. Acteur, regisseur, producent en schrijver Leo (SP02) woont al 17 jaar in Spangen en is sinds 2006 woonachtig in het Wallisblok. Vanaf het eerste moment vond hij het al een mooi idee. Hij woonde al in Spangen en voelde zich al verbonden met de wijk en door het Wallisblok kwam hij in de

gelegenheid om te gaan kopen in Spangen. Het interview vond plaats in een prachtig (nog niet helemaal af) drie verdiepingen hoog pand. Met zowel authentieke als hele hippe elementen in het interieur.

Na het interview met Leo ben ik op pad gegaan in Spangen. Zo kwam ik bij het buurthuis de ‘Open Haard’. Hier was de 20-jarige Mimoun (SP03) aan het werk als welzijnswerker, en ondanks dat hij sinds vier weken niet meer in Spangen woonde, maar in Delfshaven, voelde hij zich toch geroepen om mij zijn visie op Spangen te geven. Hij had kritiek op de gemeente en vond dat toen hij klein was in Spangen er veel meer te doen was. Ook gaf hij aan dat hij het idee had dat mensen bang waren en om die reden veel minder buiten op straat kwamen.

Mijn vierde respondent diende zich weer aan via mijn persoonlijke netwerk. Toen ik Ruby (SP04) belde om een afspraak te maken leek ze niet verbaasd. Ze was gewend dat mensen bij haar kwamen voor advies. Een afspraak was dan ook snel gemaakt en eenmaal bij haar op de (in plastic ingepakte) bank vertelde ze heel kort en krachtig over wat er was veranderd en wat zij daar zelf aan had bijgedragen. Ook vertelde ze dat het maar saai was, toen zij vanuit de Antillen in deze straat kwam wonen. Zij heeft toen de Antilliaanse gezelligheid in haar straat gebracht.

⁴ Om de anonimiteit van de respondenten te waarborgen zijn de namen van alle respondenten gefingeerd.

Bij mijn vijfde respondent was het allemaal wat minder kort en krachtig. De 60-jarige weduwe Truus (SP05) verontschuldigde zich voor de lege zonnebloempitten in het traphuis. Sommige van haar burens waren asociaal vertelde ze en maakten er een zootje van. Truus had een ruim vierkamerappartement. Zij woonde hier in principe alleen, maar was vaak in het gezelschap van haar kleinkind en haar Surinaamse vriend. Een relatie die overigens nogal wat weerstand opriep vanuit de familie. Truus vertelde over de goede en slechte Marokkanen in Spangen, het verschil tussen Turken en Marokkanen en over haar angst voor burka's. Ook liet zij vol trots het beeldje van Pim Fortuyn in haar kast zien. Truus was zelf niet zo actief in de wijk, maar haar nicht wel. Dus belde ze meteen haar nicht en meldde haar dat ik haar via hyves op zou zoeken. Dus dat deed ik.

Margot (SP07), de 47-jarige nicht van Truus, woonde haar hele leven al in Spangen, nu met haar man en zoon. Ze was redelijk actief in de wijk en was dus ook wel in aanraking gekomen met de bewoners uit de klushuizen. Hoewel ze op zich geen last van ze had, vond ze hen wel wat overdreven. Alsof de wijk van hen was. Margot stuurde mij vervolgens naar haar buurvrouw Riet, ook haar kon ik via hyves benaderen.

De 68-jarige Riet (SP10) was na haar huwelijk in Spangen komen wonen. Hoewel ze het eerst maar een stelletje zigeuners vond, voelde ze zich er nu helemaal thuis. In je nachtopon op straat was allemaal geen punt en in Spangen kan je zeggen wat je wil, het maakt allemaal niet uit. Dat beviel Riet wel. Riet nodigde mij uit voor de Spangen 50+ bevrijdingsbrunch. Dan kon ik wat mensen aanspreken en als er tijd was konden we wel even een rustig plekje opzoeken voor het interview. Tijdens de brunch wees Riet me op mensen die ik moest aanspreken, en dat deed ik. Zo kwam ik bij Lenie, Trudy en Kees en Hennie.

Lenie (SP12), 55 en getrouwd, was wat bescheiden. Ze had ten slotte altijd voor haar kinderen gezorgd en was om die reden niet zo actief in Spangen. Ze kwam uit Schiedam en woonde nu 25 jaar in Spangen. Ze was nu wel bezig met de bingo, maar echt Spangenees voelde ze zich niet.

Lenies buurvrouw Yvonne (SP14) was dat wel. Zij had haar hele leven in Spangen gewoond en toen het zo erg was met de drugs dat ze met haar man en kinderen op het punt stonden te verhuizen, kon ze dit toch niet. De gordijnen hingen al, maar ze kon het niet over haar hart verkrijgen om te vertrekken uit Spangen. Dus bleef ze, hoe slecht het er volgens haar ook aan toe was.

Op de Spangen brunch had ik contact gelegd met Trudy. Ik werd uitgenodigd bij haar thuis. Eenmaal daar, was het Kees (SP13) die het meest aan het woord was. De 64-jarige Kees woonde ook zijn hele leven al in Spangen. Hij en Trudy hadden er op school gezeten en hun buurtfeesten gehad. Nu was alles anders, en niet beter volgens hen beiden.

Ook bij Hennie (SP15) thuis was haar man aanwezig. Ze waren vergeten dat ik zou komen, dus nog in pyjama, maar ik was zeker welkom. Zo nu en dan mengde Karel zich in het gesprek, maar het was vooral Hennie die aan het woord was. En als haar man wat fel reageerde op zaken, dan nuanceerde zij dit. Karel sprak over die buitenlanders uit die andere straat die zo verschrikkelijk asociaal waren en Hennie zei dan dat ze die eigenlijk niet kenden, dus daar ook niks over moesten zeggen.

Via via kwam ik thuis bij Anja en Peter (SP06). Zij hadden al een klushuis toen de term nog niet bestond. 32 jaar geleden kwamen zij in hun huidige huis wonen en hebben later het huis erboven bijgekocht. Zij hebben het volledig opgeknapt tot het voldeed aan al hun wensen en die van hun kinderen. Toen Anja en Peter er kwamen wonen, was de wijk nog keurig, maar ze hebben de buurt achteruit zien gaan. Ten tijde van de Keileweg prostituees die overdag hun heil

zochten in Spangen en de junks die rondliepen hadden zij een bordje met “wij willen wonen in deze wijk”, na alle veranderingen is dat nu “woon met ons in deze wijk”. Wel vertelden ze dat zij er mede voor hebben gezorgd dat het pand tegenover hen een pand werd om junks te ontvangen overdag. Zodat ze van de straat waren en een beetje warmte en koffie kregen.

Sadik (SP11) kende ik al. Hij deed dezelfde master als ik. Nu kende hij alle theorieën die we in onze studie kregen over dit onderwerp en hij had ook wel een idee wat ik uiteindelijk wilde met mijn onderzoek. Toch bleef hij bewoners van Spangen, meer nog dan socioloog. Hij was kritisch over gentrification en herkende interessante processen.

Op de terugweg van een van mijn interviews kwam ik langs mevrouw Helouise (SP08) en Phil (SP09). Moeder en zoon. Helouise, 85 jaar oud, zat van het zonnetje te genieten in een rolstoel voor haar huis. Ondertussen paste ze op vier buurtkinderen. Haar zoon Phil kwam wat later, hij zorgde full time voor zijn moeder en ook een beetje op de kinderen die rondbanjerden. Helouise was heel positief over de wijk, iedereen groette elkaar en was vriendelijk en zorgzaam voor haar. Phil was wat minder te spreken over de wijk en de ontwikkelingen van de laatste jaren. Het huis waar we interviewden stond

om de hoek van het Wallisblok en de Kleine Kop Vosmaer. Phil vond de nieuwe bewoners maar arrogant en voor de gemeente had hij ook geen goed woord over.

Mildred (SP17) was wat later dan we hadden afgesproken, maar ik mocht in de woonkamer wachten van haar man. Het interview duurde niet zo lang en Mildred maakte de indruk dat ze geen verkeerde

Abbeelding 5.1 Spreiding van Respondenten in Spangen

dingen wilden zeggen. Ze was tevreden in Spangen en daarmee uit.

Sigrid (SP18) nodigde me uit bij haar op school. Ze vertelde trots dat de nieuwe blanke bewoners hun school, DUO 2002 het Kasteel, hadden uitgekozen om hun kinderen op te doen. Ze was trots en blij dat de wijk weer vooruit ging. Wel gaf

Via Hugo Post opbouwwerker in Spangen kwam ik in contact met Wisam, Mildred, Sigrid en Sukanya. Bij de Marokkaanse Wisam (SP16) werd ik ontvangen door hemzelf, zijn vrouw en zoon. De zoon was op dat moment bezig met zijn examens, zijn vrouw bleef in de keuken. Wisam was vriendelijk en betrokken bij Spangen. Het was zijn wijk en hij was er dan niet geboren en getogen, maar zo voelde het wel.

ze aan de 'nieuwen' nog niet helemaal te begrijpen. Toen ze uit Suriname kwam had ze wel moeten wennen aan Nederland, maar nu voelde ze zich al jaren helemaal thuis.

De alleenstaande moeder Sukanya (SP19) kwam wat achterdochtig over, niet zozeer naar mij toe, maar wel naar de rest van Spangen. Ze woonde aan de rand en gaf aan dat ze op die reden niet echt *in* Spangen kwam. Ze had wel het een en ander meegemaakt met overlast van de

buren en ook het speeltuintje voor haar deur had nogal wat stof doen opwaaien in verband met hangjongeren.

Tot slot sprak ik de 23-jarige Erkan (SP20). De Turkse jongen nodigde mij uit in de winkel waar hij werkte. Hij vertelde honderduit over de vrienden die hij was kwijt geraakt aan drugs en het geweld dat daarmee gepaard ging. Ja, er waren wel vrienden van hem vermoord, maar dat gebeurde nu eenmaal. Hij zelf was vastberaden om op het rechte pad te blijven. Hij deed een opleiding voor beveiliging en zijn doel was om uiteindelijk zijn eigen horeca gelegenheid op te zetten.

In de volgende hoofdstukken worden de deelvragen beantwoord aan de hand van citaten van de respondenten. In het onderzoek werd gezocht naar de waarnemingen en ervaringen van de oude

bewoners met de nieuwe bewoners uit de klushuizen en nieuwbouwwoningen. Echter er werd door de respondenten meermalen verwezen naar de komst en aanwezigheid van allochtonen in de buurt. Een tendens die al ingezet is in de jaren zestig, zoals in een eerder hoofdstuk beschreven. De komst van de nieuwbouwbewoners en klushuisbewoners is voornamelijk gekomen in het laatste decennium. Aangezien door de respondenten zo vaak verwezen werd naar deze verschillende groepen nieuwe bewoners, de allochtonen, de nieuwbouwbewoners en de klushuisbewoners zijn ze alledrie meegenomen in de analyse. Naar aanleiding van deelvraag 5 wordt gekeken of een onderscheid is te maken in de antwoorden die gegeven worden door verschillende groepen.

5.1 Deelvraag 1 Nieuwe Bewoners

In wat volgt wordt een antwoord gezocht op deelvraag 1:

Hoe is de houding van de verschillende oude bewoners ten opzichte van de nieuwe bewoners.

De oude bewoners is gevraagd de nieuwe bewoners te omschrijven. Ook zijn vragen gesteld over het contact met deze bewoners en hoe de respondent vindt dat de nieuwe bewoners functioneren in de wijk. De beoordelingen van de oude bewoners zouden inzicht kunnen bieden in hun eventuele gevoelens van misplaatstheid.

Voorafgaand aan de interviews werd verwacht dat de oude bewoners negatief, of vijandig tegenover de komst van de gentrifiers zouden kunnen staan. Verwacht werd ook dat geen contact zou zijn tussen de oude bewoners en de nieuwe bewoners uit de nieuwbouwwoningen of klushuizen.

5.1.1 Klushuis- en Nieuwbouwbewoners

Acht respondenten laten zich op een zeker moment negatief uit over de mensen uit de klushuizen (7; 9; 10; 11; 13; 14; 15; 16). Vijf van deze mensen geven aan dat de mensen uit de klushuizen teruggetrokken zijn (9; 11; 14; 15; 16). Phil zegt hier het volgende over:

“Daar heb je toch geen contact mee. Die voelen zich boven de mensen. (...) Ja, dat past helemaal niet in de wijk. (...) maar die mensen houden zich toch afzijdig. Er zitten wel bij die me moeder groeten. Maar je ziet wel dat ze zich boven de mensen voelen. Aan mensen uit de wijk hadden ze die keuze moeten geven van die huizen. Wallisblok en hierachter. Die huizen gaan ze zeg maar, daar hebben, zeg maar, vier gezinnen in gewoond en daar woont nou één gezin. Dat klopt ook niet. Dan geven ze de keus aan mensen buiten de wijk... kijk als je een wijk recht wil trekken moet je het ook met de mensen uit de wijk doen. Niet met buitenstaanders, dat hebben ze toch wel verkeerd gedaan, en dat is zonde natuurlijk. En daardoor op een gegeven moment weet je ook niet meer wat je aan de wijk hebt. Je weet niet meer wat de mensen (...?). Het verschil is te groot.” SP09 MIGRANT, MAN, 1955

Tijdens een tour door Spangen vertelde Riet mij dat de huizen aan het Aagje Betjeplein ongeveer drie ton hadden gekost en dat die mensen gek waren geweest dat ze zoveel geld betaalden voor een huis in Spangen. Volgens haar hadden al deze rijke advocaten en dergelijke wietplantages op zolder. ‘Anders zouden ze toch nooit in Spangen kunnen wonen’. Twee respondenten die negatief commentaar op de nieuwe bewoners hadden, zijn op een zeker moment ook positief (7; 14), omdat de nieuwe bewoners geen overlast brengen, of Nederlands zijn. Margot spreekt dit duidelijk uit:

“Ja, en we hebben er ook eigenlijk geen last van hoor. (...) Kijk je mag het niet zeggen,

maar in ieder geval zie je weer blonde koppies. Kijk het gaat weer mengen met elkaar” SP07 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1964

Weer vijf andere respondenten laten zich alleen maar positief uit over de mensen uit de klushuizen (5; 15; 17; 18; 19). Truus introduceert de bakfietsen:

“Ja, ze passen zich aan. En (...)Ja leuk, allemaal kinderen met gezinnen. Want dat zie ik aan die fietsen met die bakken ervoor. Dat vind ik leuk. Ja dat vind ik leuk.(...) Maar toch hebben ze geen kapsones. Nee, nee, nee... ik zou er bij wijze van spreke tussen kunnen wonen.” SP05 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1950

En ook Yvonne merkt de bakfietsen op:

“Allemaal autochtonen, die hun kindjes met de bakfiets naar school brengen” SP14 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1950

Wat betreft de bewoners uit de nieuwbouwhuizen, geven vier respondenten aan dat er voornamelijk allochtonen wonen (3; 12; 13; 15; 16). Drie respondenten spreken erover dat ook de bewoners uit de nieuwbouw erg teruggetrokken zijn (3; 4; 11). Drie respondenten geven aan dat er ook mensen in de nieuwbouwwoningen zijn gaan wonen die uit Spangen komen (3; 5; 11). Eén respondent, Sadik de sociologiestudent, vertelt dan ook dat de oude bewoners die zijn gaan kopen zich terugtrekken (11):

“Maar het lijkt zelfs alsof deze mensen die, kijk het zijn dat niet vrienden nou waar ik

over spreek, het zijn mensen die ik ken. Maar het lijkt dan of zelfs deze mensen afstand hebben genomen. Op de rand van Spangen dus ze horen eigenlijk niet meer bij Spangen. Die schrijven naar mijn gevoel een imago toe aan Spangen en zij zijn doordat ze verhuisd zijn, zijn zij vrij en horen zij ook nou bij de bourgeoisie en de bourgeoisie zou je niet kunnen toeschrijven aan het wonen in Spangen.” SP11 MIGRANT, MAN, 1987

Verwacht werd dat de oude bewoners negatief staan tegenover de komst van de nieuwe bewoners. Bijna de helft van de respondenten laat zich op een bepaald moment negatief uit over de nieuwe bewoners. De nieuwe bewoners zouden teruggetrokken zijn. Desalniettemin zijn sommige respondenten ook positief. Daar waar mensen zich positief uitlaten is dat voornamelijk over het feit dat er Nederlandse, of blonde mensen terug in de wijk komen, die werken en kennelijk willen investeren in de wijk. Dit wordt toch ook als positief ervaren. De meeste respondenten vinden wel dat de nieuwe bewoners in de wijk passen. Daar waar dit niet zo is, heeft het voornamelijk te maken met hun teruggetrokkenheid. Aan de hand van de antwoorden zijn geen groepen te onderscheiden.

5.1.2 Gevolgen en Passen

Op twee na spreekt geen van de respondenten van gevolgen van de komst van de nieuwkomers op hun eigen leven. De twee die dat wel doen zijn het hier niet over eens (11; 14). Yvonne is positief, en geeft aan dat

vanwege het opknappen van de huizen, en het wegbleven van huisjesmelkers, de overlast minder is (14). Sadik staat hier negatief tegenover en vindt de nieuwe bewoners afstandelijk (11). Tien respondenten vinden dat de nieuwe mensen, uit de klushuizen en de nieuwbouw, in de wijk passen (1; 4; 5; 6; 7; 13; 15; 16; 18; 19). Drie respondenten geven aan dat ze het eigenlijk niet weten (12; 14; 17; 20). En vier respondenten geven aan dat de gentrifiers niet in de wijk passen (3; 9; 10; 11). Ook Mimoun denkt daar zo over:

“Die nieuwe? Niet echt, ik vind dat ze meer open kunnen zijn. Ook bij die buurtfeesten die gehouden worden, je ziet ze niet, je ziet ze echt niet.”

SP03 MIGRANT, MAN, 1990

Verwacht werd dat er gevolgen voor het leven van oude bewoners zouden zijn vanwege de komst van de nieuwe bewoners. De respondenten spreken hier echter vrijwel niet van. Daarnaast vindt meer dan de helft van de respondenten aan dat de nieuwe bewoners, de gentrifiers in de wijk passen. Dit is niet volgens de verwachting.

5.1.3 Contact

In het onderzoek is ook gevraagd naar het contact tussen de respondenten en de nieuwe bewoners. Er zijn twee respondenten die aangeven dat ze contact hebben met nieuwe bewoners (3; 8). Achttien respondenten geven aan geen contact te hebben met de

nieuwe bewoners, bewoners uit de nieuwbouw of klushuizen (1; 3; 4; 5; 6; 7; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20). Drie respondenten geven aan dat ze verwachten dat het contact beter wordt (4; 16; 18). Wisam zegt hier het volgende over:

“Ja... weinig contact met de buurt. (...) Ja later komt wel... maar ze horen heel veel met media over allochtonen daarom daar zijn, beetje geschrokken...”SP16 MIGRANT, MAN, 1966

Vijf respondenten (5; 7; 13; 14; 19) benoemen dat de klushuizen te ver weg staan om contact te hebben. Zes respondenten laten zich uit over het contact in het algemeen (7; 9; 10; 11; 14; 16). Dit contact zou belemmerd worden omdat de nieuwe bewoners zich afzijdig houden van de oude bewoners. Een voorbeeld hiervan is dat de nieuwe bewoners hun kinderen niet binnen Spangen op school doen. Dit zorgt volgens een respondent voor weerzin bij de oude bewoners, waardoor de nieuwe bewoners niet worden geaccepteerd, of ‘toegelaten’. Ook Riet spreekt zich hierover uit:

“Die willen er heel graag bij horen alleen worden ze niet toegelaten. (...) Omdat ze hun kinderen niet in de wijk op school doen. Dus geen kennis maken met de echte bewoners van Spangen. Altijd naar voren mogen komen als er vergaderingen zijn en als er gratis eten is enzo en dan staan zij vooraan. Dan staat het er helemaal omheen zo en wij zitten dus met al die oudjes, want voor de rest komt er gewoon niemand. Wij zitten gewoon lekker te eten daar. En dan zeggen we oh laat die nieuwelingen ‘t maar

uitzoeken. Het zijn echt eh, het is vreselijke kak, sowieso.” SP10 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1952

Er kan gezegd worden, in overeenstemming met de verwachting, dat er vrijwel geen contact is tussen de nieuwe en de oude bewoners. De drie respondenten die positief staan tegenover het contact tussen de oude bewoners en de nieuwe bewoners, vallen alle drie in de categorie migrant. Waarbij het een punt blijft dat de nieuwe bewoners hun kinderen niet in Spangen op school doen, wat volgens de oude bewoners contact belemmert. Ook wordt gezegd dat nieuwe bewoners niet geaccepteerd worden door de oude bewoners, omdat ze zich zo afzijdig houden.

5.1.4 Antwoord Deelvraag 1

De meeste respondenten hebben een mening over de nieuwe bewoners in Spangen. Een aantal termen komt naar voren: ‘yuppen’, ‘rijk’, ‘gezinnen’, ‘jonge mensen’, ‘werkenden’, ‘geen echte Spangenezen’, ‘passief’, ‘blank’, ‘kak’. Ook blijkt dat vrijwel geen van de respondenten contact heeft met de nieuwe bewoners, daar waar het gaat om de klushuizen. Met de mensen uit de nieuwbouw lijkt iets meer contact te zijn, daar dit vaker mensen zijn die vanuit de buurt komen en zijn gaan kopen. Op de momenten dat er positieve uitlatingen gedaan worden over de gentrifiers uit de klushuizen, is dit vaak omdat hier volgens de oude

bewoners blanken wonen. Dit ervaren zij overwegend als positief. De oude bewoners (migranten en oorspronkelijke bewoners) geven meerdere malen te kennen dat zij vinden dat de komst van blanken in de wijk gunstig is voor die wijk. In een revanchistische stad, zoals de theorie van Uitermark en Duyvendak veronderstelt, waar de blanke middenklassenmoraal in redelijke mate als de enige juiste wordt gezien, speelt dit ook door in de opvattingen van de oorspronkelijke stedelingen en een aantal migranten uit de respondentengroep.

Ook wordt gezegd dat er geen last wordt ondervonden van de nieuwe bewoners. Dit komt overeen met de uitspraken van Reijndorp (2004; p. 49) waarin gesuggereerd wordt dat nieuwe bewoners niet als bedreiging gezien worden, als ze zich nergens mee bemoeien of assimileren. Als ze zich er wel mee bemoeien, kan dit weerstand oproepen. Dit blijkt ook uit het commentaar over de bewonersvergadering, waar de nieuwe bewoners hun zegje kwamen doen en daarmee de indruk wekten hun eigen doelen boven die van de oude bewoners en de wijk te stellen. Waarbij de nieuwe bewoners de verdiensten van de oude bewoners niet erkenden. Margot was bij deze bewonersvergadering aanwezig:

“Hij zeg; en de nieuwe bewoners die willen het veranderd hebben of zoiets. Maar, de oude bewoners hebben daar geen rekening mee te houden. Nou toen stond het natuurlijk helemaal op z’n kop, want toen zeiden wij

ook van. Ja, hallo de oude bewoners, en de mensen die allemaal een uitkering hebben en weet ik het allemaal wat. Die hebben er wel voor geknokt dat de nieuwe bewoners hier kunnen komen wonen. Dat is niet zo moeilijk want als die junken hier nog waren geweest, hadden jullie hier ook geen huis gekocht. Dus daarvoor is het oude bewoners en nieuwe bewoners, het wordt dus al gewoon bepaald wat voor figuur dat je er ben. Dus kijk toen had ik ook zoiets van, nou die man die zeg, oh ja natuurlijk ik ben een oude bewoner. Toen had ik ook zoiets van joh, psss. Daarom zeggen we nu ook van, die juppen daar..” SP07 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1964

Dit was ook het moment in de interviews dat er expliciet negatieve uitlatingen werden gedaan over de nieuwe bewoners. Verder hebben de oude bewoners meermalen uitgesproken geen last te hebben van de nieuwe bewoners. Dit toont aan dat ze zich dus niet bedreigd voelen door hun aanwezigheid. Vandaar ook dat sommige respondenten geen problemen hadden met de komst van deze nieuwe bewoners.

Dat de gentrifiers zich nergens mee bemoeien is aan de ene kant dus prima. Toch

laten enkele respondenten zich ook negatief uit over teruggetrokken gedrag. Daar waar respondenten negatief zijn over de gentrifiers, is dit voornamelijk om hun attitude. Namelijk een bepaalde distantie ten opzichte van de wijk. Bijvoorbeeld doordat ze hun kinderen niet in de wijk op school doen. Of doordat ze geen gedag zeggen of niet mee doen aan de buurtfeesten. Ze hebben hun ‘eigen’ contacten en buurtfeesten.

Verder is wat betreft een collectieve opvatting een onderscheid te maken in de houding van enkele migranten uit de respondentengroep en de oorspronkelijke stedelingen. Het lijkt erop dat de migranten positiever staan ten opzichte van contact tussen de oude bewoners en de nieuwe bewoners in de toekomst. Drie respondenten geven expliciet aan dat ze verwachten dat dit beter wordt. De andere bewoners laten zich hier niet over uit.

5.2 Deelvraag 2 Veranderingen

In dit hoofdstuk zal geprobeerd worden een antwoord te formuleren op de tweede deelvraag:

Welke veranderingen nemen de verschillende oude bewoners waar?

Hamnett onderscheidt verschillende processen in een gentrificerende wijk. Er treden zowel fysieke, sociale, economische als culturele veranderingen op. In dit hoofdstuk zal gekeken worden naar de waarnemingen van de respondenten op het gebied van gentrification. Deze waarnemingen zijn van belang om aan te tonen of de oude bewoners überhaupt veranderingen waarnemen die het gevolg zouden kunnen zijn van gentrification in Spangen, om vervolgens aan te geven wat hiervan de invloed is op hun gevoelens van misplaatstheid. Verwacht wordt dat zij veranderingen ervaren op de vier dimensies zoals beschreven door Hamnett. Verwacht wordt dat de respondenten ervaren dat winkels en voorzieningen in de wijk zijn gekomen die voldoen aan de wensen van de gentrifiers, maar niet voor hen zelf bedoeld zijn. Ook wordt verwacht dat sociale veranderingen hebben plaatsgevonden op het gebied van contact en dat er minder contact in de wijk is tegenwoordig dan vroeger. Ook

wordt verwacht dat de oude bewoners zichzelf minder in de wijk voelen passen.

5.2.1 Fysieke en Economische

Wat betreft de fysieke veranderingen in de wijk, geven tien respondenten aan dat het schoner is in Spangen dan tien jaar geleden (3; 6; 7; 8; 9; 11; 14; 16; 17). Sommigen van hen klagen wel over het grofvuil dat mensen op straat zetten zonder daar de gemeentelijk ophaaldienst voor te bellen. Vier respondenten die zeggen dat het schoner is geworden, leggen ook het verband met het vertrek van de junks en bijvoorbeeld de naalden die op straat lagen (6; 7; 10; 11). Daarnaast zijn er vier respondenten die erover spreken dat de buurt minder schoon is (12; 13; 15; 18). Zij hebben het vooral over de mentaliteit van de buurtbewoners en geven hiervan de *schuld* aan de allochtonen. Dit blijkt ook uit het volgende citaat van Kees:

“Qua afval, qua vuil, qua hier hebben we dan ondergrondse containers gekregen, wat eromheen ligt... Stukken karton, is te groot, nou neem ik een mesje neem ik mee, snijd ik een strookje, gooi ik het erin. Nee het gaat er niet in, tv doos zetten ze er naast, is er eentje dan twee, drie keer in de week wordt de vuil weg, geleegd... en ister eentje die zet hem daarnaast, want die heb geen zin om het erin te gooien. Twee uur, dan hebbie een lege container, tijd van twee uur en je ken d'r niet meer lopen. Want dan zeggen ze oh er staat er een naast, je probeert het niet, nee oh hij

zal wel vol zijn. Zet hem er maar naast, en dat is niet, dat is niks. Maar, je mag niet discrimineren, maar kijk maar... wat erom heen loopt, maar je mag niet discrimineren.”
SP13 OORSPRONKELIJKE STEDELING, MAN, 1946

Van de respondenten onder de 50 geeft niemand aan dat het minder schoon is. Bijna alle respondenten geven dus aan dat Spangen schoner is. Er is geen eenduidig verschil in mening tussen allochtonen en autochtonen. Naarmate mensen ouder (boven de 50 jaar) zijn, geven meer mensen aan dat het minder schoon is dan tien jaar geleden.

Op het gebied van ‘Heel’ wordt weinig gezegd. De respondenten (5; 6; 13; 14) die bij het noemen van veranderingen op de renovaties komen, zijn overwegend positief waar het gaat om het uiterlijk van de wijk. Slechts twee respondenten beginnen over zaken die erop wijzen dat het niet beter is op dit gebied (1; 17). Jet en Mildred stellen dat buurtbewoners niet zo netjes omgaan met spullen in de wijk. Er kunnen geen uitspraken gedaan worden over de interpretaties van groepen op het gebied van ‘Heel’.

Wat betreft economische veranderingen is in dit opzicht enkel gevraagd naar veranderde voorzieningen en winkels. Alle respondenten geven aan dat er wat betreft eethuizen niet veel veranderd is. Ook hier is geen onderscheid te maken in verschillende groepen. Wat betreft andere voorzieningen wordt er weinig verteld. Drie

respondenten (1; 4; 16) geven aan dat er zaken zijn veranderd aangaande het betaald parkeren dat in Spangen is ingevoerd. Ruby is hier positief over (4). Jet en Wisam staan hier niet geheel positief tegenover, maar geven wel aan dat het noodzakelijk is (1; 16). Truus (5) geeft aan dat haar kleinkinderen niet naar de buurthuizen gaan vanwege de Marokkaanse jongens die hen wegpesten. Tijdens mijn tour door Spangen kwam het tot een confrontatie tussen mijn respondent Riet en een medewerker van creatief beheer. Ze vond het maar onzin dat zij bomen aan het planten waren en pompoenen aan het versnijden met Halloween. Dit kostte bergen met geld en was niet per se nodig in Spangen. Als ze een paar ton zouden krijgen voor een villa in Hillegersberg, hadden ze het ook naar hun zin (de creatief beheerders). Ze trok hierna de vergelijking met de boodschappenbus in Spangen, die de boodschappen thuis bracht voor de ouderen in Spangen. Deze verdween, en dan kwamen de *geitenwollensokken* van creatief beheer ervoor in de plaats. Alles bij elkaar geven de respondenten vrijwel allemaal aan dat er weinig voorzieningen waren in Spangen en dat er weinig bij is gekomen. Wel geeft aan aantal aan dat op het gebied van speelveldjes het een en ander is verbeterd.

Wat betreft winkels geven dertien respondenten aan dat er winkels zijn verdwenen (1; 4; 5; 7; 8; 11; 12; 13; 15; 16; 18; 19; 20). Vroeger waren er meer winkels,

maar deze zijn na de renovaties verdwenen. Negen van deze respondenten staan hier uitgesproken negatief tegenover (1; 4; 5; 7; 8; 12; 13; 15; 18). Het is niet zo dat er duurdere winkels in de plaats zijn gekomen. Het is zelfs zo dat de 'dure' Edah het niet redde in Spangen en daar een Lidl voor in de plaats is gekomen. Sadik zag dit:

“De super was weggegaan eerst en toen hebben we de Edah gekregen. Dat is zeg maar een buurtwinkel, supermarkt en die heeft plaats moeten maken voor een gigant. Maar die gigant, heeft plaats moeten maken voor de Lidl. Ik vind dat wel grappig, eerst een shift naar rijker gemaakt en dan toch weer van oh het wordt ons iets teveel. Maar dat kan ook te maken hebben met uhm, Albert Heijn, je kent het Wallisblok en dat is dichterbij de Albert Heijn dan bij de Edah.” SP11 MIGRANT, MAN, 1987

Daarnaast constateren negen respondenten dat er buitenlandse winkels in plaats van Nederlandse winkels zijn gekomen in Spangen (1; 7; 9; 11; 12; 13; 15; 17; 18). Drie respondenten zijn hier positief over. Phil en Yvonne omdat deze winkels langer open zijn (9; 14). Mildred omdat ze dit gewend is vanuit haar land van herkomst (17). Daarnaast geven vier respondenten aan het problematisch te vinden dat er geen Nederlandse winkels meer zitten, alleen nog maar buitenlandse (12; 13; 15; 18), Lenie vindt dit kwalijk:

“(…) er is geen ene leuke winkel meer. Toen ik hier kwam wonen zaten er zulke mooie winkels, had je van Doorenmalen,

meubelzaak, schoenenwinkels, maar allemaal Hollandse zaken, het zijn nou allemaal buitenlandse zaken. (...) Ja ik vind het wel jammer. Tuurlijk ze mogen overal hun winkel hebben, maar niet alle winkels. Ik had zo graag ook nog een Hollandse winkel, waar je een garen of een ritssluiting, ken je nergens meer kopen. Je hebt hier helemaal niks meer” SP12 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1955

Over voorzieningen wordt niet eenduidig iets gezegd. De respondenten die iets vertellen over voorzieningen geven aan dat het niet voor hen is. Het is dan of voor kinderen, of allochtonen, of mensen van buiten de wijk. Wat betreft winkels, spreken de mensen er vrijwel alleen over dat er veel weggegaan is en dat Nederlandse winkels zijn vervangen door buitenlandse winkels. Naarmate men ouder is staan meer respondenten negatief tegenover het veranderde winkelaanbod. Er is geen duidelijk onderscheid tussen allochtonen en autochtonen, wat opvallend is, daar ook een aantal migranten negatief staat tegenover allochtone winkels.

5.2.2 Veiligheid

Achttien respondenten zeggen het nu veiliger in Spangen te vinden dat tien jaar geleden (1; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20). Riet noemt het anders, maar niet beter (10). Van de in totaal negentien respondenten benoemen er dertien dat zij zelf nooit last hebben gehad, of zich onveilig hebben gevoeld (1; 3; 5; 6; 7; 9; 11; 12; 15; 17; 18; 19; 20). Yvonne zegt hierover:

“(…)ik heb het van het begin tot eind meegemaakt. Ik heb hier toen invallen gezien en uitzettingen. En vergeef mij voor het woord, hoeren met hele dikke mannen met hele vieze dikke sigaren in dikke mercedessen mee zien gaan. Dat heb ik zo allemaal gezien. Ook kotsende meiden, die in elkaar geslagen werden. Dat is dus nu allemaal weg uit de wijk. (...) Het effect is dan ook te zien, met alle particuliere huisbazen die ze allemaal aangepakt hebben. Er zijn hier namelijk heel veel particuliere huisbazen geweest. Huizen die toen werden verhuurd voor woekerprijzen, heeft de gemeente toen haast allemaal opgekocht met heel veel geld en moeite.” SP14 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1950

Jet en Sukanya, die dit ook zeggen, geven hierbij wel aan dat ze niet 's avonds zonder auto naar buiten zullen gaan (1; 19). Vier respondenten geven aan dat het straatbeeld met de junks en criminaliteit went (1; 7; 10; 11). Naast alle ervaringen vertellen ook meerdere mensen over wat ze hebben gedaan tegen de ‘drugsfase’ in Spangen. De verhalen over Verdoold zijn al eerder genoemd, en ook elf respondenten hebben ervaringen met het ‘strijden’ tegen de overlast in de wijk (4; 5; 6; 7; 10; 13; 14; 15; 17; 18; 19). Ruby verhaalt hierover:

“Ja wij jagen de drugsdealers weg toch (...) Want hierzo op nummer 3 was een oude man en die dealers brachten hem naar een café de hele dag en dan gingen ze dealen daarzo. En we hadden een straatfeest georganiseerd. Toen zijn we daar binnen gegaan en hebben we iedereen op straat gezet. (lacht)” SP04 MIGRANT, VROUW, 1945

Ook Hennie heeft hier ervaringen mee:

“Toen hebben wij nog aan de protesten meegedaan onder de van Nelle brug tegen die Franse drugstoeristen. Daar heb ik ook stenen staan gooien, zodat die Franse weer terug gingen..” SP15 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1943

Een laatste opmerkelijke uitkomst is dat vier respondenten (11; 12; 13; 14) zich veiliger voelen door de aanwezigheid van hangjongeren. Lenie:

“Nou, het enigste is, ik zit dan op yoga woensdag 's avonds, en dan kommie thuis om 10 uur half 11 en dan staan hier weleens jonge jongens. Je hoeft nooit bang te zijn, want ze zouden je wel helpen, als er wat gebeurt. Dat doen ze wel. Dus ja. (...) Ja het zijn altijd dezelfde jongelui die er staan, ik bedoel die staan misschien op een auto te wachten om te zeggen waar ze hun rotzooi moeten halen, maar ze zouden je wel helpen als er iemand je kwaad zou doen. Ik ben nog nooit lastig gevallen ofzo hier.” SP12 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1955

De meeste respondenten geven aan dat Spangen veiliger is geworden. Er is geen duidelijk onderscheid te maken tussen verschillende groepen oude bewoners en hun perceptie van veiligheid in Spangen. Ook geven tien respondenten (waarvan één onder de 50) aan dat zij zelf een bijdrage hebben geleverd aan de verbetering van Spangen. Drie respondenten hebben dit niet omdat zij te jong zijn (3; 11; 20). Vier respondenten

geven aan dat zij jonge kinderen hadden toen (5; 7; 12; 16). En Jet en Phil bemoeien zich sowieso niet zo heel veel met de wijk (1; 9). Zowel migranten als oorspronkelijke stedelingen geven aan gestreden te hebben in de wijk. Ook wat betreft hun ideeën over veiligheid in Spangen, is geen onderscheid te maken in verschillende groepen.

5.2.3 Sociale Veranderingen

Ook op het sociale gebied in Spangen worden veranderingen geconstateerd. Wat betreft het contact zijn er zaken veranderd. Echter niet zozeer in de laatste tien jaar. Vijf respondenten geven op een bepaald moment aan terug te verlangen naar het contact dat er vroeger was (5; 6; 7; 9; 13). Dit kan liggen aan het verhuizen van leuke burens (5; 6; 13). Bij Margot komt het omdat zij zelf verhuisd is uit een hechte straat (7). Daarnaast geeft Phil aan dat het contact in de wijk niet is zoals het hoort sinds de komst van de gentrifiers en het vertrek van bewoners die het 'visitekaartje' van de wijk waren (9). Als het gaat om contact in de wijk, geven zeven respondenten aan dat zij groeten in de wijk belangrijk vinden en dat zij het kwalijk vinden dat dit minder gebeurt, hetzij door allochtonen, hetzij door de gentrifiers (4; 7; 12; 14; 16; 17; 18). Zo ook Margot:

“Kijk wat ik wel heel erg vind is dat de jeugd elkaar niet meer echt groet. Dat, dat, dat, dat vind ik gewoon heel erg. Kijk, of je ken een stomp op je muil krijgen, maar groeten. Kijk

en dat wil dus gewoon niet eh, kijk hij is nu 20 en dan denk ik van, als hij dajijk 40 is, zegt niemand elkaar meer gedag. En dat vind ik wel een vreselijk probleem.” SP07 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1964

Acht respondenten geven aan weinig tot geen contact met hun burens te hebben (1; 5; 6; 9; 12; 13; 15; 18; 20). Ook geven acht respondenten aan dat zij een praatje met hun burens maken (5; 6; 7; 9; 12; 17; 19; 20). Ze komen dan wel niet bij elkaar binnen, maar praten wel met elkaar over kleine zaken. Sukanya:

“Nee dat doen we hier nooit... ten minste niet bij mij. Buiten zitten en praten, dat allemaal maar niet eh... privé eh...” SP19 MIGRANT, VROUW, 1967

Negen respondenten geven aan dat zij hun burens helpen (1; 3; 4; 8; 10; 12; 13; 16; 17). Op verschillende manieren, plantjes water geven, informatie over het een en ander of buurtactiviteiten organiseren. Sigrid geeft aan dat zij vrienden is met een buurvrouw. Verder komen er tegenstrijdige berichten over het contact vroeger. Enerzijds zeggen mensen dat ze niet bij elkaar over de vloer kwamen, anderen zeggen van wel. Weer anderen geven aan dat ze het te druk hadden met hun eigen leven, werk en kinderen. Truus zegt hierover:

“Gewoon goede burens waren het. (...) Nou, we overliepen mekaar niet, dat niet. Maar we hadden altijd wel een praatje en weleens een bakkie koffie. Maar dat is tegenwoordig niet

Verder worden er in het algemeen nog wat dingen genoemd die erop wijzen dat mensen voornamelijk over hun eigen directe omgeving spreken (4; 5; 11; 13; 20). Dit zou kunnen betekenen dat de menselijke maat wat betreft de wijk, datgene is wat zij dagelijks zien. Dit heeft gevolgen voor de betekenis van de fenomenen ‘wijk’ en ‘buurtgenoten’. Vrijwel alle respondenten hebben op een zekere manier contact met hun directe burenen. Hetzij met groeten, hetzij uitgebreider. Sommigen beoordelen dit als goed contact, de anderen geven aan dit weinig te vinden. Een aantal geeft wel aan dat dit contact veranderd is, maar niet zozeer in de laatste tien jaar. Hoewel de vraag gesteld is hoe het contact is met buurtgenoten, geeft vrijwel niemand aan dat ze vrienden hebben gemaakt. Dit lijkt enigszins tegenstrijdig met wat ik gezien heb bijvoorbeeld bij wijkcentrum Spiekman. De dames bellen met elkaar en gaan samen naar de bingo. Toch blijft het zo dat onder het begrip buurtgenoten over het algemeen verstaan wordt ‘burenen’. De respondenten die weinig contact hebben of het bij begroeten houden, geven aan dat dit voornamelijk komt doordat iedereen het tegenwoordig maar druk heeft. Er zijn niet specifiek verschillen te onderscheiden in de perceptie van de allochtonen of autochtonen, of tussen

jongeren en ouderen. Ook is het ‘elkaar helpen’ niet gebonden aan bepaalde groepen.

5.2.4 Gevoelens en Passen

Achttien respondenten geven ergens in het gesprek aan dat zij zichzelf in de wijk vinden passen (1; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 17; 18; 19; 20). Wisam vindt dat iedereen per definitie overal past (16). Vier respondenten geven aan dat ze in de wijk passen omdat ze wel flexibel zijn, of open staan voor dingen (1; 6; 7; 12). Drie respondenten geven aan in de wijk te passen omdat zij iets voor anderen kunnen betekenen (4; 8; 12). Drie respondenten geven aan nu beter in de wijk te passen dan tien jaar geleden (6; 10; 18). Riet kwam uit een andere wijk, maar is langzaamaan gewend geraakt aan Spangen (10). Sigrid kwam uit Suriname en moest wennen aan Nederland (18). En Peter geeft aan beter in de wijk te passen omdat de wijk wat ‘rijker’ is geworden. Alle respondenten geven dus, tegen de verwachting in, aan dat ze zichzelf in de wijk vinden passen. Er is op dit onderdeel geen onderscheid te maken tussen de verschillende groepen.

Ook is er gevraagd naar de gevoelens van de respondenten over hun wijk en hoe deze veranderd zijn. Voelen ze zich prettiger of meer thuis, of is dat helemaal niet het geval? Zeven respondenten geven aan dat zij zich even prettig en thuis voelen in de wijk

als tien jaar geleden (1; 3; 4; 5; 7; 16; 18). Drie respondenten geven aan zich prettiger in de wijk te voelen dat tien jaar geleden (4; 6; 8). De andere respondenten hebben hier niets over gezegd. Daarnaast geven zes respondenten aan dat Spangen hun wijk is (3; 5; 7; 14; 17; 20). Margot kent Spangen:

“ja, ik ben er opgegroeid en ik ken iedereen en eh ja het is gewoon eh. Ja, het klinkt raar maar het is gewoon mijn wijk. Dat eh, ik zou dood gaan als ik ergens anders kom hoor. (...)Kijk je kent mensen, als je naar andere wijken toe gaat, ken je geen mensen. Dus je weet ook niet hoe dat reageert enzo en weet ik het allemaal.” SP07
OORSPRONKELIJKE STEDELING,
VROUW, 1964

Er zijn vrijwel geen veranderde gevoelens te herkennen vanwege de komst van de gentrifiers. Wel laten acht respondenten zich op een zeker moment in het gesprek negatief uit over de komst van allochtonen in Spangen (1; 5; 9; 10; 12; 13; 15; 18). Dit zijn zowel oorspronkelijke stedelingen (1; 5; 10; 12; 13; 15) als migranten (9; 18). Truus ziet alleen nog maar allochtonen:

“Ik mag niet discrimineren, maar het is verslechterd. (...) Ik ben hier op de trap de enigste Hollander. Kijk ik heb niks tegen buitenlanders, want ik heb zelf, he (wijst naar haar Surinaamse vriend in de andere kamer). Maar tis niet leuk.” SP05
OORSPRONKELIJKE STEDELING,
VROUW, 1950

Verder geven drie respondenten aan dat zij zelf te maken hebben gehad met renovaties vanuit de woningbouwvereniging (5; 13; 16). Zij spreken er ook over dat de Nederlanders daarna zijn verdwenen en allochtonen in de plaats zijn gekomen. Deze renovaties hebben nooit tot doel gehad om middenklassers aan te trekken. Dit is enkel geweest om sociale huurwoningen op te knappen. Kees zegt hierover:

*“Wij zijn de enigste van die drie panden eigenlijk, zijn wij de enigste teruggekomen. Oh Maartje de buurvrouw van het benedenhuis, met zijn drietjes eigenlijk. Twee woningen van de... 9 woningen (...) **En de mensen die daarvoor in de plek zijn gekomen, wat zijn dat voor mensen?** Ja ook van alles. Niet veel Nederlanders... (...) Nee maar het is natuurlijk, ja niet leuk. Je ziet eigenlijk ja wat mok zeggen, tegenstrijdig van daarstraks al gezegd heb... ehm ja rampzalig. Ja je ziet je wijkkie versloeberen, je wijk zie je achteruitgaan.”* SP13
OORSPRONKELIJKE STEDELING, MAN,
1946

Vrijwel alle respondenten geven aan dat zij in de wijk passen. Daarnaast zijn er niet veel veranderde gevoelens ten opzichte van de wijk of het wonen in de wijk gevonden die gerelateerd kunnen worden aan de komst van de gentrifiers. Ook geven negen respondenten (van de in totaal dertien die zich erover lieten) aan dat ze zich even prettig voelen als tien jaar geleden, hoewel ze eerder al aangaven dat de wijk verbeterd was op het gebied van schoon, heel of veilig. Zes van de negen autochtone respondenten

laten zich op een gegeven moment negatief uit over allochtonen. Eén daarvan is een van de twee autochtonen onder de vijftig.

5.2.5 Antwoord Deelvraag 2

Wat betekent gentrification voor de oude bewoners. Hoe ervaren zij dit? Zoals Hamnett aangaf is er bij het proces van gentrification sprake van veranderingen op vier vlakken. Er is sprake van zowel fysieke, sociale, culturele als economische veranderingen.

De respondenten zien dat er veranderingen hebben plaatsgevonden. Op straat is het schoner en de huizenvoorraad is opgeknapt. Wat betreft die fysieke indicatoren van gentrification, kan er gezegd worden dat deze veranderingen waargenomen worden.

Vrijwel alle respondenten vinden dat het veiliger geworden is in Spangen. In het vorige resultaat hoofdstuk kwam al naar voren dat wordt her- en erkend dat er een ander soort mensen de wijk in komt. Mensen met werk, een hoger inkomen, maar ook met andere gebruiken, bijvoorbeeld hun bakfiets. Kortom de respondenten zien de middenklasse hun intreden doen in de wijk. Dus ook de sociale en culturele indicatoren voor gentrification worden door de oude bewoners waargenomen.

De economische dimensie, in dit geval het toetreden van duurere winkels in de wijk wordt niet waargenomen. Sterker

nog, de respondenten zien enkel winkels verdwijnen, of vervangen worden door allochtone winkels. Ook wat betreft voorzieningen wordt niet direct geconstateerd dat er meer in de wijk komen. Het is ook niet zo dat de respondenten ervaren dat voorzieningen in de wijk komen, waar zij van uitgesloten zijn, of die niet aansluiten bij hun wensen. Enkel het Creatief Beheer verhaal Riet (10) zou hier van toepassing kunnen zijn. Dat het de inwoners van de wijk financieel gemiddeld beter af gaat, nemen ze wel waar.

Daarnaast ervaren zij veranderingen in het contact met buurtgenoten. Dit wordt echter nergens in de schoenen geschoven van de gentrification. Wel wordt dit ten laste gelegd van de renovaties in de wijk, maar de renovaties waarop gedoeld wordt, zijn de renovaties vanuit de woningbouwverenigingen om de sociale huurwoningen op te knappen. Deze renovaties hebben het aantrekken van de middenklasse nooit tot doel gehad. Opvallend hierbij is dat de respondenten de waargenomen fysieke en sociale veranderingen niet toedichten aan de nieuwe bewoners, maar het zien als hun eigen verdienste. Zij hebben gestreden voor straatverlichting, tegen de hoeren en drugs en voor speelplaatsen voor hun kinderen. Zij hebben aldus de sociale randvoorwaarden gecreëerd en dat is volgens de respondenten dan ook de reden dat de nieuwe bewoners in

Spangen wilden en konden komen wonen. De perceptie van de oude bewoners komt hier niet helemaal overeen met wat geschreven wordt over gentrification. Waar in navolging van de gebruikte theorieën zou blijken dat de sociale verandering optreedt

zodra de middenklasse inverhuist, zien de bewoners deze inverhuizing als gevolg van hun eigen acties. Dit kan van invloed zijn op de manier waarop de nieuwe bewoners gezien worden door de oude bewoners.

5.3 Deelvraag 3 Displacement

In wat volgt zal een antwoord gezocht worden op de derde deelvraag:

Worden de verschillende vormen van displacement ervaren en op welke manier?

Zoals eerder uitgelegd gaat het hierbij om de verschillende vormen van displacement zoals beschreven door Marcuse (1986). Het is van belang hierbij om te benadrukken dat het niet zozeer draait om het feitelijke displacement, maar om de ervaringen van de oude bewoners met de verschillende vormen van displacement vanwege de invloed die het zou kunnen hebben op hun gevoelens van misplaatstheid. Namelijk omdat er aanpassingen zijn geweest in de wijk, die het karakter van de wijk dusdanig hebben veranderd, dat de oude bewoner zich er niet meer op zijn plaats voelt, er niet langer tussenpast. Het vertrekken van buurtgenoten zou een oorzaak kunnen zijn voor gevoelens van misplaatstheid. In de antwoorden van de respondenten wordt hier meerdere malen naar verwezen. Echter de redenen van vertrek zijn niet altijd even helder. Soms wordt bedoeld dat mensen hun huis hebben moeten verlaten vanwege de renovaties uit de jaren tachtig en negentig. Zelden wordt bedoeld op verdringing, of displacement vanwege gentrification. Opvallend is dat de respondenten bij de vragen over

displacement vooral beginnen over de komst en aanwezigheid van allochtonen in de wijk. Dit houdt geen verband met de gentrification in Spangen, maar is desalniettemin zeer interessant omdat de gevoelens van misplaatstheid hier en daar wel ervaren worden via dezelfde processen als Marcuse beschrijft, echter niet vanwege de komst van gentrifiers.

5.3.1 Verhuisgeneigdheid

Bij displacement pressure wordt gezocht naar de redenen van de oude bewoners om zich niet meer op hun plaats te voelen in de wijk. In dit onderzoek gaat het hierbij specifiek om redenen ingegeven vanuit de komst van de gentrifier. Wat betreft verhuisgeneigdheid, geven zeventien respondenten aan niet meer weg te willen uit Spangen (1; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 10; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20). Om verschillende redenen. Een aantal geeft specifiek aan dat ze tevreden zijn met hun eigen huis (1; 5; 6; 10; 14; 17). Op Jet na (1) geven al deze respondenten aan in Spangen te willen blijven omdat het Spangen is. Wisam geeft aan:

“Ik ben hier net als ik zeg ik ben hier geboren getogen weet je... ik ben hier gewend om in deze buurt te blijven. Je voelt hier thuis, maar ik ken heel veel mensen, ze kennen mij, alle grote instellingen... en

*derg... ik kan echt niet weg...” SP16
MIGRANT, MAN, 1966*

Twee respondenten geven aan de behoefte te hebben te verhuizen uit Spangen (9; 11). Een daarvan, Sadik, omdat hij op zich zelf wil wonen op een plek die dichterbij het centrum is (11). Phil geeft als reden dat Nederland in zijn geheel hem niet langer bevalt, onder andere vanwege de aanwezigheid van veel allochtonen (9):

*“Ik ben hier voor mijn moeder namelijk. Anders was ik misschien allang weg (...) Het is gewoon uh... ik heb het een beetje... je hebt andere vooruitzichten toch. Andere doelstellingen in het leven. **Waar zou u dan willen gaan wonen?** Ja niet in Nederland. Ik ben hier geboren hoor, ik ben een echte Rotterdammer. Maar het is niet meer uh... het Rotterdam natuurlijk. (...) Dat merk je toch aan alles. Als ik naar het stadhuis ga, je kan de Nederlanders tellen of niet. **Maar is dat dan de reden voor u om te zeggen, nou...** Nee, nee, nee, maar het zijn toch wel dingen die er zijn. Ja ik vind dat eh... en privé dingen wat allemaal naar buiten moet komen weet je, (...), ik vind het echt niet normaal” SP09 MIGRANT, MAN, 1955*

Vier respondenten geven aan in het verleden wel overwogen te hebben om te verhuizen (1; 7; 13; 14). Dit had voornamelijk te maken met de overlast van junks en criminaliteit of de mogelijkheid ergens anders te wonen. Jet is gebleven omdat zij kon kopen (1). De anderen omdat ze eigenlijk niet weg wilden uit Spangen. Yvonne zegt hierover:

“Toen het hier 20/25 jaar geleden zo vreselijk uit de hand ging lopen en ook mijn familie ging uit de buurt weg. Dacht ik ook nog, ik moet hier weg want mijn kinderen

*kunnen hier echt niet meer naar school. Toen hadden we een huis in Spijkenisse en daar hadden we alles aan meubels al voor besteld. Als we dan naar dat nieuwe huis reden kreeg ik al een dikke keel. Waardoor mijn man zei: Verdorie, wat wil je nou? Wil je daarheen of hier blijven?! Dus toen ben ik toch maar hier gebleven. Mijn man was zo boos, hij zei: jij krijgt nooit meer een huis van mij. Dus wij hebben het allemaal hier meegemaakt van begin tot het eind.” SP14
OORSPRONKELIJKE STEDELING,
VROUW, 1950*

Op twee na geven alle respondenten aan niet te willen verhuizen uit Spangen. De redenen van de andere twee respondenten om te verhuizen liggen niet per se aan Spangen zelf. In het verleden zijn er wel redenen geweest om te verhuizen. De vier respondenten die in het verleden hebben overwogen te verhuizen zijn uit de categorie oorspronkelijke stedeling. De komst van de gentrifiers heeft geen invloed gehad op de verhuisgeneigdheid.

5.3.2 Vertrek Buurtgenoten

Negen respondenten reageren redelijk neutraal op het vertrek van buurtbewoners (1; 3; 6; 7; 11; 12; 14; 18; 20). Ze benoemen niet specifiek dat dit iets voor hen betekend heeft. Vijf respondenten geven aan het jammer te vinden dat buurtgenoten zijn vertrokken (4; 5; 9; 10; 15). Eén respondent, Phil, benoemt dat er mensen zijn vertrokken die volgens hem in de wijk horen:

“(...) er zijn mensen vertrokken natuurlijk. Zelfs een van de wijkbewoners die artikelen schrijft over de wijk, (...) Het zijn toch, ik

heb daar niks mee, maar zo zijn bepaalde mensen die het visiteplaatje van de wijk, zeg maar, visiteplaatje, die er gewoon horen, die in de wijk horen, die gaan weg. Dan krijg je een ander soort wijk.” SP09 MIGRANT, MAN, 1955

Negen respondenten vertellen dat buurtgenoten zijn vertrokken vanwege de renovaties vanuit woningbouwverenigingen (3; 5; 6; 7; 10; 12; 13; 14; 15). Zeven respondenten geven te kennen ervaringen te hebben met mensen die vertrokken zijn vanwege junks en allochtonen (10; 12; 13; 14; 15; 16; 17). De twee allochtonen onder hen, Wisam en Mildred, geven aan dat zij in hun omgeving hebben gemerkt dat buurtbewoners zijn vertrokken vanwege de aanwezigheid van allochtonen (16; 17). Zelf hebben ze geen last gehad van discriminatie. Daarnaast geven zes respondenten op een zeker moment in hun interview aan zelf moeite gehad te hebben met allochtonen, of de aanwezigheid van allochtonen (1; 4; 5; 9; 12; 13; 15).

Over het vertrekken van buurtgenoten vanwege de komst van de gentrifiers wordt niet gesproken. Wel over andere redenen. De meeste respondenten reageren redelijk neutraal op het vertrek van buurtgenoten. Er zijn wel respondenten die aangeven moeite te hebben of hebben gehad met het vertrek van buurtgenoten. Wederom is geen duidelijk onderscheid te maken tussen verschillende groepen.

5.3.3 De Wijk Begrijpen

Een ander punt dat zou kunnen wijzen op displacement pressure is dat bewoners hun wijk niet langer begrijpen. Drie respondenten refereren hier op een zeker punt in het interview aan, ten aanzien van de komst van gentrifiers (9; 14; 18). Phil zegt hierover:

“Aan mensen uit de wijk hadden ze die keuze moeten geven van die huizen. Wallisblok en hierachter. Die huizen gaan ze zeg maar, daar hebben, zeg maar, vier gezinnen in gewoond en daar woont nou één gezin. Dat klopt ook niet. Dan geven ze de keus aan mensen buiten de wijk... kijk als je een wijk recht wil trekken moet je het ook met de mensen uit de wijk doen. Niet met buitenstaanders, dat hebben ze toch wel verkeerd gedaan, en dat is zonde natuurlijk. En daardoor op een gegeven moment weet je ook niet meer wat je aan de wijk hebt.” SP09 MIGRANT, MAN, 1955

Een tweede respondent, Sigrid, benoemt in feite hetzelfde, maar vanuit een andere invalshoek

“Nee ik heb bijna nooit last gehad van die mensen... en eh ja ik bedoel kijk als je ziet dat er een eh dat zo een junk op straat loopt, dan ontwijk je hem gewoon. Ja als je die mensen niet lastig valt, dan denk ik ook niet dat ze jou zomaar lastig gaan vallen. En ik denk ik ben banger voor mensen in net geklede pakken, voor die mensen ben ik eigenlijk, niet dat ik bang ben, maar dan weet je niet wie erachter schuil gaat. Van die junk kan je van veraf al zien van oja, en dan weet je ja een blokje om... maar van de mensen in nette pakken, dan weet ik niet wie er allemaal rond loopt toch...” SP18 MIGRANT, VROUW

5.3.4 Verschillende Vormen van Displacement

Wat betreft fysieke en economische druk die zou kunnen uitgaan van de verhuurder, is niets geconstateerd in de ervaringen van de respondenten. Niet met huurverhogingen, en ook niet door zaken, als bijvoorbeeld onderhoud, te verzuimen. Kees (13) heeft wel ervaren dat de woningbouwvereniging hem en zijn vrouw na de renovaties uit de jaren tachtig in een driekamerwoning wilde plaatsen in plaats van in een vierkamerwoning. Meneer kwam hier achter en heeft toen door te protesteren ervoor gezorgd dat hij toch in een vierkamerwoning kwam te wonen. Ook Riet (10) heeft ervaren dat zij na de renovatie niet terug kon komen.

Zeven respondenten geven expliciet aan dat zij niet hebben gemerkt dat mensen in Spangen hadden willen wonen, maar er niet konden of mochten wonen (exclusionary displacement) (1; 3; 4; 5; 13; 17; 18; 19). Een daarvan geeft aan dat mensen er niet willen wonen vanwege het imago dat Spangen heeft. Vier respondenten beginnen wel over het beleid, waarbij huizen zijn opgeknapt en mensen niet langer worden toegelaten in de wijk (6; 8; 14; 16). Twee respondenten één oorspronkelijke stedeling, Yvonne, en één nieuwe stedeling, Peter, staan daar positief tegenover (6; 14). Helouise en Wisam, twee migranten, niet (8; 16). Wisam geeft aan dat hij het lullig vindt:

“Nou ik vind het gewoon lullig wat ze nou doen. Weetje iedereen heeft het recht om te wonen. Dat vind ik, mijn eigen mening.

Iedereen mag wonen waar hij wil. Niet ga jij beslissen, jij komt hier niet wonen, jij gaat ergens anders wonen. Net als in 1980 ze laten alleen allochtonen hier in Delfshaven, nou hebben ze weer een probleem met allochtonen, Turken, Marokkanen, Kaap Verdianen, Suriname, dit en dat. Zijn alles gemengd, ze hebben hele ander verhalen. Hebben hun een beetje nagedacht in de politiek, laat de allochtonen in Delfshaven laat autochtonen, weet je Nederlanders, ergens anders wonen, apart. Maar nou hebben ze ermee probleem ermee. Maar dat gaat nou niet meer. Het is heel moeilijk als ik hier 20 jaar gewoond heb, ik kan nergens gaan, ik wil gewoon dezelfde plek waar ik heb gewoond, totdat ik dood ga.” SP16 MIGRANT, MAN, 1966

Er zijn geen signalen geweest wat betreft ervaren chain displacement (de doorstroom in een huis, vanwege de displacement door gentrification). Eén respondent, Peter, raakt dit onderwerp wel enigszins, hij spreekt over snelle doorstroom in Spangen en zet dit tegenover de mensen die nu bewust kiezen om in Spangen te wonen en er daarom langer zullen blijven, hij stelt in feite het tegenovergestelde:

“Nou er wat meer nieuwbouw is komen er ook gezinnen die denken ik kom hier wonen, voorheen was het echt zo'n doorstroom van ik zit hier zo lang met een dak boven m'n hoofd en als ik wat anders heb dan ga ik weer weg. En dat is nu wel, in ieder geval in dit stuk, maar ook wel in dat nieuwe stuk daar beneden, merk je dat wel. Mensen die hier nu komen wonen willen hier ook wel wonen. In ieder geval voor een wat langere periode.” SP06 NIEUWE STEDELING, MAN, 1948

Fysieke, economische, exclusionary en chain displacement zoals beschreven door

Marcuse worden door de respondenten vrijwel niet ervaren. Het is ook overwegend zo dat zij dit in hun omgeving niet hebben zien voorkomen. Om die reden hebben deze vormen van displacement geen invloed gehad op de gevoelens van misplaatstheid van de respondenten. Eén respondent, een migrant, geeft aan moeite te hebben met het beleid waarbij volgens hem allochtonen geweerd worden uit Delfshaven. Hij zou nergens anders heen kunnen. In het interview wordt echter niet duidelijk of dit leidt tot gevoelens van misplaatstheid, daar hij zich juist heel erg thuis voelt in de wijk. Wel toont het aan dat hij zich minder gewenst voelt in de wijk door de overheid.

5.3.5 Antwoord Deelvraag 3

Er kan niet gesproken worden van gevoelens van misplaatstheid vanwege de komst van de gentrifiers. Slechts door twee respondenten wordt enigszins benoemd dat de wijk *anders* wordt door hun komst, dat het misschien niet helemaal meer duidelijk is hoe de wijk nu in elkaar zit. Dit zou kunnen wijzen op gevoelens van misplaatstheid, maar deze worden nergens anders herkend, binnen de interviews met dezelfde respondenten, of in andere interviews. Ook geeft één respondent (Wisam, SP16) aan dat vanuit de overheid bepaald wordt wie waar mag wonen en dat hij dat niet eerlijk vindt. Verder voelt hij zich thuis in Spangen, dus lijkt het er niet op dat

dit van invloed is op zijn gevoelens van misplaatstheid.

Wel kan er gesproken worden van gevoelens van misplaatstheid vanwege de komst van allochtonen (en het vertrek van buurtgenoten om deze reden). Er wordt door meerdere respondenten (oorspronkelijke stedelingen en migranten) aangegeven dat buurtgenoten zijn vertrokken vanwege de aanwezigheid van allochtonen. De wijk zou hierdoor veranderd zijn waardoor de contacten niet meer hetzelfde zijn als dat ze waren. Sommige oude bewoners verlangen terug naar tijden dat dit nog anders was. Ook wordt door meerdere respondenten (allemaal oorspronkelijke stedelingen) gesteld dat de mentaliteit van de buurt verandert. Met name de mentaliteit van de allochtone buurtbewoners is bepalend hierbij. Eerder al werd duidelijk dat de hoeveelheid buitenlandse winkels als minder gunstig werd beschouwd door een aantal respondenten. Ook het veranderde winkelaanbod wordt door Marcuse geschaard onder de noemer displacement pressure. Zowel oorspronkelijke stedelingen als migranten geven aan hier moeite mee te hebben. Meerdere respondenten geven aan (oorspronkelijke stedeling en migrant) enigszins negatief te staan tegenover de komst of aanwezigheid van allochtonen. Wel lijkt het zo te zijn dat de respondenten onder de 50 jaar hier minder bezwaar tegen hebben, of hebben gehad. Er kan dus niet zozeer een

onderscheid gemaakt worden in de interpretaties van de verschillende groepen, zoals beschreven door Reijndorp. Wel tussen respondenten onder of boven de 50.

Tot slot is het opvallend dat waar

gesproken wordt over de mentaliteit van allochtonen, of de asociale allochtonen, enkel bedoeld wordt op de allochtonen een paar straten verder. De allochtone burens zijn zelden onaangepast of onaardig.

5.4 Deelvraag 4 Relatieve Deprivatie

Naar aanleiding van de resultaten die volgen in dit hoofdstuk zal een antwoord gevonden worden op deelvraag 4:

Is er sprake van relatieve deprivatie bij de oude bewoners vanwege de komst van de nieuwe bewoners?

De komst van de gentrifiers in Spangen, bewoners met een hogere sociaal-economische positie en de daarbij behorende levensstijl, zou kunnen bijdragen tot relatief lagere waarderingen van de eigen positie door de oude bewoners. Met andere woorden, relatieve deprivatie zou kunnen optreden vanwege de komst van de gentrifiers. Wanneer de respondenten hun eigen positie slechter waarderen vanwege de komst van de gentrifiers, zou dit kunnen bijdragen aan hun gevoelens van misplaatstheid. Om die reden is de respondenten gevraagd hoe zij hun eigen positie waarderen ten opzichte van de buurtbewoners nu en tien jaar geleden. Ook is gevraagd naar een zelfde vergelijking van de positie van de groep waartoe ze behoren.

5.4.1 Eigen Situatie

Zes respondenten hebben geen uitspraken gedaan over hun eigen situatie ten opzichte van de rest van de wijk nu of tien jaar geleden (8; 9; 13; 14; 16; 19). Negen

respondenten geven aan dat hun situatie beter is dan de situatie van andere mensen in de wijk (1; 3; 4; 6; 7; 10; 11; 12; 20). Dit heeft voornamelijk te maken met het feit dat zij een baan hebben, of geen kinderen. Er is geen onderscheid te maken in leeftijd, of tussen migranten en oorspronkelijke stedelingen. Ook Jet geeft aan dat zij het gemiddeld beter heeft dan de anderen:

“Ik denk dat ik qua inkomen wel tot een van de betere groep behoort. (...) Ja dat is moeilijk in te schatten als je mensen niet zo goed kent natuurlijk. Ja dat kan ik niet zeggen, dat weet ik niet, daar kan ik geen vergelijking in maken. (...) Ja ik kan, dat denk ik wel, want ik kan het me permitteren om 3 dagen te werken en dan m'n hypotheek en alles te kunnen betalen. En er zijn natuurlijk mensen met gezinnen bij en toch minder opleiding en uh... die 40 uur in de week moeten werken voor minder inkomen dan ik in 3 dagen heb. Dat is een ding dat zeker is.” SP01 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1971

Truus en Hennie geven aan dat hun positie vergelijkbaar is met de anderen in de wijk (5; 15). Truus zegt hier over:

“We passen allemaal bij elkaar. Ik denk als je een groot inkomen hebt, dat je hier geen woning neemt, dat je dan meer naar nieuwbouw gaat of iets dergelijks.” SP05 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1950

Mildred en Sigrid stellen dat zij het niet weten (17; 18). Mildred:

*“Ja en nee... ja... ik vind dat het divers is... want de meeste mensen bijna hier werken... en ja... ik kijk daar eigenlijk niet naar. Wat voor werk ze doen, voor mij maakt het eigenlijk niet uit... ja mijn buurvrouw hier zit in de schoonmaak, ja waarom niet, die mensen moet je hebben... en andere vrouw daarnaast die zat als vrijwilligster op school, is een opleiding gaan doen en ze werkt op die school. Het is heel divers... **En u zit er een beetje midden in, of iets beter of iets minder goed?** Ehm... ja... toch veel van die niveau dat je zegt van inderdaad geen jan modaal is... het is heel moeilijk om dat te beoordelen, want iemand kan in de schoonmaak zitten, maar dat wil niet zeggen dat iemand niet gemiddeld is, weetjewel, het is heel moeilijk en ik verdiep me daar eigenlijk nooit in. **En bijvoorbeeld als u kijkt naar tien jaar geleden had u toen het idee dat de mensen het slechter hadden dan u?** Nee, slechter niet, maar ze zijn wel vooruit gegaan zeg maar... ze zijn beter geworden... (...)Ja ik ook... Ik zeer zeker ook.” SP17 MIGRANT, VROUW, 1953*

5.4.2 Antwoord Deelvraag 4

Er kan met redelijke zekerheid gesteld worden dat de oude bewoners niet te maken hebben met relatieve deprivatie. De respondenten geven veelal aan dat zij vergelijkbare positie hebben met de anderen in de wijk, of dat zij het beter hebben. De komst van de gentrifiers lijkt hier geen invloed op te hebben gehad.

Er zijn geen aanwijzingen te vinden wat betreft persoonlijke relatieve deprivatie. De nieuwe bewoners worden als een ‘andere groep’ gezien, door de oude bewoners. Hierdoor lijkt het erop dat zij niet meegerekend worden wanneer gevraagd wordt hoe de positie van de respondent zich

verhoudt tot andere buurtgenoten. De respondenten vergelijken zichzelf, wat betreft de persoonlijke relatieve deprivatie, niet met deze groep. Zij houden het binnen de groep buurtgenoten, waarmee de oude bewoners bedoeld worden.

Vanwege de aanwezigheid van deze verschillende groepen, zou er sprake geweest kunnen zijn van fraternal deprivatie. Ook dit bleek niet het geval. Daar waar mensen hun eigen groep kunnen duiden, geven zij aan dat het hen meer voor de wind is gegaan vergeleken met tien jaar geleden, of dat de situatie hetzelfde is gebleven. De groep gentrifiers lijkt niet te behoren tot een relevante ‘other’, waaraan de oude bewoners hun eigen positie afmeten.

Relatieve deprivatie zou kunnen optreden wanneer de nieuwe bewoners in prachtig mooie en dure auto’s door de wijk rijden. Het Keeping up with the Joneses principe zou hier aan de orde kunnen zijn. Waarbij buurtbewoners ook de mooie spullen willen hebben die de nieuwe bewoners bezitten, om niet als minderwaardig beschouwd te worden, of om zichzelf ervan te kunnen overtuigen niet minderwaardig te zijn. Echter, uit een aantal gesprekken dat buiten de interviews om plaatsvond, is gebleken dat mooie auto’s en dure spullen snel geassocieerd werden met de drugsperiode uit Spangen. Waarin ‘hoerenlopers’ en drugsdealers in dikke auto’s door de wijk reden. Ook bleek uit een

van deze gesprekken dat een respondent vrijwel alles wat met geld in Spangen te maken had associeerde met drugs. Zo ook de huizen van ‘Drie ton op het Aagje Betje plein, waar de zolders vast allemaal een wietplantage herbergen’. Dit zou ook een reden kunnen zijn waarom de aanwezigheid van geld in de nieuwe woningen, niet leidt tot relatieve deprivatie van de oude bewoners. In het verlengde hiervan ligt ook dat de nieuwe stedelingen uit de kluswoningen, niet per se veel geld hebben of te koop lopen met hun geld, in de vorm van dure auto’s, daar dit

niet in hun levensstijl past (Reijndorp; 2004).

Nog een laatste verklaring voor het uitblijven van relatieve deprivatie is de realisering van het begrip wijk onder de respondenten uit Spangen. De wijk van de oude bewoners lijkt zich veelal te beperken tot wat zich in hun directe omgeving bevindt. De eigen straat, het buurthuis, de winkels in de buurt. Die zaken die zij dagelijks daadwerkelijk *zien*. De kluswoningen en de inwoners ervan zijn wellicht te ver uit het zichtsveld, en behoren om die reden niet tot *de wijk* zoals dit gezien wordt door de oude bewoners.

5.5 Deelvraag 5 Groepen

In dit hoofdstuk wordt een antwoord gezocht op deelvraag 5:

Zijn er verschillende collectieve ideeën en ervaringen te onderscheiden wat betreft gentrification en gevoelens van misplaatstheid onder de oude bewoners?

Naar aanleiding van het onderzoek van Blokland (2008) wordt er gezocht naar de percepties van gentrification van verschillende groepen. Om een beter inzicht te krijgen in de verschillende groepen oude bewoners die mogelijk meegenomen zouden moeten worden in de analyse, is de respondenten naar hun mening gevraagd. Antwoord geven op de vraag of er groepen zijn in Spangen bleek lastig. De meeste respondenten weten hier zo direct geen antwoord op te geven, terwijl blijkt uit wat zij verder vertellen dat zij wel degelijk verschillende groepen duiden. Al zijn het soms enkel oude en nieuwe bewoners. Een voorbeeld hiervan is een antwoord van Ruby:

“Zijn er verschillende groepen in de wijk, zou u dat zeggen?”

Nee, ik geloof het niet.

Maar bijvoorbeeld deze mensen gaan allemaal heel hecht met elkaar om, en zij niet... Zou u dan nieuwe bewoners apart onderscheiden zeg maar?

Nee, ik geloof het niet. Want die nieuwe bewoners zie je bijna nooit. Alleen de oude bewoners.” SP04 MIGRANT, VROUW, 1945

In dit hoofdstuk zal onderscheid in de oude bewoners gemaakt worden. Vervolgens wordt gekeken naar de uitkomsten uit alle voorgaande hoofdstukken om te beoordelen of het onderscheid dat gemaakt wordt door de oude bewoners zelf en Reijndorp ook daadwerkelijk tot uiting komt in verschillende collectieve ideeën en ervaringen over gentrification in Spangen. Met andere woorden: hebben de verschillende onderscheiden groepen, daadwerkelijk een collectief onderling afwijkend beeld van de gentrification in hun wijk?

5.5.1 Onderscheiden Groepen

Tussen de regels door worden door veertien respondenten allerlei groeperingen op basis van etniciteit geduid. Nederlanders; Antillianen, Surinamers; Marokkanen; Turken; Hindoestanen; Indonesiers; Kaap Verdianen; Somaliërs; Joegoslaven; Tsjechen; Polen; Hongaren; Buitenlanders; Allochtonen; Autochtonen; Turkse gezinnen; Kaap Verdianse gezinnen (1; 3; 5; 7; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 18; 20). Een respondent, Phil, zegt hierover:

“En ook, weet je wat ook. Ze plaatsen mensen bij mekaar. Dus of een groep Antillianen plaatsen ze bij elkaar of een groep Turken, of Marokkanen. (...) Maar dat zie je, dan hebben ze al die mooie huizen, die koophuizen hier neergezet en dan aan de

*overkant gooien ze alles bij mekaar. Wat ze maar bij mekaar kunnen douwen, douwen ze bij mekaar. Antilianen, Marokkanen, Turken. Alles wordt bij mekaar gedouwd. Dat ken niet. Je moet een bepaald onderscheid nog hebben, tussen verhoudingen. Kijk de verhoudingen in Nederland tussen Marokkanen, Turken zo, dat moet een beetje kloppen. (...) In de straat, ja, en als dat niet is dan krijg je dat soort samenscholingen en dan krijg je dat soort spanningen. Snap je. Dat is heel belangrijk vind ik. **En was dat vroeger anders dan?** Vroeger had je niet zoveel Marokkanen, vroeger had je niet zoveel Turken, toen waren het allemaal Nederlanders. En dan maakt niet uit, toen had je ook Surinamers, Antillianen, had je ook Spanjaarden. (...) maar niet allemaal bij mekaar.” SP09 MIGRANT, MAN, 1955*

Zeven respondenten spreken op een zeker moment in het interview over een type bewoners dat overeenkomt met Reijndorps ‘oorspronkelijke stedeling’ (1; 4; 6; 7; 10; 13; 15). Verder wordt door twee respondenten, Sadik en Erkan, de groep ‘hangouderen’ onderscheiden (11; 20) en vier respondenten onderscheiden jongeren (3; 8; 17; 20). Twee respondenten, Peter en Lenie, onderscheiden de ‘actieve buurtbewoners’ (6; 12). Een respondent, Mimoun, spreekt van de ‘armen’ (3). Riet het over de ‘aso’s’(10). Vier respondenten benoemen de groep ‘allochtone gezinnen’(1; 6; 11; 15). Drie respondenten (1; 6; 15) geven aan dat de Nederlandse gezinnen zijn weggetrokken uit Spangen. Mildred (17) geeft aan dat alle ‘blanken’ vertrokken zijn uit Spangen. Weer een andere respondent, Sukanya (19), constateert dat autochtone

gezinnen weer terugkomen in de wijk. Wat betreft groepen wordt er voornamelijk een onderscheid gemaakt tussen allochtonen en autochtonen. Aan de hand van de formulering van de respondenten kan gezegd worden dat dit overeenkomt met de typologie ‘oorspronkelijke stedeling’ en ‘migrant’. Verder wordt onderscheid gemaakt tussen jongeren en ouderen.

5.5.2 Eigen Groep

De respondenten zien zichzelf niet echt als lid van een bepaalde groep. Als hier specifiek naar gevraagd wordt geven twee respondenten (3; 20) aan dat zij zichzelf als ‘jongeren’ zien. Een respondent, Jet (1), ziet zichzelf als ‘alleenstaande’. Opvallend is wel dat vijf respondenten op een bepaald moment in hun verhaal een hint geven naar een bepaalde mentaliteit in Spangen, waarbij mensen elkaar een beetje met rust laten (3; 7; 11;13; 18). Ook Mimoun raakt dit onderwerp:

“Als jij gewoon jouw eigen pad volgt en je eigen ding doet dan merk je ook dat er niet aan je deur wordt geklopt en ook niet wordt ingebroken. Als jij mensen te vriend houdt dan gebeuren die dingen gewoon niet.”SP03 MIGRANT, MAN, 1990

Drie respondenten hebben specifiek iets gezegd over contact binnen bepaalde groepen, of binnen de eigen groep (1; 11; 12). Jet (1) merkt op dat er meer contact is tussen allochtonen. Ook zegt zij dat de

mensen met kinderen meer contact hebben. Verder geeft Sadik (11) aan dat groepen heel erg door elkaar lopen, op de nieuwe bewoners na. Lenie (12) geeft aan dat het contact binnen de eigen groep blijft. Over het contact tussen allochtonen en autochtonen wordt door acht respondenten een opmerking gemaakt (3; 4; 5; 7; 10; 11; 12; 20). Vijf respondenten geven aan dat er vrijwel geen contact onderling is (3; 5; 7; 12; 20). Drie respondenten geven aan dat dit er wel is (4; 10; 11). Mimoun zegt hierover:

*“Alleen de autochtonen eigenlijk. Zo een beetje. Je ziet die allochtonen gewoon allemaal door elkaar en de autochtonen minder.(...) Ja, ook mijn doelgroep hier zo (Buurthuis), ik bedoel van er zitten Nederlandse op school hier, maar die komen niet. Dat is gewoon omdat, denk ik dan he, omdat ouders een bepaald beeld hebben daarover denk ik dan. Ja dat vind ik jammer zoals ik al zei maar daar kan je niks aan veranderen. Je doet je best, je flyert, je praat tegen ze, meer ken je ook niet doen. (...) **En als je dan die verschillende groepen ziet, die jongeren en de ouderen, autochtonen en Nederlanders, hoe is dan het contact tussen die groepen?** Ja ze praten wel met elkaar, alleen ze gaan niet met elkaar om. **Dus gewoon hoi en dag?** Ja en dat is het ja. Omdat je ook de broer dan meestal kent en die kent die weer en zo gaat het maar door”* SP03 MIGRANT, MAN, 1990

Dit komt enigszins overeen met wat Truus benoemt.

“Ik krijg mijn kleinkinderen niet naar het buurthuis.(...) Marokkanen... Mijn kinderen kwamen er vroeger wel, maar hun niet.(...)Je wordt weggekeken. Weggepest.” SP05 OORSPRONKELIJKE STEDELING, VROUW, 1950

5.5.3 Antwoord Deelvraag 5

Er is in beperkte mate een onderscheid te maken in verschillende collectieve ervaringen en ideeën. Er zijn af en toe verschillen in percepties van respondenten onder de vijftig jaar oud en boven de vijftig. Maar er zijn maar zeer lichtelijk verschillen te zien tussen de oorspronkelijke stedelingen en de migranten uit de typologie van Reijndorp (2004). De respondenten onderscheiden wel, in navolging van de typologie van Reijndorp (2004), oorspronkelijke stedelingen en migranten. Dit onderscheid is echter niet te maken op basis van collectieve ideeën en ervaringen wat betreft gentrification, of veranderingen in het algemeen. Waar Blokland (2008) dit wel doet, is dat naar aanleiding van de uitkomsten binnen dit onderzoek niet aan de orde. Dit zou voort kunnen komen uit de scheidslijnen die Smith beschrijft in een revanchistische stad. Of zoals Uitermark en Duyvendak (2005) beschrijven waar er voornamelijk conflict bestaat tussen de allochtonen en autochtonen, en de normen en waarden van de autochtone bevolking overgenomen zouden moeten worden door de allochtone bevolking, hetgeen tot scherpe scheidslijnen leidt. Uit dit onderzoek is niet gebleken dat verschillen groter worden. Sterker nog, Sadik (11) geeft aan dat hij het idee heeft, dat vanwege de komst van de gentrifiers, het contact tussen de oude (als in

oorspronkelijke) autochtone en allochtone bevolking beter is geworden.

De gevoelens die bij meerdere respondenten herkend zijn wat betreft 'de overname van de wijk door allochtonen' is op verschillende manieren te verklaren. Enerzijds het politieke klimaat. In een tijdperk waarin Wilders -de leider van een rechtse, xenofobe partij- hoogtij viert en het niet langer kwalijk lijkt te zijn om mensen te beoordelen op basis van hun afkomst of religieuze overtuiging, is deze beoordeling ook te herkennen bij de oorspronkelijke stedelingen en zelfs ook migranten in Spangen. Maar deze gevoelens zaten er waarschijnlijk al. Juist omdat er geen gevaar gezien lijkt te worden in de komst van de (blanke) gentrifiers zou dit afgedaan kunnen worden als enkel discriminatie. Maar er zit vermoedelijk meer achter deze uitspraken en gevoelens. Zoals beschreven in het hoofdstuk over Spangen zijn in de jaren zestig en de jaren erna, veel autochtonen vertrokken uit Spangen. Hiervoor in de plaats zijn allochtonen gekomen, met een vergelijkbare sociaal economische positie als de mensen die in Spangen achterbleven. De theorie van Elias en Scotson (1994) veronderstelt dat een nieuwe groep, vergelijkbaar qua sociaal economische positie, als bedreiging kan worden ervaren. Het wordt moeilijk voor de nieuwe groep om geaccepteerd te worden, enerzijds omdat er een sterke mate van sociale cohesie is binnen de zittende groep,

terwijl hiervan geen sprake van is bij de nieuwe groep. Dit is typerend voor de situatie in Spangen en de intrede van de allochtonen (bij aanvang). Zoals beschreven in een eerder hoofdstuk probeert de zittende groep zijn superieure status te behouden door het stigmatiseren van de nieuwe groep. Dit is wellicht wat ook aan de orde is in Spangen en de reden dat verschillende groepen onderscheiden worden. Terwijl die groepen op basis van hun uitingen niet als zodanig te onderscheiden zijn.

Elias en Scotson beschrijven hoe de sterke cohesie in de groep oude bewoners ertoe leidt dat zij posities binnen een wijk kunnen verdelen en op die manier de nieuwe bewoners kunnen uitsluiten. In Spangen is dit niet aan de orde. Uit de introductie van de 20 respondenten blijkt al dat de groep oude bewoners heel heterogeen is. Het relatief weinige contact dat zij hebben wijst op weinig cohesie. Als wordt gekeken naar de gentrifiers, blijkt dat deze groepen veel sterker zijn georganiseerd en meer met elkaar in contact staan, dit uit zich bijvoorbeeld in de actieve VVE's die ontstaan.

De samenhang in deze groep lijkt dan ook veel sterker dan tussen de oude bewoners en om die reden zou het kunnen zijn dat er geen sprake van de processen zoals beschreven door Elias en Scotson. De gentrifiers zijn in dit geval niet de typische 'outsiders' zonder machtsmiddelen en

sociale cohesie. En de oude bewoners hebben niet de sterke verbintenis om de gentrifiers uit te sluiten. Dit heeft tot gevolg dat er geen sprake is van uitsluiting van de nieuwkomers in de vorm van de

gentrifiers. Daarnaast zijn ze in de ogen van de respondenten uit dit onderzoek erg teruggetrokken en lijkt er geen noodzaak te zijn voor uitsluiting. De gentrifiers lijken vooral bijstanders.

6. Conclusie

In wat volgt, wordt een antwoord gegeven op de vraag waar het in dit onderzoek allemaal om te doen is geweest. Namelijk:

In hoeverre leidt gentrification in Spangen tot gevoelens van misplaatstheid bij de oude bewoners?

Naar aanleiding van de deelvragen zou gezegd kunnen worden dat het antwoord op deze vraag is, ‘in het geheel niet’. Dit lijkt wat gemakkelijk, echter, dit is wel waar de onderzoeksresultaten toe leiden.

Gentrification is de rehabilitatie van arbeidersklasse- en vervallen huizen en de consequente transformatie van een gebied tot een middenklassewijk. In een gentrificerende wijk is sprake van fysieke, sociale, culturele en economische veranderingen. Dit is ook wat in Spangen is gebeurd. De oude bewoners nemen dergelijke veranderingen waar, maar dichten dit niet toe aan de gentrification. De komst van de gentrifiers heeft er niet voor gezorgd dat de Spangenezen zich minder Spangenees voelen. Minder thuis, of minder prettig. De komst van de gentrifiers, “*Allemaal autochtonen, die hun kindjes met de bakfiets naar school brengen*”, wordt eerder nog gezien als de kroon op hun eigen werk. De oude bewoners hebben, naar eigen zeggen, ten slotte de weg vrij gemaakt voor andere mensen die in de wijk willen wonen. Mijn respondenten hebben er vaak letterlijk voor

gevochten dat de wijk zou opknappen. Om die reden voelen ze zich niet minder thuis nu andere mensen in hun wijk komen wonen. Ook is het naar hun idee niet de wijk geworden van de gentrifiers. Zij hebben hun eigen blok, waarbinnen ze het gezellig hebben en daarbuiten ziet niemand ze echt. Daar waar de nieuwe bewoners zich wel hebben laten zien, is af en toe wat frictie te merken. Op de momenten dat het leek alsof de gentrifiers deden alsof de wijk van hen was, is er kritiek geuit. Maar de meeste respondenten zijn het erover eens dat de nieuwe bewoners zo teruggetrokken zijn, dat de wijk helemaal niet van hen kán zijn. De respondenten die uitgesproken positief zijn over de nieuwe bewoners, spreken vooral uit dat zij het gunstig vinden voor de wijk dat autochtonen weer terugkomen. Ook deze uitingen worden gedeeld door enkele respondenten uit de groep migranten en uit de groep oorspronkelijke stedeling.

Er wordt wel aangegeven dat de wijk minder begrepen wordt, of kan worden, door de komst van buitenstaanders. Want de gentrifiers worden wel als buitenstaanders gezien. Ook al wordt dit hier en daar herkend, dit heeft geen gevolgen voor de gevoelens van misplaatstheid van de verschillende respondenten. Ook waar zaken worden geconstateerd als uitsluiting lijkt dit geen effect te hebben op gevoelens van

misplaatstheid. De respondenten die aan dit onderzoek hebben meegewerkt vinden zichzelf passen in de wijk en daarmee uit.

De gevoelens van misplaatstheid die worden herkend bij meerdere respondenten komen voornamelijk voort uit de komst van allochtonen. 'Er zijn alleen nog maar buitenlandse winkels', 'buren zijn vertrokken vanwege de komst van allochtonen in de wijk', 'tijdens de herstructureringen van de woningbouwvereniging zijn de autochtonen vertrokken en zijn vrijwel alleen allochtonen teruggekomen'. Allochtonen zouden de wijk overgenomen hebben, met hun andere mentaliteit. Hierbij wordt vrijwel nooit bedoeld op directe buren, enkel op allochtonen uit een paar straten verder. Dit is een aanwijzing voor het beperkte idee van de *wijk* van de respondenten. Hoewel voornamelijk de oorspronkelijke stedelingen met voorgaande punten kwamen, waren er ook migranten die hiervan spraken, hetgeen opvallend is.

Er is geen sprake van relatieve deprivatie bij de oude bewoners. Dit kan verschillende redenen hebben. De nieuwe bewoners behoren niet tot een relevante groep waarmee de oude bewoners zich vergelijken. Ook lijken de inzichten van de oude bewoners wat betreft de wijk- en buurtgenoten zich te beperken tot de directe omgeving. De invulling van het concept wijk door de oude bewoners wordt veelal beperkt tot de directe omgeving en dat was zij

dagelijks zien en ook dit kan een reden zijn dat er geen sprake is van relatieve deprivatie. Daarnaast worden bezit en geld door een aantal respondenten geassocieerd met het drugstijdperk in Spangen, ook dit zou een reden kunnen zijn waarom de mooie inrichtingen, dure bakfietsen en dure auto's geen indruk maken op de oude bewoners. Verder is het zo dat de gentrifiers uit de klushuizen in Spangen niet per se te koop lopen met materiële zaken.

In dit onderzoek is de groep oude bewoners, naar aanleiding van de typologie van Reijndorp (2004), verdeeld in migranten en oorspronkelijke stedelingen. Dit omdat bij aanvang van het onderwerp verondersteld werd dat de groep oude bewoners geen eenduidig begrip was. Naar aanleiding van de resultaten kan echter gezegd worden dat op basis van de collectieve ervaringen en ideeën van de verschillende respondenten wat betreft de gentrification, niet een dergelijk onderscheid gemaakt kan worden. Dit in tegenstelling tot wat Blokland vindt in haar onderzoek in New Haven, USA. Er kan gesproken worden van een collectief geheugen van de gehele groep, uiteraard met verschillen onderling, maar deze verschillen tonen geen andere collectieven aan. De verschillen worden wel als zodanig gezien door de respondenten, maar dit uit zich niet in verschillende collectieve geheugens. De groep oude bewoners is zo

divers gebleken. Enerzijds omdat er gekozen is voor een criterium dat niet verder ging dan tien jaar. Anderzijds, omdat er nu eenmaal altijd veel verschillende mensen in Spangen hebben gewoond. De theorie van Reijndorp beschrijft verschillende typen bewoners. Deze typologie is echter niet zo rigide dat

het, in het geval van Spangen, ook zijn uiting vindt in de uitlatingen van de respondenten. Naar aanleiding van de resultaten in dit onderzoek kan gesteld worden dat er geen strikte samenhang is tussen kenmerken van respondenten en hun ervaringen ideeën over gentrification en eventuele gevoelens van misplaatstheid.

7. Discussie en Aanbevelingen

In dit onderzoek is een aantal zaken helder naar voren gekomen. Er zouden vrijwel geen gevoelens van misplaatstheid ervaren worden door de oude bewoners, als gevolg van gentrification. Aan die conclusie is een aantal beslissingen vooraf gegaan. Beslissingen aangaande de respondentenpoel, het startpunt van gentrification en de aard van gentrification. Deze beslissingen zijn cruciaal geweest voor de uitkomst van dit onderzoek. Deze beslissingen zijn echter niet onvermijdelijk geweest. Er hadden andere keuzes gemaakt kunnen worden, die wellicht tot andere resultaten hadden geleid.

Een van de beslissingen aangaande het startpunt van de gentrification in Spangen, is discutabel. Als startpunt is het 'Wallisblok' gekozen. Dit vanwege de aard van het project. Rotterdam is, uit wat blijkt in hoofdstuk 4, een revanchistische stad die door middel van gentrification de wijk probeert te controleren. Vandaar ook dat ervoor is gekozen om dit top-down project als uitgangspunt te nemen. Hier zijn vraagtekens bij te zetten. Dit aangezien er gegevens bekend zijn waarbij niet de blanke middenklasse aanzet heeft gegeven tot gentrification, maar de allochtone bevolking. Allochtonen die eerder weg zijn getrokken uit Spangen, geklommen zijn op de sociale ladder en toen hebben besloten terug te keren

naar Spangen, eventueel vanwege sentiment en daarbij de mogelijkheid om hun wooncarrière voort te zetten (Post; 2010). Dit zou ook overeenkomen met de theorie van Hamnett, waarin hij stelt dat de middenklasse groter wordt, in dit geval vanwege de sociale stijging van allochtonen, waardoor sprake is van replacement en niet displacement. Dit spontane proces van gentrification is in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Enerzijds omdat de aanwezige cijfers niet voldoende na te trekken waren, anderzijds omdat deze processen zich ook binnen de laatste tien jaar hebben voltrokken. De opmars, van dit spontane proces, heeft wellicht meer tijd gekost, dit zou in verder onderzoek dan ook uitgewerkt kunnen worden. Het gekozen startpunt van de gentrification in Spangen zou om deze reden als revanchistisch aangemerkt kunnen worden (Post; 2010).

Wat betreft de respondenten is duidelijk gekozen voor een helft oorspronkelijke stedeling en een helft migrant. Hierbij is geen rekening gehouden met representativiteit, als er gekeken wordt naar de aanwezigheid van verschillende bevolkingsgroepen in Spangen. Toch wordt dit in dit onderzoek niet als problematisch beschouwd daar uit de resultaten ook blijkt dat er vrijwel geen verschil bestaat wat betreft een collectief geheugen van

oorspronkelijke stedelingen tegenover de migranten. Daarnaast was er sprake van theoretische saturatie, waardoor vraagtekens gezet kunnen worden bij de meerwaarde van eventuele extra interviews.

Tot slot zou een aanvullend onderzoek zich enkel kunnen beperken tot de respondenten die dicht op de gentrifiers wonen. Uit dit onderzoek is gebleken dat de respondenten vrijwel niet verder oordelen

dan over wat zich in hun directe omgeving bevindt. Respondenten hebben een beperkt parochiaal domein waarom ze zich bekommeren. Om die reden zou het aan te raden zijn om respondenten te vinden aan het Aagje Deken/ Betje Wolfssplein, waar oude bewoners zij aan zij wonen met gentrifiers. Of, om dezelfde reden, in de buurt van de Kleine en Grote Kop Vosmaer.

6. Literatuurlijst

- Atkinson, R. (2002) "Does Gentrification Help or Harm Urban Neighbourhoods? An Assessment of the Evidence-Base in the Context of the New Urban Agenda" *CNR Paper 5*
- Atkinson, R. (2008) "Residential Choice Commentary: Gentrification, Segregation and the Vocabulary of Affluent", *Urban studies* 45, 626
- Blokland, T. (2009) "Celebrating Local Histories and Defining Neighbourhood Communities: Place-making in a Gentrified Neighbourhood", *Urban Studies* 46, 1593
- Boen, F. (n.d.) "De sociale psychologie van intergroepsrelaties: op zoek naar het waarom van discriminatie" <http://www.interaxis.org/Interaxis2/html1/filip.html#depr> bekeken op 11 maart 2010
- Boonstra, E. (2003) "Evaluatierapport Wallisexperiment" KEI-Centrum
- Boonstra, E. (2008) SEV <http://www.kei-centrum.nl/websites/kei/files/KEI2003/Projecten/Evaluatie%20wallisblok.pdf>, bekeken op 23 juni 2010
- Bridge, G. (1995) "The space for class? On class analysis in the study of gentrification" *Transactions of the institute of British Geographers*, new series, 20:2
- Bridge, G. (2001) "Bourdieu, Rational Action and the Time-space Strategy of Gentrification" *Transactions of the institute of British Geographers*, new series, 26:2
- Burgers, J., Engbersen, G. (2001) "De Wrok van Spangen. Opkomst en neergang van een arbeidersbuurt", in Engbersen, G., Burgers, J. (2001) "*De Verborgene Stad, de zeven gezichten van Rotterdam*" Amsterdam University Press, Salomé Amsterdam
- CBS (2010) "Begrippen", <http://www.cbs.nl/nl-L/menu/methoden/begrippen/default.htm?ConceptID=37>, bekeken op 2 juni 2010
- CBS (2010) "Kerncijfers wijken en buurten 2003-2009" Statline, statistische Databank CBS <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70904ned&D1=48&D2=0,9928,9938,9941&D3=a&HD=10326-1730&HDR=T,G2&STB=G1>, bekeken op 14 april 2010
- Clok, P. Milbourne, P. en Thomas, C. (1997) "Living Lives in Different Ways? Deprivation, Marginalization and Changing Lifestyles in Rural England" *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series, 22:2, 210-230
- COS (2002) "Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau 2002"
- COS (2005) "Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau 2005"
- COS (2007) "Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau 2007"
- COS (2009), "Rotterdam Sociaal Gemeten, 2e meting Sociale Index"
- Davidson, R.N. (1976) "Social Deprivation: An Analysis of Intercensal Change" *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series, 1:1, 108-117
- De Dichterlijke Vrijheid (2005) "Homepage" http://www.dedichterlijkevrijheid.nl/2005_08_01_maand.html, bekeken op 4 juni 2010
- De Waal, M. (2005) "Arnold Reijndorp Stadswijk Stedenbouw en dagelijks leven" www.martijndewaal.nl/rotterdam/.../Reijndorp%20Stadswijk.doc, bekeken op 01-04-2010
- Elias, N. en Scotson, J.L. (1994) "*The established and the outsiders: a sociological enquiry into community problems*", Sage

- Engbersen, G., Snel, E. en Weltevrede, A. (2005) “*Sociale Herovering in Amsterdam en Rotterdam, één verhaal over twee wijken*” Erasmus Universiteit Rotterdam/ Universiteit Twente, Amsterdam University Press
- Esping-Andersen, G. (2002) “*Why we need a Welfare State*”, Oxford University Press
- Florida, R. (2005) “*Cities and the creative class*”, Routledge
- Florida, R.L. (2004) “*The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*”, Basic Books
- Merkelbach, H. (1989) “Tijdwaarneming als Psychologische Functie”, *De Psycholoog*, November, 545-549
- Foley, D.L. (1980) “The Sociology of Housing” *Annual Review of Sociology*, 6, 457-478
- Freeman, L. (2006) “*There Goes the 'Hood, Views of Gentrification from the Ground Up*” Temple University Press, Philadelphia
- Freeman, L. “Neighbourhood Diversity, Metropolitan Segregation and Gentrification: What Are the Links in the US?” *Urban Studies* 46, 2079
- Gemeente Rotterdam (2007) “Rotterdammers vooruit! Rotterdamse Krachtwijken Deel 2 Wijkactieplannen in ontwikkeling, samenvatting” Bijlage 2 bij de brief van B&W inzake de Rotterdamse aanvraag in het kader van het actieplan Krachtwijken, de wijkenaanpak van het kabinet, http://www.bds.rotterdam.nl/dsc?c=getobject&s=obj&!sessionid=1vhsUhCp3M4eGxJh@OuGEX@IW9pz8@H1!f8xG1jmf1WBRze8Ga59bo5Wz8ZWno7p&objectid=175356&!dsname=bsd2i&highlights=spangen&frompage=search_quick bekeken op 13-1-2010
- Goudsblom, J. “*De Sociologie van Norbert Elias, Weerklank en kritiek, De Civilisatietheorie*”, Meulenhoff Informatief, Amsterdam
- Graaf, P.A. (2010) “Feitenkaart Aandachtsgroepen Volkshuisvestingsbeleid Rotterdam en regio 2007” Centrum voor Onderzoek en Statistiek
- Hamnett, C. (1991) “The Blind Men and the Elephant: the Explanation of Gentrification” *Transactions of the institute of British Geographers*, new series, 16:2
- Hamnett, C. (2003) “Gentrification and the Middle-class Remaking of Inner London, 1961-2001”, *Urban Studies* 40, 2401 <http://www.neighbourhoodcentre.org.uk>
- Hubbard P. , Kitchin, R., Valentine, G. (2004) “*Key Thinkers on Space and place*”, Sage, London
- Hughes, M.A. (1989) “Misspeaking Truth to Power: A Geographical Perspective on the ‘Underclass’ Fallacy” *Economic Geography*, 65:3, 187-207
- Jong, M. de (1997) “*Grootmeesters van de sociologie*”, Boom
- KEI (n.d.) “Rotterdam, Wallisblok”, http://www.kei-centrum.nl/view.cfm?page_id=1897&item_type=project&item_id=295, bekeken op 23-6-2010
- Klein, L. (2008) “De privatisering van de Stad”, Grenzeloos, <http://www.grenzeloos.org/artikel/viewartikel.php/id/1310.html> bekeken op 8 -2-2010
- Kleinhans, R. Priemus, H. en Engbersen, G. (2007), “Understanding Social Capital in Recently Restructured Urban Neighbourhoods: Two Case Studies in Rotterdam”, *Urban Studies*, 44, 1069–1091
- Kleinhans, R.J. (2005) “*Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting*” TU Delft
- Lammertyn, F. Verhoeven, J. (1991) “Sociologie en Sociale ongelijkheid, een overzicht”, *Tijdschrift voor Sociologie*, 12:3/4, 258-290
- Lees, L. (2003) “Super-gentrification: The Case of Brooklyn Heights, New York City” *Urban Studies* 40, 2487
- Lees, L., Ley, D. (2008) “Introduction to Special Issue on Gentrification and Public Policy”, *Urban studies* 45, 2379

- Lefebvre, H. (1991) *"The Production of Space"*, Wiley Blackwell
- Ley, D. (2003) "Artists, Aestheticisation and the Field of Gentrification" *Urban Studies*, 40:12, 2527-2544
- Loopmans, M. (2008) "Relevance, Gentrification and the Development of a New Hegemony on Urban Policies in Antwerp, Belgium", *Urban Studies*; 45, 2499
- Mak, G. (1995) *"Hoe God verdween uit Jorwerd"*, Atlas, Amsterdam
- Marcuse, P. (1986) "Abandonment, Gentrification and Displacement: the Linkages in New York City", in Smith, N. and Williams, P. (1986) *"Gentrification of the City"*, London: Unwin Hyman.
- Mennell, S. (1992) "Norbert Elias, an Introduction", Blackwell, Oxford
- Merkelbach, H. (1989) "Tijdwaarneming als psychologische functie" *De Psycholoog*
- Musterd, S., Osterdorf, W. (2008) "Integrated urban renewal in The Netherlands: a critical appraisal", *Department of Geography, Planning and International Development Studies*, University of Amsterdam, Opzoomermee (2008) "Infokader", <http://www.opzoomermee.nl/actueel042008/infokader.pdf> bekeken op 10 februari 2010
- KEI (2010) "Vraag en Antwoord" *Wat houdt de Wet Bijzondere maatregelen grootstedelijke problematiek in?*, http://www.kei-centrum.nl/view.cfm?page_id=1899&item_type=vraag_en_antwoord&item_id=99 bekeken op 10 februari 2010
- Palen, J.J., London, B. (1984) "Gentrification, displacement, and neighborhood revitalization", *SUNY Press*
- Phillips, M. (2002) "The Production, Symbolization and Socialization of Gentrification: Impressions from Two Berkshire Villages" *Transactions of the Institute of British Geographers*, new series, 27:3
- Post, H. (2010) Opbouwwerker, Delphiopbouwwerk Spangen (e-mailconversatie 26-05-2010)
- Programmastaf Sociaal Gemeente Rotterdam (2009) "09 Rotterdam Sociaal Gemeten" Programmastaf Sociaal Gemeente Rotterdam <http://cos.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Diensten/COS/Publicaties/PDF/08-2919%20Sociale%20Index%202009.pdf> bekeken op 13-1-2009
- Reijndorp, A. (2004) "Stadswijk, Stedenbouw en Dagelijks Leven" NAI uitgevers, Rotterdam
- Reinders, L. (2006) "Thinking Space Through Culture, Etnografie van de Stedelijke Ruimte" in *"Planning zonder overheid"*, uitgeverij 010, Rotterdam
- Rient, N. van (2006) *"Mensen helpen tot hun recht te komen"*, van Gorcum
- Schnabel, P. (2003) *"Het theorema van Thomas"* jaaruitgave van SCP
- Slater, T. (2009) "Missing Marcuse: On gentrification and displacement", *City*, 13:2, 292 - 311
- Smith, N. (1979) "Toward a Theory of Gentrification A Back to the City Movement by Capital, not People", *Journal of the American Planning Association*, 45: 4, 538 -548
- Smith, N. (1982) "Gentrification and Uneven Development" *Economic Geography*, 58:2, 139-155
- Smith, N. (1987) "Gentrification and the Rent Gap" *Annals of the Association of American Geographers*, 77:3, 462-465
- Smith, N. (1996) *"The new urban frontier: gentrification and the revanchist city"* Urban studies, Routledge, Hoofdstuk 10 "From Gentrification to the Revanchist City".
- Smith, N., Williams, P. (1986) *"Gentrification of the City"*, Allen and Unwin, Boston
- Steenhuis, M. (2009) "Spangen- Rotterdam, cultuurhistorische analyse", Steenhuis stedenbouw/landschap, Urban Fabric
- Thienpont, K. (1999) *"In-group/out-group gedrag in evolutiebiologisch perspectief"*, Garant
- Trouw (1998) "Annie Verdoold werd Anti-Drugsberoemdheid" Trouw Krantenarchief http://www.trouw.nl/krantenarchief/1998/02/25/2482698/Annie_Verdoold_werd_anti-drugsberoemdheid.html, bekeken op 6 januari 2010

- Uitermark, J., Duyvendak, J. (2005) "civilizing the city: Revanchist Urbanism in Rotterdam (the Netherlands)", Working Paper 05/05 Amsterdam School for Social Science Research
- Uitermark, J., Duyvendak, J., Kleinhans, R. (2007) "Gentrification as a governmental strategy: social control and social cohesion in Hoogvliet, Rotterdam" *Environment and Planning*, 39:1, 125-141
- Veenhoven, R. (1999) "Op Zoek naar de Menselijke Maat, Valt te leven met een steeds individualistischer maatschappij?", *Rekenschap*, 46, 83-95
- Verplanke, L. Engbersen, R. Duyvendak, J.W. Tonkens, E. Vliet, K. van (2002) "*Open Deuren, sleutelwoorden van lokaal sociaal beleid*", Hoofdstuk 'Sociaal kapitaal' van G. Engbersen, Verwey Jonker instituut, NIZW Uitgeverij, Utrecht
- Zanden, W. van der (2007) "*Monitor Gentrification in Pilotgebieden*", Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS), i.o.v. dS+V – Afdeling Wonen
- Zukin, S. (1987) "Gentrification: Culture and Capital in the Urban Core" *Annals Review of Sociology*, 13, 129-147